

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**MEDYA VE KRİZ
2009 EKONOMİK KRİZİNİ MEDYA NASIL ELE ALDI?**

Yüksek Lisans Tezi

Duygu Keleş

İstanbul, 2011

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**MEDYA VE KRİZ
2009 EKONOMİK KRİZİNİ MEDYA NASIL ELE ALDI?**

Yüksek Lisans Tezi

Duygu Keleş

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cüneyt Akalın

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLETİŞİM BİLİMLERİ Anabilim Dalı GENEL GAZETECİLİK Bilim Dalı
Yüksek Lisans öğrencisi DUYGU KELEŞ' nin MEDYA VE KRİZ 2009 EKONOMİK
KRİZİNİ MEDYA NASIL ELE ALDI ? adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun
13.07.2011 tarih ve 2011-14/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliğiyle Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 23.08.2011

- 1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. CÜNEYT AKALIN
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ. DR. BARIŞ DOSTER
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ. DR. EBRU ÖZGEN

.....
.....
.....

Özet

Ekonomik bir sistem olarak bilinen kapitalizm kendini tekrar eden sarmal bir yapıya sahiptir. Bu sarmal yapı içinde kapitalizmi canlı tutan şey onu var eden kapitalin değişim değeri ve dengeli bir şekilde döngülenebilmesidir. Kapitalizm kendi diyalektiği içinde varolabilmek için kendisini yenilemek zorundadır. Kapitalizmi bugüne getiren tarihsel süreçte tüm dünyada ortalama 10 yılda bir kriz yaşandığı görülmektedir. Krizler kapitalizmin doğal bir sonucudur. Bu süreçte ideolojinin yüce nesnesi olarak adlandırılan ve kapitalizmin canlılığının garantörlüğünü sağlayan başat unsurlardan birisi de kültür endüstrisidir. Bu çalışmada medyanın küresel krizler çerçevesinde son küresel krizi nasıl ele aldığı nasıl etkilendiği incelenmiş ve yayın politikaları ve iktidara olan uzaklıklarına göre meydanında içerik ve söylem geliştirdiği ortaya koyulmuştur. Bunun için yazılı basından üç gazete (Milliyet, Cumhuriyet, Zaman) tercih edilmiş, gazete tarama yöntemiyle içerik ve söylem analizi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler:Kapitalizm, Kriz, Global Kriz, Medya, Milliyet, Cumhuriyet Zaman

Abstract

Capitalism which is known as an economic system has a spiral structure that refreshes itself. The point that makes capitalism alive in this spiral structure is the the exchange value of the capital in a balanced way. Capitalism must renew itself to exist in its own dialectic. In the historical process of capitalism, a crisis has been occurred once a decade as average. Crisis is a natural consequence of capitalism. This process, known as the object of supreme ideology and capitalism is one of the primary elements of the culture industry that guarantor of the vitality. This study addressed the global crisis of the media within the framework of global crises, how the power is affected by distance from the square were examined, and the publication policies and developed the content and discourse have been revealed. For this, the written press, the three newspapers (Milliyet, Cumhuriyet, Zaman) is preferred, method, content and discourse analysis was scanning the newspaper.

Keywords: Capitalism, Crisis, Global Crisis, Media, Milliyet, Cumhuriyet, Zaman

Önsöz

Bu çalışmanın temel amacı, kapitalizmin krizlerle varolan ve krizler sayesinde kendini yenileyen ekonomik bir yapı olduğunu ve bu ekonomik yapıyı ayakta tutan temel unsurlardan biri olan medyanın krizler süresince özellikle de son yaşanan küresel krizde sahip olduğu yayın politikası ve kapitalizm içindeki konumuna göre farklı haber ve yorum dili geliştirdiğini ortaya koymaktır.

Kapitalizm tarihsel bir toplumsal sistemdir. Ekonomik alt yapı bakımından da tarih genel olarak iki devreye ayrılır: ilk ortaklık ve özel mülkiyet. Mülkiyetten maksat insan ve servet ilişkisidir. Bu ilişkiyi alt yapı olarak alırsak, bireysel ve toplu mülkiyet ilişkisi tüm tarihin alt yapısını oluşturur.

Tüm bu alt yapı içerisinde gördüğümüz değişmeyen tek şey, zorunlu ya da yaratılan ihtiyaçların karşılanması için üretilen ya da yaratılan ürün ve hizmetin bir değişim değerinin olduğudur. Ve bu değişim değerini belirleyen, niteleyen, değer biçen temel güç içinde bulunulan ekonomi politik sistemi belirleyen ve devam ettiren gücün kendisidir. Bu güç yaklaşık 300 yılı aşkın süredir kapitalizmin kendisidir.

Bu çalışmada kapitalizm kavramının yanısıra var olduğu andan bu yana kapitalizmin gelişim aşamaları incelenmiş, bu süreçlerde kapitalizmin yaşanan süreçlere ve olaylara göre nasıl şekil değiştirdiği, nasıl kendini yenilediği incelenmiş ve kapitalizmin kendini yenileme süreçlerinin hep bir kriz ile başladığı tespit edilmiştir.

Tüm bu aşamalarda medyanın kapitalizm içindeki rolü, sahip olması gereken işlevleri ve sistem içindeki uygulamaları ele alınmış, sonuç olarak kültür endüstrisinin temelde var olan kapitalist ideolojinin yayılması ve daha sağlam temellenmesi için kullanıldığı görülmüştür.

Bu görüşü destekleyebilmek için son kriz süreciyle beraber, birbirinden farklı yayın politikalarına sahip üç gazete tercih edilmiş ve gazete tarama yöntemiyle krizin ülkemizde patlak verdiği ilk 6 aylık süreçte içerik ve söylem analizleri yapılmıştır.

Bu yoğun çalışma sürecinde ilgisini ve güvenini her durumda göstererek çalışma azmimi arttıran, araştırmanın gidişatını kritik uyarıları ve önerileriyle olumlu anlamda etkileyen tez danışmanım Doç. Dr. Cüneyt Akalın'a ve çalışmam süresince yardımlarını esirgemeyen Mehtap Keleş, Hakan imen, Bilge Han Deniz ve Cem ınar, da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi

GİRİŞ

I. BÖLÜM

1.Kapitalizm	2
1.1. Kapitalizmde Niteleyici Sınıflandırma:.....	6
1.2. Kapitalizmde Nicel Sınıflandırma:.....	6
1.3. Kapitalizmde Girişimci Sınıflandırma:.....	7
1.4. Kapitalizm Nedir?.....	8
1.5. Kapitalizmin Tarihi.....	10
1.5.1. Pre Kapitalist Dönem.....	12
1.5.2. Kapitalist Dönem.....	18
1.5.3. Merkantilizm.....	28
1.5.4. Fizyokratlar.....	31
1.5.5. Klasik İktisat Teorisi.....	34
1.5.6. Neo-Klasik Teori.....	38
1.5.7. 1912 ve Sonrası Ekonomik Gelişmeler.....	40
1.5.7.1. Sosyal Refah Devleti ve Yeni Sağ Politikalar.....	40
1.5.7.2. Post Fordist Üretim Tarzı.....	49
1.5.7.3. Serbest Piyasa Modeli/Asgari Devlet Anlayışı.....	52
1.5.7.4. Türkiye’de Yeni Sağ Politikalar ve İktisadi Yeniden Yapılanma.....	56
1.5.8. Küreselleşme ve Küreselleşmenin Krize Etkileri.....	61

II. BÖLÜM

2. Kriz Nedir?.....	75
2.1. Krizin Nedenleri.....	78
2.3. Kriz Süreci.....	81
2.4. Kriz Çeşitleri.....	82
2.4.1.Reel Sektör Krizleri.....	82

2.4.2. Finans Krizleri.....	82
2.4.3. Birinci Kuşak Kriz Modelleri.....	83
2.4.4. İkinci Kuşak Kriz Modelleri.....	84
2.4.5. Üçüncü Kuşak Kriz Modelleri.....	84
2.5. Kriz oluşumu ve alt kavramlar.....	84
2.5.1. Üretim ve Tüketim Döngüsü.....	84
2.5.2. İhtiyaç Yaratma.....	90
2.6. Tarihsel Süreçte Kapitalizmin Krizleri.....	92
2.7. Türkiye'nin Krizleri.....	97
2.7.1. 1994 Krizi.....	100
2.7.2. 1997 Krizi.....	100
2.7.3. 1998–1999 Krizi.....	101
2.7.4. 2000–2001 Krizi.....	101
2.7.5. 2007 Krizi.....	102
2.7.5.1. Nedenleri.....	102
2.7.5.2. Türkiye'ye etkileri.....	107

II. BÖLÜM

3. Medya ve Kriz.....	118
3.1. İletişim ve Medya.....	118
3.2. Yeni Sağ Politikalar Doğrultusunda Medyada Yaşanan Dönüşüm ve Türkiye Medyasındaki Yansımaları.....	122
3.3. Medya krizden nasıl etkilendi.....	126
3.4. Türkiye Medyası Krizden Nasıl Etkilendi.....	130
3.5. Medya Krizi Nasıl Ele aldı.....	133
3.5.1 Eylül (2008).....	139
3.5.2. Ekim (2008).....	139
3.5.3. Kasım (2008).....	140
3.5.4. Aralık (2008).....	140
3.5.5. Ocak (2009).....	141
3.5.6. Şubat (2009).....	141
Sonuç.....	171
Kaynakça.....	175

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil1: Kriz süreci

Şekil 2: Ekonomik Kriz Çeşitleri

Şekil 3: Tüketici Fiyatları Endeksi Yıllık Değişim Oranları 2008-2009

Şekil 4: Tüketici Fiyatları Endeksi Yıllık Değişim Oranları 2010-2011

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Yıllara ve aylara göre dış ticaret

Tablo2: İlk sayfadan verilen Kriz Haberleri Sayısı

Tablo 3: Manşetten verilen Kriz Haberleri Sayısı

GİRİŞ

2007 yılının son çeyreğinde Amerika’da başlayıp tüm dünyayı hızla etkileyen ekonomik krizin nedenlerini incelerken, krizi sadece ekonomik temeliyle ele almanın değerlendirmede çok da yeterli olmadı görülmektedir. Krizi tanımlayabilmek ve açıklamak için tarihsel koşulların ve toplumsal değişimlerin de anlaşılması gerekmektedir.

İnsan, yaşamak için çalışmak zorundadır, niteliği ne olursa olsun, ‘iş’ insanın sosyo-ekonomik yapı içinde var olmasını, aynı zamanda da sosyo-ekonomik yapının da devamlılığını sağlamaktadır.

Bu nedenle sosyo-ekonomik yapıyı oluşturan etmenleri ve bu etmenler çerçevesinde etkilenen ve etkileyen gelişmeleri de incelemenin yerinde olacağını düşünüyorum; çünkü üretim ilişkileri kendi toplumunu yaratmakta; Marx’ın deyişiyle ‘alt yapı, üst yapıyı belirlemektedir’.

Belli bir üretim, ticaret ve tüketim gelişme devresi, yanında ona karşılık bir toplumsal alt yapı, aile, düzen, sınıflar, tek sözcükle sivil toplum getirir. Böyle bir sivil toplum da onun resmi ifadesi olan bir siyasal devlet yaratır.

Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, kaçınılamaz bir şekilde, aralarında kendi arzularından bağımsız, belirli ilişkilere girerler; yani, onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme seviyesine uygun üretim ilişkilerine (girerler). Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun ekonomik yapısını, oluşturur, yasal ve siyasal üstyapının yükseldiği ve belli sosyal bilinç biçimlerinin tekabül ettiği gerçek temeli oluşturur.¹

Marx, ‘Tarih iki şekilde yazılır ya burjuva ya da proletarya dünya görüşü doğrultusunda’ demiştir.

¹Sayı 25 Yaz-Güz 2007, s. 199-228) <http://www.irfanerdogan.com/makaleler/marxinsan.pdf>

Dolayısıyla yapılan bu araştırmada yukarıda belirtilen gerekliliği gözetmeye özen gösterilmiş, nesnel olabilmek için kapitalizmi, kapitalizm öncesi ve şu anda ki süreci her iki dünya görüşünü benimsemiş kişilerin ağzından aktarılmıştır.

I.BÖLÜM

1.Kapitalizm

Kapitalizm her şeyden önce tarihsel bir toplumsal sistemdir.¹ Ve insanlar bu tarihli toplumsal sistem içinde hayatta kalabilmek için bir takım sorumluluklar yüklenmiş ve roller benimsemişlerdir.

Ekonomik alt yapı bakımından tarih genel olarak iki devreye ayrılır: ilk ortaklık ve özel mülkiyet. Mülkiyetten maksat insan ve servet ilişkisidir. Bu ilişkiyi alt yapı olarak alırsak, bireysel ve toplu mülkiyet ilişkisi tüm tarihin alt yapısını oluşturur.² Bu mülkiyet ilişkisinde dikkat edilmesi gereken bireysel ve toplumsal olarak sahip olunan mülkün sahip olunma hiyerarşisidir ki bu kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişmektedir. Ancak değişmeyen şey şu ki; ekonomik sistem kişinin ihtiyaçlar hiyerarşisini karşılayabilmesi için ona çalışma zorunluluğu yüklemektedir. İnsanın geçiminin sağlanması için toplumsal yapı içerisinde bir 'iş'inin olması gerekmektedir.

Bu anlamda insan üretimin canlı ateşidir ve iş temel insan hayatının en başat şartıdır. Üretim ilişkileri, insanların maddi hayatlarının yeniden üretiminde birbirleriyle kurdukları sosyo-ekonomik ilişkilerdir. “ Hayatlarının sosyal üretiminde insanlar, belli zorunlu, iradelerinden bağımsız ilişkilere, maddi üretim güçlerinin belli bir basamağına tekabül eden üretim ilişkilerine girerler” der, Marks.

Bir bütün olarak üretim ilişkileri, toplumu ve öyle ki, belli bir tarihi gelişme aşamasında olan bir toplumu, kendine özgü farklı karakterleri olan bir toplumu ifade eder. Antik toplum, feodal toplum, burjuva toplum böyle her biri, aynı zamanda insanlık tarihinin belli gelişme aşamalarını belirten üretim ilişkilerinin bütünüdür.³

¹ İmmanuel Wallerstein, Tarihsel Kapitalizm, çev. Necmiye Alpay,s.11, Metis Yayınları. 2006, İstanbul

² Ali Şeraiti, Marksizm, çev. Yakup Arslan, Kenan Çamurcu, s.80, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004

³ İbrahim Okçuoğlu, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi İç Pazarın Oluşma Süreci, s.27, Ceylan Yayıncılık, İstanbul,1999

Bu üretim ilişkisi içersinde, üretim araçlarının ortak mülkiyeti temelinde gelişen toplumda, bireyin üretimdeki yerine göre bir takım iş aletlerini ve ev eşyalarını kendi mülkiyetinde görmeye başlaması ve bunun özel mülkiyete dönüşmesi, Marks'ın deyimi ile 'el koyma' ile oluyordu. Kişisel mülkiyet, el koyma ile özel mülkiyete dönüşüyor ve doğan özel mülkiyet ilk evresinde ilkel toplumun toplumsal temellerine dayanıyordu ve ilkel topluma özgü siyasi ve ekonomik ilişkilere ters düşmüyordu. Ancak toplumsal ve ekonomik gelişmelerden kaynaklanan zorunlu iş bölümü, üretim alanlarında uzmanlaşma, iş aletlerinin gelişmesi bütün bu ilişkiler ve beraberinde gelen kurumlaşmalar giderek geçici görünümlü olmaktan çıkıyor toplumsal hayatın devamlılık kazanan vazgeçilmez ilişki ve kurumlaşmalarını oluşturuyorlardı. Üretim ilişkileri, üretim ilişkileri üzerinden şekillenen toplumsal ahlak, kültür ve yapı, kendi kurumlarını bu kurumlarda kurumlar arası ve kurumlarla insanlar arası ilişkileri yani siyasi ilişkilerini de belirliyordu.

Böylelikle bir taraftan, artık ekonomik ilişkilerin karakteri değişirken, toplumun örgütlenme biçimi de zorunlu olarak değişiyordu. Siyasi ilişkilerin gelişmesi, toplumun parçalanması, onun çözülüşü anlamına geliyordu. Bu artık, ilkel toplumda sınıfların doğuşu demekti.

Gentil toplumundaki kamu zoru, özel mülkiyetin gelişmesi ile birlikte yıkılmış ve yerini özel mülkiyetin zoruna, sınıfsal karakter taşıyan zora bırakmıştır. Başka türlüde olamazdı. Çünkü yeni üretim ve mülkiyet ilişkileri siyasi ve toplumsal alanda da yeni iktidar, zor işlerini kaçınılmaz kılmaktaydı.⁴

Fakat bu çerçevede şunu da unutmamak gerekir; Sınıf basit bir biçimde verili bir birey ya da ailenin sahip olduğu yaşam fırsatları ile ilgili bir şey değildir; sınıf hem iktidarın dağılımını hem de toplumsal değişim potansiyelini yöneterek, modern toplumun oluşumundaki temel harekete geçiricidir. Bu nedenle sınıf toplumsal varoluşun bütün alanlarına nüfuz eder.

⁴A.g.e, s.91-92

Sınıflar birbirinden, tarihsel olarak belirlenmiş bir sosyal üretim sistemi içinde işgal ettikleri konumlarına, kullandıkları üretim araçlarına (birçok durumda hukuk tarafından sabitlenmiş ve formüle edilmiş olan) kurdukları ilişkiye, emeğin toplumsal örgütlenmesi içindeki rollerine göre tarihsel süreç içinde farklı adlar almış ve dönüşüme uğramıştır. Ancak sonuç olarak sınıfı, ellerinin altında bulunan toplumsal servet payının boyutları ve bu payı elde etme tarzlarıyla farklılaşan büyük insan grupları olarak da tanımlamak mümkündür.⁵

Sınıfların gelişen toplumsal süreç içerisindeki önemleri bu sürecin üretimde bulunarak devam ettirilmesinin yanı sıra ve belki daha önemlisi mübadeleye sunulan üretim mallarının tüketilmesi noktasında da başat rolü üstlenmiş olmalarıdır. Bu çerçevede öncelikle şunu belirtmekte yarar var, ürünlerin mübadelesi insanlık tarihi kadar eski bir olaydır. İnsanlar eski çağlardan beri emekleriyle ürettikleri nesnelere başkalarının emeğinin ürünü olan nesnelere mübadele ede gelmişlerdir. Ama bu farklı ve birbirine benzemez emeklerin ortak bir ölçüye bağlanması, bir günlük **a** emeğiyle bir günlük **b** emeğinin ikisinin de ‘emek’ olduğunun söylenmesi ve birbiriyle eşitlenmesi ancak gelişmiş bir mübadele sistemiyle ortaya çıkabilirdi. Eğer toplumda haberleşme ve ulaşım ağları geliştirilmemişse, ürün alıcıyı, alıcı da ürünü kolaylıkla bulamıyorsa, her küçük cemaat ve dükalık kendi ihtiyaçlarını üretip kendi yağıyla kavruluyorsa ürünlerin soyut emek hesabıyla mübadele edilmesi söz konusu olamazdı.⁶

İşte bu nokta aslında kapitalizmin temel noktasıdır çünkü Weber, kapitalizmin tanımlayıcı özelliği olarak pazardaki değişimi görüyordu. Buna göre Modern Batı’da, kapitalizmin tipik anlamı, akılsallığı (rasyonaliteyi) hesaplamayı, ertelenmiş doyum aracılığıyla servet biriktirme ve iktisadi ilişkiler ile toplumsal ilişkilerin ayrılmasıydı. Kapitalizm için zorunlu görülen diğer kurumlarda özel mülkiyet, biçimsel bakımdan özgür emek, hammaddeler için bir pazarlar ağı, emek ürünü ve kapsamlı bir para sistemi şeklinde sıralanıyordu.⁷

⁵Foster, John Bellamy, Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz, s.97 Kalkedon yayıncılık, İstanbul, 2008

⁶ Marx, Karl, Grundrisse Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, s. 32, BİRİKİM YAYINLARI, I. Baskı, İstanbul, 1979

⁷ Marshall Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, s.383, Bilim Ve Sanat, Ankara , 1999

Bu para sistemi için kavramsal olarak kapitalizm kavramı kullanılmaktadır. Ve bu kapitalizm adı verilen tarihli toplumsal sistemin en ayırt edici özelliği, en başından beri, nerdeyse toplumsal sistemin tüm alanlarında sermayenin çok özel bir yolla kullanıma girmesi aynı zamanda belirli bir döngü içinde yeniden yatırılmasıdır. Bu kullanımda başat amaç veya hedef sermayenin kendini büyütmesidir. Ve bu sistemde, edinilmiş ya da aktarılmış olan geçmiş birikimler yalnızca daha fazla sermaye biriktirmek için kullanıldığı ölçüde "sermaye"dir. Bu denklem çok basit olmakla beraber bu denklemin işletilmesi kuşkusuz karmaşık, giderek dolambaçlıdır. Bu anlamda, bizim kapitalist diye nitelendirdiğimiz şey de, sermayeyi elinde tutan, ardı arkası kesilmeyen ve kendine dönük daha çok sermaye biriktirme hedefi olan ve salt bu nedenle, hedefine ulaşmak için başka kişi ya da kurumlarla ilişki içinde olan bu kişi ve kurumlarla doğrudan ya da dolaylı iletişim halinde bulunan, onları etkileyen ve kısmen onlardan etkilenen kişidir.⁸

Kapitalizmin içsel dinamiğinin esasını sermaye sahibinin birikim dürtüsü oluşturur. Sermayedar birikim yapabilmek için kâr elde etmeye, bunun için de devamlı üretime yönelir. Sermayedarın yüksek kâr ve birikim dürtüsü, onu, limit halde, faktör piyasasında tek alıcı, ürün piyasasında ise tekel (monopol) olmaya yönlendirir.⁹ Bu aynı zamanda kapitalizmin kendi içinde değişen, kendini yenileyen dinamik bir yapı olduğunu gösterir öyleyse kapitalizmin kendi içinde devrimci bir yapıya sahip oldu bir tevatür değildir.

Marx, kapitalizmin kendini büyüten üretkenliğinin, bu üretkenliği güdüleyen dinamiklerin, aynı zamanda bu dinamiklerin kendi içsel çelişkileri ve birbirini asla tamamlamayacak, birbirini negatif etkileyecek zıtlığının açıkça farkındaydı. O kendini geliştiren kapitalist üretkenliğin kesin sonucunun yine kapital olduğunu bunun da kapitalizmin kendi maddi koşullarını kökten yenilemesi ve sürekli geliştirmesi anlamına geldiğini bundan dolayı üretkenliği arttırdığını ve zamanla üretkenliğinin kendi gücünü

⁸ İmmanuel Wallerstein a.g.e,s.12

⁹ İzzettin Önder, Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, s. 12-25, 2009, İstanbul,http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=99341_cb6baf7e9d2dd81da1e546eb2853c7d

kesen, içsel çelişkilerinden dolayı kendisinden kaçmasını sağlayan sarmal bir yapı olduğunu belirtir.¹⁰

Bu kapsamda kapitalizmi genel olarak nitel, nicel ve girişimsel kapitalizm olarak tanımlamak mümkündür. Bunun nedeni sermayenin el değiştirme, para+meta+para döngüsünü daha açık bir şekilde tanımlamak ve bu döngü sürecindeki toplumsal ekonomik yapıları da adlandırarak tanımlayabilmektir. Bir anlamda üretimin birbirinden farklı uygulama şekillerini ve bu uygulama sonrasında kapitalin, sermayenin toplandığı kapital sınıfı doğru tahlil edebilmektir.

1.1. Kapitalizmde Niteleyici Sınıflandırma:

Kapitalizmde niteleyici sınıflandırmanın amacı Sermayenin birbirinden çok farklı şekillerle kazanılacağı ve biriktirilebileceğini göstermektir. Örneğin, merkantil kapitalizm, kapitalist olmayan yöntemlerle üretilen metaların ulusal kar amacıyla uluslar arası ticari dolaşıma sokulmadığı sadece değerli madenlerin ülke içine girdi olarak biriktirildiği ekonomik bir sistemdir. Keza tarım kapitalizmi, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki faaliyetleriyle Britanya'daki toprak sahibi yüksek sınıfın başını çektiği tarım devrimi, geçim ekonomisine dayalı bir üretim sistemini, pazara yönelik peşin satış amaçlı üretim sistemine çevirmiştir. Tarımda makineleşme sayesinde de, sermaye tarım sanayisinden elde edilir olmuştur.¹¹

1.2. Kapitalizmde Nicel Sınıflandırma:

Nicel sınıflandırmanın amacı ise, sermaye birikimi ölçüğü ile ekonomik sermaye birikimi ölçüğü ve ekonomik sermaye gücünün yoğunlaşmasındaki belirgin değişkenlikleri ortaya koymaya çalışmaktır. Bu çerçevede küçük birikim şekli genel olarak pre kapitalist dönemde de görülen ama modern (özellikle gelişmekte olan) dünyada hala yaygın olan, bireysel üreticiler ya da zanaatkârlardan oluşan bir sermaye

¹⁰ Slavoj Žižek, Kırılgan Mutlak, çev. Mehmet Öznur, s.27, Encore, İstanbul, 2001

¹¹ Marshall Gordon, a.g.e., s384

yığıma şeklidir. Daha açık bir ifade ile sermaye sahibinin aynı zamanda çalışan olması ve yazılı olarak sistemde bir sınıfın bulunmamasıdır.¹²

1.3. Kapitalizmde Girişimci Sınıflandırma:

Son olarak girişimci kapitalizmin amacını, sermaye birikiminin sermayedarlar (kapitalistler) ile çalışanlar arasındaki ayrımın artık net olarak yapılması nominal bir sınıfın varlığını göstermesi olarak belirtebiliriz. Bu aşamanın tipik göstergesi girişimci iş adamları sınıfıdır. Bunlar, artık kurumsallaşmış düzeyde, işletmelerinin tümü ya da büyük çoğunluğu kendilerinin olup, denetimi (yönetimi)de elden bırakmayan kişilerden oluşur. Bu; şirket kapitalizmi ya da tekelleri kapitalizm olarak da adlandırılır.

Bu durum hisse sahibi olmanın, sınırlı bireysel sorumluluğun ve kişisel sahipleri bulunmayan sermayenin bankalar ya da finans kuruluşları aracılığıyla büyük tekelleri ya da oligopolcü holdinglerde yoğunlaşmanın doğal bir sonucudur. Kapitalizmin bu türü, şirketlerin büyümesi ve mülk sahipleriyle yöneticiler arasında sözde hisse sahipliğiyle yaratılan bir iş bölümü olmasıyla tanımlanır.¹³

Yukarıda en genel hatlarıyla Marshall Gordon'un kapitalizm sınıflandırma örneğini görmüş olduk. Bu sınıflandırma aslında genel olarak bize emeğin sistem içinde kullanım şeklinin değişimini, bu değişimin de aynı zamanda karşılıklı toplumsal ve ekonomik sistemlerin belirlenmesinin tarihi olduğunu gördük. Aşağıda ayrıntılı olarak bu aşamaları pre kapitalist dönem de dâhil olmakla beraber toplumsal olaylar çerçevesi içinde inceleyeceğiz ancak öncesinde kapitalizmin farklı tanımlarını incelemek yerinde olacaktır.

¹² Marshall Gordon, a.g.e., s384

¹³ Marshall Gordon, a.g.e.,s384

1.4. Kapitalizm Nedir?

‘Kapitalizm sözcüğü kapitalden türemiştir. Bu nedenle, sermayenin kapitalizmde kilit bir öge olduğunu kabul etmek yerinde olur. Peki, ama sermaye nedir? Bir tür kullanımıyla, birikmiş zenginlikten başka bir şey değildir.’¹⁴

‘Serbest piyasa ekonomisi, liberal sistem olarak da adlandırılan kapitalizm, insan veya doğa yapısı sermayenin yani üretim araçlarının, özel mülkiyet altında bulunduğu ve kişisel kazanç için kullanıldığı bir ekonomik örgütlenme biçimidir.’¹⁵

Kapitalizm, kişilerin sermaye sahibi olduğu, üretim biçimlerinde sermayenin, söz sahibi olduğu, sermayedarların kar elde etmek amacıyla, kendi iradesiyle, çalıştırdığı işçiyi, kullandığı borç, hammadde ve hizmeti serbest piyasalardan satın alarak üretim yaptığı; ürettiği malları, yine serbest pazarda rekabet koşulları altında sattığı bir sistemdir.¹⁶

Kapitalizm, emek gücünün kendisinin meta haline geldiği gelişmesinin en yüksek aşamasındaki meta üretimidir¹⁷, yani emek gücünün somut metaya dönüştürülüp pazar ekonomisi içinde değerlendirildiği ve yeniden üretildiği ekonomik bir sistemdir.

Marshall Gordon da, sosyoloji sözlüğünde kapitalizmi kısaca: ‘Üreticilerin dolaylımsız ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, satış, **mübadele ve kar** amacını güden bir ücretli emek ve meta üretimi’¹⁸ olarak tanımlamaktadır.

Zubritski Mitropolski Kerov da kapitalizmi: mülkten yoksun ya da hemen hemen yoksun halk yığınlarının ücretliler haline gelmesi ve üretim alet ve araçlarının

¹⁴ İmmanuel Wallerstein, a.g.e, s. 11

¹⁵ Kudret Emiroğlu, Bülent Danişoğlu, Binnur Berberoğlu, Ekonomi Sözlüğü, s. 431, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2006

¹⁶ İ. Özer Tuna, Kapitalizmin Son Direnişi, s.28, Alfa Yayınları, 2005, İstanbul, 29

¹⁷ V.İ.Lenin, Emperyalizm Kapitalizmin En yüksek Aşaması, çev. Cemal Süreya, s.69, Sol Yayınları, Ankara,1998

¹⁸ Marshall Gordon, a.g.e., s.382

çok az sayıda toprak sahipleri ve kapitalistler grubunun elinde bulunduğu bir toplum düzeni' olarak tanımlamaktadır.¹⁹

Schumpeter ise; kapitalizmi tanımlayan şeyin üretim araçlarının özel mülkiyeti; mübadele aracılığıyla, başka deyişle pazar aracılığıyla kararların koordinasyonu; son olarak da, finans kurumları sayesinde sermaye birikimi, başka deyişle kredi yaratma olduğunu belirtmektedir.²⁰

Marx ise kapitalist üretim tarzını, emeğin nesnel koşullarının (hammadde, üretim aracı ve emekçiyi üretim süresince canlı tutacak ihtiyaç maddeleri) mülkiyeti ile emeğin birbirinden ayrılmasına dayandırır²¹ ve Marx, kapitalizmin özgül amacını ve varoluş nedenini ise **artı değer üretimi** ve **artı emeğin sızdırılması** olarak görmektedir.

Marx kapitalizmin, üretim ilişkilerini onun en asli özelliği sayıyor ve Adam Smith'i izleyerek, metaların içsel yararının, pazardaki mübadele değerlerinden ayırıyordu.

Sermaye metaları (hammadde, makineler, emek) satın alarak ve onları, ilk başta satın aldığı şeylerin toplamından daha yüksek mübadele değerine sahip, yeni bir meta oluşturacak şekilde birleştirilerek yaratılır. Bunu sağlayan şey kapitalist sistemde kendisi de bir metaya dönüşmüş olan **emek gücünün** kullanılmasıdır.

Marx'a göre **emek gücü** sömürücü bir amaçla kullanılır. **Emek gücünün** bir ücret şeklinde yansıyan mübadele değeri, kapitalist adına üretilen değerden daha azdır. Artı değer diye adlandırılan aradaki farka kapitalist tarafından el koyulur ve sermaye stoğuna eklenir. Bu döngü sürgit tekrarlanır ve sınıf çatışmasının temelini oluşturur. Marx'ın kapitalizmi sömürüyle özdeşleştirmesi, emeğin her türlü değer dolayısıyla karın kaynağı olduğu tezine dayanmaktadır.²²

¹⁹ Zubritski Mitropolski Kerov, Kapitalist Toplum, , s. 9

²⁰ Claude Jessua, Kapitalizm, s.9, Dost yayınları Ankara, 1995

²¹ Marx, Karl, a.g.e, s. 519

²² Marshall Gordon, a.g.e, s.382,

Lenin de, kapitalizmin gerekliliklerini, ucuz iş gücü, sermaye, zaman, hammadde, pazar olarak belirlemektedir.²³

Bu anlamda genel olarak kapitalizmi, özel müteşebbisin, üretim araçlarının ağırlıklı bir bölümüne sahip olduğu ve işlettiği; yatırım, dağılım, gelir, üretim ve mal ve hizmet fiyatlarının piyasa ekonomisi tarafından belirlendiği, emek ve artı değer üzerinden mübadele ve kar amacı güden, sosyal ve ekonomik bir sistem olarak tanımlayabiliriz. Ancak kapitalizm sözcüğünün çok yeni bir kavram olmadığını belirtmekte yarar vardır, yaklaşık 300 yıldır kapitalizmin, bir terim olarak çeşitli tanımlamalarda kullanıldığına tanık olmaktadır.

1.5. Kapitalizmin Tarihi

‘İnsan, bilginin evreni düzenleme çabası içinde, bundan iki yüzyıldan daha az bir zaman önce, kendi elleriyle imal ettiği çok yeni bir yaratıktır.’²⁴ Fakat eşyaların tarihi insanın kendini keşfinden çok daha önce başlamıştır, çünkü insan kendini keşfetmeden önce doğayı keşfetmeye başlamış ve doğanın keşfi, eşyaların keşfi ile ortaya çıkan ‘el koyma’ süreci ve devamında ‘özelleştirilen, el koyulan şey’lerin üretim içinde en ilkel şekliyle de olsa pazara sürülmesi, bir anlamda kapitalizmin başlangıç sürecidir.

Marx kapitalist üretimi, her bireysel sermayenin aynı anda oldukça çok sayıda işçi kullanmasıyla ve bunun sonucu emek sürecinin büyük ölçüde yürütülmesi ve nispeten geniş miktarda ürün vermesiyle başlatır. Ona göre çok sayıda işçinin, aynı zamanda, aynı yerde, tek bir kapitalistin patronluğu altında aynı türden meta üretmek üzere bir arada çalışmaları, hem tarih hem mantık açısından, kapitalist üretimin çıkış noktasını oluşturur.²⁵

²³ John Bellamy Foster, a.g.e, s. 7-8

²⁴ Michel, Foucault, Kelimeler ve Şeyler, s. 431, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İMGE KİTABEVİ, Ankara, 2006

²⁵ Marx Karl, **Kapital I. Cilt**, s.313, Sol yayınları Ankara, 2004

Althusser, de 'kapitalizmin tüm tarihi, teknolojinin gelişimi yoluyla, üretkenliğin inanılmaz derecede geliştirilmesi tarihidir.'²⁶ der. Bundan dolayı yukarıda yaptığımız tespit tam da yerine oturmaktadır; üretimin pazar ekonomisi içinde dolaşıma sokulması kapitalizmin başlangıç noktasıdır, insanlık ve üretim tarihi incelendiğinde kapitalizmin kendini tekrar eden bir sistem olduğunu rahatlıkla belirtebiliriz.

Böylece piyasa ekonomisi sisteminin iç işleyişinin, sanayileşme sürecinden önce de varolduğunu tarihsel araştırmalarımız sayesinde görmekteyiz. Dolayısıyla bu durum bizi kapitalizm çözümlemesinde 17. yüzyılın çok daha ötesine götürecektir ve daha doğru bir saptama yapmamızı sağlayacaktır. Ancak yazılı olarak eselerde yer alan kapitalizmin tarihini inceleyecek olursak bu tarihi 18. yüzyılın ilk çeyreğinden başlatmak mümkündür.

'Daha XVIII. yüzyılda, '**kapitalist**' sözcüğü yatırım yapmak amacıyla sermayeyi elinde bulunduran kişiyi belirtiyordu. İngilizce yazar Adam Smith (1723-1790) ya da Turgot, (1727-1781) gibi yazarlar bu terimi sık kullanmışlardır. Turgot, daha 1766'da işletmelerin başındakileri '**tarımsal müteşebbis kapitalistler**' (çiftçilerdi bunlar) ya da '**sanayi müteşebbisi kapitalistler**' olarak (bunlar da tarımsal olmayan işletmelerin başında bulunanlardı) belirtiyordu.

Dolayısıyla kapitalizm, egemen figürü kapitalist olan ekonomik bir sistemdi. François Quesnay (1694–1774), daha o dönemde çiftçileri '**büyük sermaye sahibi**' olarak nitelemiştir.²⁷

Buradan '**büyük sermaye sahibi olma**'nın zenginliğin bir diğer söylemi olduğunu rahatlıkla çıkarabiliriz. Zenginliğin göstergesi olarak da sermaye, kapitalizmin en temel ögesini oluşturmaktadır ve bu dönemde sermaye değer karşılığı olarak elde bulundurulmuş metayla ölçülmekteydi. Bu çerçevede 'metanın bir başlangıç ve

²⁶Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, s.20, 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul,2006

²⁷ Claude Jessua, a.g.e, s.8,.

sermayenin ortaya çıkması için bir ön koşul²⁸ olduğunu söyleyebiliriz ki kapitalizm sözcüğü de kapitalden türemiştir. Bu nedenle, sermayenin kapitalizmde kilit bir öge olduğunu kabul etmek yerinde olur.²⁹

1.5.1. Pre Kapitalist Dönem

Daha önce kapitalizmin ‘el koyma’ süreciyle başlatılabileceğini belirtmiştik, evet ‘el koyma’ kapitalizmin temel başlangıç noktasıdır; ancak bu el koyma sürecinde el koyulan ‘şey’in pazar ekonomisi içinde piyasaya sürülmesi ise kapitalizmin kendisidir.

Dolayısıyla biz bu bölümde kısaca kapitalist sürecin başlamasına neden olan olaylara ve kavramlara değineceğiz.

Ancak öncelikle Marx’ın kapitalizm öncesi döneme ilişkin olarak söylediklerini özetlemekte yarar var:

‘Tüm kapitalizm öncesi toplumların temel birimi, kökeni ilkel insan sürülerine dayanan (‘doğal kökenli’ naturwchsig), fakat tarihi süreç içinde kendini dönüştürerek yeniden üreten, kökenini aşan cemaattir.

Emek, bireyin cemaat içindeki varlığını yeniden üretme emeğidir. Dolayısıyla bireyin cemaat-içi konumunu ön varsayar ve ondan bağımsız olarak düşünülemez. Kapitalist üretimin temeli olan salt emek, mutlak üretime dayalı olarak emek (‘yaratıcı potansiyellerini, geçmiş tarihi gelişiminden başka hiçbir koşul ve ön varsayım tanımaksızın bu gelişmelerin kendisine, yani önceden verili hiçbir ölçüye vermeksizin insan yeteneklerinin kayıtsız şartsız gelişimini, başlı başına amaç ilan ederek işleyip ortaya çıkarma’ anlamında emek) cemaat düzeninde söz konusu olamaz. Dolayısıyla, varlığı salt çıplak emekçi-emek

²⁸ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, KAPİTALİZMİ ANLAMAK, s.67, DİPNOT YAYINLARI, Ankara, 2006

²⁹ İmmanuel Wallerstein, a.g.e,s.11

harcayan kişi-olarak tanımlanan insan türü de bu düzende ortaya çıkamaz. İnsan önce cemaat içinde belli bir yeri ve statüsü olan bir kişi, sonra bunu yeniden üretmeye çalışan bir emekçidir. Köle ise, cemaat üyesi değildir; cemaat tarafından adeta hayvan gibi avlanmış ya da satın alınmış bir mal bir üretim aracıdır. Dolayısıyla emeği de insan emeği olarak görülmez.

Mülkiyet, cemaatin kendi varlığını yeniden-üretme sürecinde, bu üretimin nesnel koşullarını kendisine (yani üretimin öznel koşuluna) ait şeyler, ya da kendi üretiminin koşulları olarak görmesi ve değerlendirmesidir; dolayısıyla, bireyin bir cemaat üyesi olarak varlığından ayrı düşünülemez. Birey ancak bir cemaat üyesi sıfatıyla mülk sahibi olabilir ve her cemaat üyesi bu sıfatıyla, cemaatin mülkü üzerine hak sahibidir. Dolayısıyla bireyin cemaat içindeki varlığını yeniden-üretmek, mülkiyetten ayrı düşünülemez.

Mülkiyet o halde, üretimin sonucu değil ön varsayımı olarak üretilmiş bir şey değil, varsayılmış bir şey olarak görülmektedir. Yeniden üretilse bile, bu yeniden üretim varsayımıyla sınırlı olan, var olanı sürdürmeye çalışan bir üretimdir. İnsanın kendi vücudunu, beslenme, çalışma vb. yoluyla yeniden üretmesi gibi, emeğin öznel koşulunun (yani kendisinin) bir uzantısı gibi gördüğü nesnel koşulları yeniden üretmesidir. Mülkün başlı başına bir amaç olarak sınır tanımaksızın ya da tüm sınırları aşmaya çalışarak üretilmesine cemaat düzeninde rastlanmaz. Daha doğrusu rastlanır ama ancak azatlı köleler, yabancılar vb. gibi cemaat dışı öğeler arasında ve bir yandan başlı başına bir amaç olarak biriktirilen mülkün gelişmesi, öbür yanda mülkten koparak köleleşen emeğin giderek ekonominin başlıca temeli haline gelmesi, cemaatin çöküşüne yol açmak zorundadır.

Mülkiyetin ideal bir ilişki, birey ve cemaat tarafından tanınan, kabul edilen hukuki bir konum olarak tanımlandığıdır. Bu mülkiyet ilişkisi, fiili gerçekliğe ancak üretim sürecinde kavuşur; üretimin nesnel koşullarını kendi üretiminin

koşulları olarak gören birey, ya da cemaat üretme eyleminde de bu iddiasını fiilen gerçekleştirir.³⁰

Buradan kısaca şu sonucu çıkarabiliriz: ilkel dönemde insan emeği sadece bulunduğu cemaat içersinde varlığını yeniden üretebileceği bir değerdi. Emeğe biçilen bir artı değer sistemi yoktu. Bu anlamda emeğin, eylemsel gerçeklik içinde ihtiyaç fazlasını ürettiği ve üretimin nesnel koşulları içersinde üretim fazlasını mülkiyet ilişkileri içinde değiş tokuş ettiği anda özgürleştiğini söylemek doğru olacaktır.

Bu çerçevede insanlığın ekonomik tarihi, toplumların ekonomik yapısını temelden değiştiren ve uzun dönemli ekonomik büyümeyi mümkün kılan iki köklü değişim çerçevesinde yazılabilir. Bunlardan ilki M.Ö.8. binyılda ortaya çıkan ve daha önce avcılık ve toplayıcılıkla geçinen insan gruplarını, çiftçi ve çoban gruplarına dönüştüren tarım inkılabıdır. İkincisi ise 18. yüzyılda başlayan ve iki yüzyıl içinde dünyanın tarımla uğraşan nüfusunu köklü biçime azaltarak, insanı artan ölçüde hizmet ve sınaî mal üreticisi haline getiren sanayi inkılabıdır.³¹

Pre kapitalis dönemde Roma İmparatorluğu'na hayatiyet kazandıran ve zenginliğin temelinde yatan temel unsur ticarettir. Bu anlamda pre modern çağda pek çok kapitalizm örneğine rastlanmıştır fakat o evrede kapitalist mübadeleler siyasal ve dinsel denetimle sınırlıydı.³²

İyi düzenlenmiş yollar, ulaşımaya elverişli nehirler ve en önemlisi Akdeniz ticareti ve hammadde ticari hareketleri teşvik ediyordu. Ancak İmparatorluğun büyük bir kısmında geçerli olan geçimlik ekonomi büyük bir ticaret hacminin doğmasına izin

³⁰ Marx, Karl, Grundrisse Ekonomi Politigin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, s. 519,520

³¹ M. Burhan, Erdem, İktisat Tarihi, s.4, ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir, 2004

³² Marshall Gordon , a.g.e, s.382,

vermiyordu. Bu dönemde Doğu eyaletleri zengin bir sınaî geleneğe sahip mamul mal üretici bölgelerdi ve bu özellikleriyle de ticaretin kalbinin attığı yerlerdi.³³

Ancak Roma İmparatorluğunun çok fazla genişlemesi, merkezi otoriteden uzak yönetim sistemi, sınır bölgelerdeki güvenliği sağlayabilmek için artan maliyet giderleri ve buna istinaden barbarların artan askeri gücü kısa sürede Roma İmparatorluğunun çöküşüne, dolayısıyla yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

III. IV. ve V. yüzyıllarda ‘**barbar istilaları**’ olarak adlandırılan bu saldırılar özellikle de Batı Roma İmparatorluğu’nun idari ve hukuki yapısını kökten zedelemiş ve Roma İmparatorluğu’nun tamamen yok olmasına neden olmuştur. Adan Smith bu süreci şu şekliyle betimlemektedir:

‘Cermen ve İskit ulusları, Roma İmparatorluğu’nun Batı illerini istila edince, barbarların, eski ahaliyi soyup soğana çevirmeleri, kasıp kavurmaları, kentlerle kırlar arasındaki ticareti duraklatmıştır. Kentler yüzüstü bırakılmış, kırlar işlenmeden kalmıştır. Roma İmparatorluğu yönetiminde hatırı sayılır derecede bir servetin nimetlerinden yararlanan Avrupa batı İlleri, yoksulluğun ve barbarlığın en alt ketesine düşmüşlerdir. O kördögüşü sürüp giderken, bu milletin başındakilerle kalburüstü önderleri, o ülkelerdeki toprakların çoğunu sahiplenmiş yahut zorbalıkla kendilerine mal etmişlerdir. Bu toprakların çoğu, tımar görmüş değildi. Ama ister işlenmiş ister işlenmemiş olsun, bunlardan sahipsiz kalanı olmamıştır. Çoğu, birkaç büyük mülk sahibinin olmak üzere, hepsi yutulmuştur.’³⁴

Bu istilaların ardından, Batı’nın daha çok tarım toplumlarında hüküm süren güvensizlik, buralarda yaşayanların ya güvenliği sağlanmış küçük kasabalara ya da bazı güçlü mülk sahiplerinin şatolarının yamacına sığınmalarına neden olmuştur. Ancak bu

³³ M. Burhan, Erdem, a.g.e, s.20-21,

³⁴ Adam Smith, Milletlerin Zenginliği, çev. Haldun Derin, Sunuş Gülten Kazgan , , s.412,413, Kültür Yayınları, İstanbul, 2009

mülk sahipleri de, kendine sığınanları korumalarına karşılık, aynı bazı yükümlülükler talep etmişlerdir.³⁵

İşte bu süreçte ortaçağdaki bu siyasi ve ekonomik örgütlenme biçimi genel olarak **feodalizm** olarak adlandırılmaktadır. Tarımın gelişmesi için gerekli olan barış ve güvenliği sağlayacak etkili merkezi otoritelerin bulunmadığı bu dönemde Lord'luk ve vassal'lık ilişkileri esastı. Feodalizmin özü, örgütlenmiş devletin bulunmadığı, yerel düzeyde oluşturulmuş birimlerin, bir çeşit hükümet görevini yürütmesiydi.³⁶

Bu gelişmelere istinaden, Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik özelliklerinden oldukça farklı bir düzen yavaş yavaş kurumlaşmaya başlamıştır: Ortaçağ Avrupa toplumlarını yeniden yapılandırmış olan feodal düzen.

Bu düzenin belli başlı özelliği, herkesin dâhil olduğu yükümlülük ve karşı yükümlülüklerden oluşan bir uyrukluk döngüsünün olmasıdır. Derebeylik birimlerinin otarşisi, mübadelelerin daralması, tasarruf eğilimi nedeniyle paranın neredeyse tamamen yok olması, malın malla mübadelesini ve bu yöndeki ticari uygulamaları dönemin olağan ekonomik işleyişi haline getirmişti. Dolayısıyla, tacirlerin ve pazarların dönemi kapanmıştı. Çiftçiler, serfler, angarya ve diğer aynı yükümlülüklerle borçlu oldukları bir senyörün kişiliğine ve toprağına bağıydılar artık. Senyörler de, buna karşılık, onlara yardım ve koruma sağlıyorlardı ve sistem aynı bir sigorta gibi işliyordu. Senyör de kendisinden daha güçlü olana, yani vasalı olduğu bir süzerene bağıydı ve bu bağılığa istinaden kendisinde gerekli sorumlulukları yerine getirmekteydi; dolayısıyla, 'bu benzeşimi daha da öteye götürebilir ve sonuçta bir mükerrer sigorta sisteminin oluştuğunu söyleyebiliriz.'³⁷

Çünkü vasallık, zamanla dönemin koşulları ve dayatmalarıyla önemli bir evrim geçirdi. Merkezi bir otoritenin fiilen olmaması ve devletin artık çözülmüş olması, senyörlerin her biri kendi düzeyinde krallık hukukunu yerine getirmesine neden

³⁵ Claude Jessua, a.g.e s.14

³⁶ Oral Sander ,Siyasi Tarih ilk çağlardan 1918'e , , s.73, İmge Yayınları, Ankara, 2008

³⁷ Claude Jessua, a.g.e, s.16-17

olmuştur. Senyörler devlet sorumluluğunda olan birçok uygulamanın kendi coğrafyaları dâhilinde yürütülmesini sağlıyorlardı: savunma, yol ve köprülerin denetimi, pazarların gözetimi, polis ve hatta yargının işleme gibi görevlere bağlı olarak vergi topluyordu.

Bu uygulama belirli bir dönem sonra genel bir kural halini aldı. Bu kurala göre : ‘Özgür insanlar ya da küçük veya orta mülk sahipleri kendi topraklarını senyöre getiriyorlardı ve senyörde bu toprağı onlara fief (tumar sahibi) sıfatıyla geri veriyor, karşılığında bu insanlara yardım ve koruma sağlamayı garanti ediyordu. Böylece, yeni bir mülkiyet oluştu. Sonunda fiefler parçalanabilirdi elbette, ama bu tehlike ‘büyük evladın hakkı’nın kurumlaşmasıyla yatıştırıldı.’³⁸

Serf, tüm varlığı ve kişiliğiyle hem senyöre hem de senyörün sahip olduğu ve yaşadığı toprağı bağılıydı bağılılığın ötesinde aitti. ‘Bu düzene son vermiş olan ya da en azından sanıldığından daha hızlı evrimleşmesine yol açmış olan üç olgu: şehirleşme, dış ticaret ve paranın yayılması oldu.’³⁹

Bu mükerrer sigorta sisteminin yani Avrupa’da görelî de olsa yerel güvenliğin sağlanmasının çok önemli sonuçları olmuştur. O zamana kadar Avrupa’da yerleşik toplulukların karabasanı haline gelen, karada haydut saldırıları ile deniz ve kıyılarındaki korsanlık zorunlu olarak cazibesini yitirmiştir. Yerel güvenliğin sağlanmasıyla birlikte, değer verilen maddelerin ele geçirilmesi için zor kullanma geçerli yol olmaktan çıkmış, zoraki mübadelenin yerini ticaret almaya başlamıştır. Böylece, etkili yerel savunmanın gelişmesiyle, korsan gemileri yerini ticaret gemilerine, haydutlar da tüccarlara bırakmıştır. ‘Hatta çoğu haydut meslek değiştirerek tüccar olmuşlardır.’⁴⁰

‘Ortaçağda üretim (kasabalarda, kendi üretim araçları ile kendi dükkânlarında çalışan zanaatçıların yaptıkları ve o tarihlerde egemen üretim biçimini

³⁸ Claude Jessua, a.g.e, s.18

³⁹ Claude Jessua, a.g.e, s.18

⁴⁰ Oral, Sander, a.g.e s.75–76

etkileyebilecek çapta olmayan üretim ile köy, kasaba ve kasabalar arası küçük çapta alışveriş dışında) feodal beylerin malikânelerinde yapılıyordu. Bir malikânede yapılan üretim, feodal beylerin ailesinin ve serflerin hemen tüm tarımsal ürün gereksinimlerini karşıladığı gibi, malikânelerin demirci marangoz, saraç gibi zanaatçıları da malikâne topluluğunun sınırlı sanayi malı gereksinimlerini karşılayabiliyorlardı. Bu nedenle malikâneler hemen hemen kendine yeterli ekonomik birimlerdi. Pek az bir ürün fazlası kasabaya satılıyor, kasabadan bunun karşılığında çok az sınırlı bazı sanayi (zanaat) malları ya da feodal bey için lüks mallar alınıyordu. Feodal düzenin iç çelişkileri, haclı seferlerinin etkileri, yeni ticaret ev sanayi etkinlikleri ve yeni savaş teknikleri böyle bir düzenden kapitalist düzene geçişi sağlayan belli başlı etmenlerdir.⁴¹

1.5.2. Kapitalist Dönem

‘El koyma’ ile doğduğunu belirttiğimiz kapitalizm için, Ortaçağ’ın çözülüşüyle emekleme sürecinin başladığını, sanayi devriminden sonra da yürümeye başladığını söyleyebiliriz. Ortaçağ’ın malikâne içi siyasi ve ekonomik yapısı, bu süreçte gelişen toplumsal ve ekonomik gelişmeler sayesinde çözülmeye, önce malikâne dışına sonra, ulusa, sonra uluslararası platforma yayılmaya başlamıştır.

Feodal düzenin iç çelişkileri ve değişen ekonomik koşullar sonucunda para, yani taşınabilir servet olgusu tekrar önem kazanmıştır. Serflerden vergi değil ürettikleri ürünü alan feodal beyler de bu değişim karşısında zor duruma düşmüştür. Çünkü ticaret yoluyla mal sağlayabilmeleri için paraya ihtiyaçları vardı, onlarda bu parayı yıllık vergi karşılığında serflere özgürlüklerini verme yoluna giderek temin etmeye çalışmışlardır.⁴²

Çünkü şatoları içersinde üretimin arttırılamayışı, zamanla besleyemediği, dolayısıyla düzeni yıkıcı öğeler durumuna gelen bir ‘tarımsal kökenli proleterya’

⁴¹ Alaeddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, 8. basım, Ankara, 1999, s.277

⁴² <http://tr.wikipedia.org/wiki/Feodalizm>, 01.12.2010

oluşturmuştur ve bu durum da ekonomik durumlarında yüzyıllarca önemli hiçbir gelişme olmayan serflerde, düzene karşı bir düşmanlığın oluşmasına neden olmuştur.⁴³

Bu çerçevede birçok feodal mülk sahibi, mübadele olanaklarından yararlanmak amacıyla eski Roma şehirlerine ya da tahkim edilmiş kasabalara yerleşmiştir, bu yer değiştirme sayesinde kendi koşullarını iyileştirmeyi düşünüyorlardı ve bu imkânı da bulmuşlardır, bu sayede feodal dünyanın özelliği olan kapalı derebeylik ekonomisi de kendi sınırlarına varmış oldu.⁴⁴

Çünkü insanlar, özellikle de yerleşim olarak yol kavşaklarında, nehir ya da deniz kıyılarında, pazar yollarının geçiş noktalarında yaşayanlar, sahip oldukları ve icra ettikleri zanaatlar sayesinde, kapalı feodal ekonomik örgütlenmenin dışına çıkabiliyorlar ve senyörlerine de ‘vergilendirme’ sistemi ile kölelik durumlarından daha fazlasını kazandırabiliyorlardı. Zaten yerleşkelerinin konumu, kendiliğinden harekete geçen emek ve üretim süreci artı hiçbir şey yapmadan, insanları derebeylik mülküne ait olmanın mahkûm ettiği ketlenmeden kurtarmıştır. Pazar ekonomisi, içinde insanın üretim ve tüketim döngüsünün özgürleşmesine olanak tanınması dolayısıyla, gerçek anlamda kapitalizmin başlangıç noktası da bu ketlenmenin çözülüşü olmuştur.

Adam Smith, feodal yapı içinde senyörlerin malı olan insanların, pazar ekonomisinin ‘özgür’ vatandaşı olarak tanımlanma sürecindeki eylemliklerini ve kişiliklerini şu şekilde açıklamaktadır: ‘Kentlerde daha çok, o çağlarda kul köle ya da hemen hemen kölemsi oldukları anlaşılın, zanaatçılar ve araç gereç kullanan işçiler oturuyordu. Gerçekte, bunların, şimdiki madrabazlarla ayak satıcıları gibi, mallarıyla birlikte oradan oraya, o panayırdan berikine dolaşıp duran, pek yoksul pek düşkün bir takım kimseler olduğu anlaşılıyor.’⁴⁵

Bu düşkün kimseler belirli bir süre sonra ‘köylü ve lordları yabancı ve işe yaramaz ‘aylaklar’ olarak görüp, ayrı bir tüccar kişiliği yaratmışlar, çalışkanlığı en

⁴³ Alaeddin Şenel, a.g.e, s.277

⁴⁴ Claude Jessua, a.g.e, s.19

⁴⁵ Adam Smith , a.g.e, s.427

önemli ve soylu değer olarak benimsemişlerdir. Zamanla bu tüccarlar topluluğu, ticarete uygun ve savunması kolay yerlerde uzun süreler geçirmeye, sonra buralara yerleşmeye başladılar. İşte bu çekirdekten Batı ve Kuzey Avrupa'nın kentleri doğmuştur.⁴⁶

Batı Avrupa'da şehirler çok kalabalık değildi ve ortalama boyutlardaydı ve buralarda yaşayanlar köylülerden çok da farklı koşullara sahip değillerdi; sitede hüküm süren senyörlere -kimileri ruhban geliyordu, kimileri değildi- tabiydiler. Kimi zaman, tek bir şehir birçok senyörün himayesi altında da olabiliyordu: örneğin, hem dükün hem de piskoposun, hatta aynı zamanda kralın himayesi altındaki Paris'in durumu böyleydi. Şehirde yaşayanlar için durum sanıldığı kadar iç açıcı değildi.⁴⁷

Ancak 'şu varki, kent ahalisinin durumu, kökeninde ne denli kölemsi olursa olsun, bunların, kırlardaki toprak ırgatlarından çok önce özgürlüğe ve bağımsızlığa eriştikleri apaçık gözükmemektedir.'⁴⁸

Çünkü 'Bizans, Ortadoğu, Hindistan ve Çin'deki kent insanı, Avrupa'nın bu modern 'korsan'larından temelde çok farklıydı. Avrasya uygarlıklarının tüccar ve zanaatkârları, öncelikle, devlet görevlileri, toprak sahipleri ve yöneticiler gibi toplumun üst tabakalarına hizmet eden kişiler durumundaydılar. Yukarıdan düzenleme ve vergilenmeye alışmışlardı ve bunun karşılığında savunma gereksinimleri karşılanıyordu. Avrupa'nın saldırgan, çalışkan, acımasız ve kendi kendine yeterli tüccarları ile Doğu'dakiler arasında tam bir zıtlık vardı. İşte daha sonraki Avrupa tarihinin kendine özgü niteliği buradan kaynaklanmaktadır. Böylesine tüccarlar tarafından kurulan Avrupa kentleri, bir kere yaşamsal, ekonomik ve askeri sorunlarını çözünce, üstün bir uygarlığın çıkış noktası oldular.'⁴⁹

Para kapitalist toplumdan önce de var olan bir değişken olmasına rağmen, kapitalizmle birlikte emek-gücünün üretim sürecine çekilmesi gibi bir görevi üstlendiği için özel bir anlam yüklenmiştir. Bu işlevleri üstlendiği için paranın kendisi de

⁴⁶ Oral, Sander ,a.g.e s.76

⁴⁷ Claude Jessua, a.g.e, s.20

⁴⁸ Adam Smith, a.g.e s.428

⁴⁹ Oral, Sander ,a.g.e, s.76,

metalaşmıştır. Bu anlamda sermaye aynı zamanda bir nesne ve nesneleştirici güç olarak iş görmektedir.⁵⁰

Para, toprak ve işin pazara girmesi XVI. ve XIX. Yüzyıllar arasında, geleneksel çağ ile modern çağ arasındaki geçişe köklü biçimlerde damgasını vuran, düzeni altüst eden toplumsal görüngüler olmuştur. Nüfusun üçte ikisini oluşturan toplumsal sınıflar, örneğin köylü sınıfı, Pazar tarafından önemsiz yüzdelere indirgenmiş, tarihte hiç görülmemiş başkaları, örneğin işçi sınıfı ortaya çıkmış ve tarih sahnesinde kendini kabul ettirmiştir. Herhangi bir kimsenin herhangi bir şey için bir pazar bulma olanağına sahip olduğu ya da olduğunu sandığı merkezler olan kentler bütün ülkelerde devleşmiş, öne çıkan ülkelerde 20 milyon ve daha fazla nüfuslu büyük kentlere dönüşmüştür. Ailenin nüfus, duygu ve siyasal yapısı, iş pazarından az olmamak üzere, toprak ve konut pazarıyla kökten değişmiştir.⁵¹

Yeni üretici güçleri temsil eden burjuva sınıfı ekonomik gücü ele geçirdikten sonra bu güce dayanarak siyasi gücü de ele geçirmeye çalışmıştır ve bu sayede ilkin 'eşitlik' sloganıyla aristokrat sınıfın sahip olduğu siyasal haklara sahip olmak istemişlerdir. Prensler ve krallar savaş gibi ya da farklı bir takım olağanüstü harcamaları gerektiren işlerde maddi destek sağlamak amacıyla kendilerinden para istemek için aristokratları toplantıya çağırıyorlar ve onları geleneksel feodal meclislerde topluyorlardı. Aristokratlar da bu vesile ile siyasal görüşlerini ve bu yöndeki taleplerini krala ulaştırma imkânı bulmuş hatta kralın bazı yetkilerini sınırlamış, istekleri kabul görmezse krala istediği parayı vermeyeceklerini belirterek, istediklerini krala yaptırmışlardır. Böylelikle bu meclisler, zamanla kralın vergi vb. parasal yaptırımlarını kabul ederek yasallaştıran yasama meclisleri durumunu almışlardır.

Ekonomik ve siyasal sistem içinde iktidarın el değiştirme süreci yavaş yavaş İtalyan şehirlerinde, ardından Fransa'nın güney ve kuzeyinde, Flanders bölgesinde ve Almanya'da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu şehirdeki burjuvalar, içinde buldukları kısmi kölelik durumundan kurtulmalarını sağlayacak ayrıcalık ve statüyü senyörden

⁵⁰ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e,s.34

⁵¹ Luciano, Gallino, Küreselleşme ve Eşitsizlik, s.21-22, Dost Kitabevi, Ankara, 2007

koparabilmek amacıyla bir özgür kentli yemini etrafında birleşmeye karar vermişlerdir. Senyör onlara bu avantajları kimi zaman elde edilmesi pek de güç olmayan bir sözleşme ihvan ederek veriyordu. Durumları iyileşmiş olan burjuvalardan daha önemli vergiler aldığı sürece bu durum senyörün de işine geliyordu.

Burjuvalar serbest burjuva olmuşlardır ve bu yeni statüyü özgür kentli yemininin uygulanmasına borçludurlar. Dolayısıyla, burjuvazinin önceki koşullarda girişemediği ekonomik inisiyatifler üstlenerek atılım yapmasını sağlayan yepyeni bir duruma tanık olunmaktaydı.

İktidar gerçekten yeniden dağıtılmaktaydı: Özgür kent hareketi belediyelerde tacirler için yönetimleri kuruyorlardı. Pazarların iktidarı senyörlerin iktidarına baskın çıkmıştı.⁵²

Krallar, özellikle ulusal monarşilerini kurmak ve iktidarlarını sağlamlaştırmak için yaptıkları büyük harcamalara kaynak bulabilmek amacıyla, sonradan zengin ama soylu olmayan kent temsilcilerini de bu meclise çağırmaya başlamışlardır. Ancak bu zengin kent temsilcileri bu meclislerde aristokratlardan ayrı bir yapıda oturtulmuşlardır.

‘İngiltere’de Lordlar Kamarasındaki Avam Kamarası’nda, Fransa’da, bu öncü sınıf, laik ve dinsel aristokrat sınıfların temsilcilerinin toplandığı yapılardan başka bir yapıda ‘Tiers Etat’da (‘üçüncü yapı’da) toplandılar. Böylece, Fransız Devrimi öncesinde meclis (‘Etats Generaux’ bütün sınıfların genel meclisi) kurulmuş oldu.⁵³

Burjuvalar da bu meclislerde krala, siyasi işleyiş istedikleri doğrultuda ilerledikçe istediği parayı vermekte çekinmediler. Buna sayede burjuvalar da aristokratların siyasal ayrıcalıklarına sahip olmuşlar ve en önemlisi meclise girerek siyasal iktidarın bir parçası olmuşlardır.

⁵² Claude Jessua, a.g.e, s.20-21

⁵³ Alaeddin Şenel, a.g.e, s.285

Bundan sonra siyasal iktidarı ele geçirme amacıyla burjuvalar bazı ülkelerde, zamanla parlamento şeklini alan bu meclislerin yetkilerini, kralın yetkileri zararına da olsa arttırarak genişletme yoluna gitmişlerdir. Zamanla aristokratlardan daha kalabalık olan burjuva sınıfının seçme hakları da aristokrat sınıfa ağır basarak genişletilmiştir ve devrimci parlamenter bunu sağlayabilmek için demokratik yollarla mücadele etmişlerdir. Burjuvalar, bu yolun tıkandığı ülkelerde ise devrimlerle iktidarı ele geçirmeye çalışmışlardır.⁵⁴

Bu gelişmeler çerçevesinde XII. yüzyıldan itibaren, sonraki yüzyıllarda dünyanın da seyrini değiştirecek sosyal ve ekonomik dönüşümlerin Avrupa'da başladığını belirtebiliriz. Ekonomik gelişmeler sayesinde burjuva sınıfının ortaya çıkması ve bu sınıfın mevcut siyasal yapı dâhilinde iktidar düzeni içinde yer almaları, dolayısıyla kent yaşamının önem kazanması ve şehirleşmenin başlaması bu dönüm noktasının kilit unsurlarını oluşturmuştur.

Bu çerçevede şehirleşme ise kapitalizm için bir hayati önem taşıyan bir süreci başlatmıştır: Dış ticaret.

Dış ticaret genel olarak malların ve sermayenin ulusal sınırların dışına akışı ile ilgili bir kavramdır ve kapalı derebeylik ekonomisiyle kıyaslandığında, bulunulan şehirden başka bir şehirle yapılan her ticareti dış ticaret olarak nitelendirmek mümkündür. Bu tür mübadeleler, birbirinden uzak şehirler arasında ulaşım ve iletişim olanaklarının varlığını ve kişi ve mal dolaşımında, kişi ve malların bir güvenliği garanti eden belli bir kamu düzeninin sağlanmış olmasını gerektirir ve dış ticaret hareketi de bir kez başlatıldığında tıpkı özgür kent hareketinin genelleşmesi gibi genelleşme eğilimi göstermektedir. Özellikle de tüm taraflar için avantajlı olduğundan kolayca yaygınlaşmaktadır.⁵⁵

⁵⁴ Alaeddin Şenel, a.g.e, s.285-286

⁵⁵ Claude Jessua, a.g.e, s.21

Bu anlamda ticaret ve kentleşme, dünya tarihinin en önemli iki dönüm noktası olan tarım ve endüstri devrimleri arasındaki uzun zaman dilimi içinde ‘basamak taşı’ni oluşturmuş ve insanların birinden ötekine daha kısa sürede geçmelerini sağlamıştır.⁵⁶

Bu geçiş süreci İtalya’da daha erken başlamış ve hızlı olmuştur; kent devletleri ve cumhuriyet meclisleri ilk önce İtalya’da ortaya çıkmıştır.⁵⁷

Bu çerçevede İtalyan kent-devletlerinin ticari yayılması da bir dizi ekonomik sonuca yol açmıştır: Ticari seferlere katılmış olan tüccarlar iş idaresindeki yöntemlerini geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Örneğin, çift taraflı muhasebenin Floransa’da XII. Yüzyıl sonundan itibaren ortaya çıktığı görüldü ve ancak 1494’te Venedik’te Luca Paccioli tarafından yasalaştırıldı.⁵⁸

Öte yandan, bu seferler için seferber edilmesi gereken önemli miktarda sermaye ve bu seferlere katılmış tüccar ve ülke sayısı, bankaların görülmedik biçimde gelişimi ve ticari şirketlerin oluşumu gibi hukuksal yeniliklere, hatta sigorta sözleşmelerinin ortaya çıkışına vesile olmuştur.

Diğer yandan, haçlı seferleri feodal sistemin dönüşümünün de dolaylı bir nedeni oldu. Haçlı seferine çıkmak, gerçekten de, bu seferlere girişmiş senyörlere çok pahalıya mal olmuştu. Para sağlamak için çoğu zaman topraklarını satmak zorunda kalmışlardı.⁵⁹

Ancak Haçlı Seferleri sonrasında Amerika’nın keşfi ve Ümit Burnu’nun dolaşılması, yükselen burjuvazi için yeni bir alan açmıştır. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika’nın sömürgeleştirilmesi ve bu sömürgelerle yapılan ticaret, mübadele araçlarının ve genel olarak metallerin artışı, ticarete, gemiciliğe ve sanayiye o güne dek

⁵⁶ Oral, Sander ,a.g.e, s.78

⁵⁷ Alaeddin Şenel, a.g.e s. 286

⁵⁸ Claude Jessua, a.g.e, s.23

⁵⁹ Claude Jessua, a.g.e, s.23-25

görülmemiş bir atılım ve böylelikle çöküş halinde olan feodal toplumdaki devrimci unsura da hızlı bir gelişim sağlamıştır.⁶⁰

Bu zamana kadar, tarıma dayalı kapalı tüketimin, önemli bir yer tuttuğu, parasal mübadelelerin değiş tokuş mübadeleler karşısındaki önemsiz kaldığı, içine kapanmış kırsal topluluklarla karşı karşıyayken, bundan sonra dışarıya ve hatta dünyanın geri kalanına açık bir topluma geçilmektedir. Bu yeni toplumda da derebeylik iktidarının hiyerarşik ilişkilerinin yerini yavaş yavaş ticari ilişkiler almaya başlamıştır. Sermaye artık yalnızca toprağa bağlı değildir. Sermaye sahip olunan somut maldan arınarak, alacağın verecekten fazlalığı şeklini alan daha soyut, para değerli bir görünüm edinmeye başlamıştır.⁶¹

Çünkü sermayenin ortaya çıkması için gerekli olan tek birikim, parasal servet birikimidir ki tek başına alındığında, hiçbir biçimde üretken değildir. Para değerli servet birikimi yalnızca dolaşımdan doğar ve yalnızca dolaşıma aittir ve sermaye, bütün kırsal uğraşları yok ederek, yani daha önce doğrudan kullanım değerleri olarak üretilmiş bulunan metalleri değişim-değeri haline getirerek, kendisine derhal iç pazar yaratır.⁶² Bu kapsamda ilk sermaye birikimlerinin dolaşıma dâhil edilmesine Batı Avrupa'da rastlamaktayız.

Buraya kadar anlatılanı özetlersek Ortaçağın sonlarına doğru, Batı Avrupa toplumlarının iktisadi temellerini değiştirecek bir takım etkenler ortaya çıkmıştır. Deniz aşırı ülkelerdeki keşiflerle ticaret genişlemiş, bunu izleyerek Avrupa'ya akan altınlar, bir taraftan fiyatları yükselterek ticari kapitali büyümüş ve ticari kapitaliste karlı yeni iş alanları açmıştır ve taşınmaz mal gelirleriyle yaşayan soylular ise fakirleşmeye başlamıştır. Diğer taraftan tarımda üretim tekniğinin değişmesi de geleneksel geçimlik ekonomik düzeni yıkmıştır. Tarımsal üretim piyasaya yönelmiş, piyasa kanunlarıyla

⁶⁰ Marx K., Engels F., Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, s.117, Sol Yayınları, Ankara, 2009

⁶¹ Claude Jessua, a.g.e, s.28,

⁶² K. Marks, F. Engels, Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri, s.107, çev. Mihri Belli, Sol Yayınları, Ankara,1992

beraber de ticari kapitale bağı hale gelmiştir. Ticarete artan kar olanaklarıyla birlikte, “bireycilik” fikri de gelişmiştir tabi bireycilik davranış modelinin gelişmesinde, dinde ki Reformasyon hareketi ve Rönesans ile Hümanizmanın da önemli rol oynadığını da belirtmek gerekir.

Batı Avrupa ülkelerinde, Ortaçağın sonuyla Sanayi Devrimi arasındaki dönemde, feodalizmin yıkılmaya başlamış yerini kuvvetli merkezi devletler almaya başlamıştır.

Yine bu dönem iktisadi açıdan, sermaye yığılması ve piyasa ekonomisi şartlarını hazırlayan ticari kapitalizmin ortaya çıktığı ve geliştiği bir dönem olmuştur.⁶³

Avrupa’da Ortaçağ sonlarından itibaren çeşitli tarihi nedenlerle piyasa sistemi gelişmeye başlamıştır. O zamana kadar üretimi kendi geleneksel toplumsal ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirdikleri **iç işleri** olarak gören cemaatler hızla dağılmaya başlamıştır. Merkezi otoriteler güçlendikçe ülke içi piyasa gelişmiş, dış ticaret yaygınlaşmaya başlamış, ülkenin bir ucunda üretilenler kolayca diğer ucunda satılabilmeye başlanmıştır. Üretimi doğrudan doğruya satış amacıyla yapan yeni bir kitle doğmuştur.

Bu süreç zamanla Marx’ın **servetin evrenselleşmesi** dediği kavramı ortaya çıkarmıştır. Eski toplumlarda da büyük servet birikimlerinin olduğunu biliyoruz, ancak bu servet birikimleri büyük ölçüde ait oldukları kişilerin fiziksel varlıklarıyla sınırları olan servetlerdir. Bir örnekle açıklamak gerekirse; bir derebeyi şatolara, giysilere, kölelere, mücevherlere ve daha birçok maddi temelli ‘şey’e sahip olabilirdi; ama servetinin tamamı bu somut ve sonlu eşyalarla sınırlıydı ve servet sahipleri bunları satın keyiflerinin istediğince başka şatolar, başka kullanım ve tüketim araçları satın almak zorunda da değildi. Çünkü mübadele piyasası daha gelişmemişti ve derebeyinin eşyasını satın alarak, karşılığında ona aynı mübadele değeri olan ve onun istediği şeyleri satacak birini bulmak da pek mümkün değildi. Üstelik derebeyi bulunduğu toplum içinde ve toplum adına kullandığı geleneksel otoritesini daha çok **bu gösteriş** araçlarına

⁶³ Gülten Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.28, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991

borçluydu ve bunları elden çıkarmak bir anlamda servetinin sonucu ve garantörü olan otoritesini de yitirmek demek olurdu.⁶⁴

Ancak, Avrupa’da 10. ve 15. yüzyıllar arasında gelişen ticaret, 16. yüzyıla varıldığında devletlerin en önemli uğraşı olmuş, kapitalist ekonominin ortaya çıkışı ve kent merkezli ekonomik sistemden ulus-merkezli ekonomik sisteme geçiş bugün bildiğimiz niteliğini kazanmaya başlamıştır.

Bu ekonomik dönüşümün de en önemli özelliği, 12. yüzyılda başlayan, ama 16. yüzyılın ikinci yarısında hızlanan fiyat artışıdır.⁶⁵

Fiyat artışı önce ve en şiddetli şekilde İspanya’yı etkilemiştir ancak çok geçmeden ve şiddetini çok fazla yitirmeden Avrupa’nın diğer ülkelerine de yayılmıştır, zamanla bu artışlar da her yerde geleneksel ekonomik ilişkileri kökten sarsacak kadar yaygınlaşmıştır.

Hükümetler her yerde geleneksel gelir kaynaklarının artık yetmemeye başladığını görmüşler ve gelirlerini arttıracak yeni yollar yöntemler aramaya başlamışlardır.⁶⁶

Ve fiyat artışının sonucu “merkantilizm”in ortaya çıkışıdır. Kralın ve danışmanlarının da gelir kaynaklarını yitirmemek ve arttırmak için, altın ve gümüşün kendi ülkelerine akması yönünde tedbir almaları da, merkantilist düzenlemenin itici gücü olmuştur.⁶⁷

⁶⁴Marx, Karl, Grundrisse Ekonomi Politigin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, s. 32,33,34

⁶⁵ Sander Oral, a.g.e s.92,93.94

⁶⁶ William H. Mcneill, Dünya Tarihi, s.427-428, İmge Kitabevi, Ankara, 2007

⁶⁷ Sander Oral, a.g.e, s.94

1.5.3. Merkantilizm

Merkantilizm; ticaretle uğraşmak, bir mal satmak anlamına gelmektedir. İthalatı kısıtlayıp, İhracatı teşvik ederek güçlü ve zengin bir devlet inşa etmeyi amaçlayan iktisadî milliyetçiliktir. Millî zenginlik ve gücün, ihracatı yükselterek bunun karşılığında değerli madenler elde etmeye paralel olduğunu iddia eder. Devleti, bir takım iktisadî düzenlemelerle refah içinde tutmayı amaçlayan politikalar bütünüdür. İktisadî bütünlüğü ve politik kontrolü hedefler.

Feodalizmin çöküşüne yakın tarihlerde ortaya çıkmış olan; değerli külçe birikimini, dış ticaret fazlasını, tarımın ve üretim sektörünün gelişmesini ve dış ticaret tekellerinin kurulmasını sert idarî düzenlemelerle tüm millî ekonomiyi kontrol ederek birleştirerek artırmayı hedefleyen iktisadî sistemdir.

Merkantilizmin temel ilkeleri, nasıl tüccarların çıkarlarını ön planda tutuyorsa, ‘ulusal servet’ anlayışı da aynı amaca yönelmiştir. Devletin gücünün kaynağı servette bulunmaktadır. Servet, değerli madenlerden oluşmaktadır. Değerli madenler de, ticari bilançocu fazlası sayesinde elde edilebilmektedir.⁶⁸

Söz konusu çağda (XV. ve XVI. yüzyılda) ve ülkelerde, kullanım değeri birimi altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerdi. Banka sistemleri ise henüz gelişmemişti. Bu koşullar içinde değerli maden ülke içinde üretilmediğinden dolayı ülke içinde değerli maden birikimini artırmanın tek yolu ticaret bilançosu fazlası sayesinde, ülkeye değerli maden girişini sağlamaktı.

Bu çerçevede merkantilist düşüncenin temel noktalarını şöyle sıralayabiliriz:

- Mamul maddelerin ihracatını artırmak,
- Hammaddelerin ihracatını azaltmak,
- Yaşamsal olan hammaddelerin dışında ithalatı yasaklamak,

⁶⁸ Gülten Kazgan, a.g.e s.31

Bu uygulamalarla ülkeler ticaret dengesini kendi lehlerine çevirmeyi umuyorlardı.⁶⁹

Her ülkeyi zengin etmek için merkantilist sistemin ileri sürdüğü iki çözüm uygulaması, ihracatın özendirilip ithalata ket vurulması bu yolla ithalatın olabildiğince engellenmesidir. Bu sistemde devlet, her zaman aynı, yani, lehte kapalı bir ticaret dengesiyle ülkeyi zengin etmek olduğu iddiasındadır.⁷⁰

Ticari kapitalizme uygun bir görüşle merkantilizm, paraya ve dış ticarete alıma ön planda yer vermiştir. “Maldan korku” ve “satmak endişesi”, ticari anlayışının temel göstergesiydi. Özellikle dış ticarete bu endişe ortaya çıkıyor, bir dış ticaret fazlası elde edilmesi başlıca amaç sayılıyordu. Merkantilistlerin bildiği “artık”, sadece, dış ticaretten elde edilenden fazlaydı. Bir ülkenin kazandığını, bu halde, diğer ülke kaybediyordu. Merkantilistler, bundan ötürü, çeşitli ülkelerin çıkarlarının çatıştığını kabul ettiler. Dış ticarete koruma, bunların savundukları ve uyguladıkları dış ticaret politikası oldu. Bu görüş, sanayi kapitalizminin sözcülüğünü yapan Liberal öğretinin, her ülkenin serbest ticaretten karlı çıkacağı, dolayısıyla, ülkelerin çıkarlarının tam bir uyuşma içinde olduğu görüşünden, bütünüyle farklıydı.⁷¹

Adam Smith Milletlerin Zenginliği eserinde merkantilizmi şu şekilde eleştirmiş ve dönemin ekonomik yapılanması açısından sürdürülemez bir yapı olduğunu belirtmeye çalışmıştır:

‘Kamu borcunun faizi ödenirken, parayı sağ el sol ele verir, derler. Para ülke dışına çıkmaz. Ancak, ahaliden bir takımının bir kısım geliri, bir başkasının eline geçer ve milletin tek meteliği eksilmez. Bu savunma, bu baştan aşağı ticari sistemin yanılmacasına dayanılarak kurulmuştur ve tüm borcun alacaklısı ülke ahalisi olsa bile öylece zararı azalacak değildir.

⁶⁹ Sander Oral, a.g.e, s.94

⁷⁰ Adam Smith, a.g.e, s.710

⁷¹ Gülten Kazgan, a.g.e s.29

Gerek kişisel gerek kamusal bütün gelirlerin iki ana kaynağı, toprakla sermayedir. İster tarımda ister sanayide, ister ticarete çalıştırılsın, üretken emeğin ücretlerini sermaye öder. Gelirin bu iki kaynağının yönetimi, ayrı ayrı iki takım kimseye, toprak sahiplerine ve sermaye sahiplerine ya da işletenlere aittir.

Fakat toprak sahibinin geliri, türlü türlü arazi vergilerinden ötürü öylesine düşebilir ki, toprak sahibi o pahalı ıslahları yapamayacak ya da sürdüremeyecek hale gelir.

Sermaye sahipleri ve sermaye işletenler, belli bir ülkede sermayeden elde ettikleri gelirin, yaşam için zorunlu ve elverişli maddelerden alınan türlü türlü vergiler dolayısıyla, o maddelerin eşit bir gelirle hemen hemen herhangi bir başka ülkede satın alacağı miktarın aynısını satın alamadığını görünce, bunlar bir başka ülkeye taşınma eğilimi gösterirler. Bu vergilerin devşirilmesi için tacirleri sanayicilerin hepsi ya da pek çoğu, yani büyük sermayeleri işletenlerin hepsi ya da pek çoğu sürekli olarak tahsildarın can sıkıcı, ziyaretleriyle karşılaşmaya başlayınca, bu taşınma eğilimi çok geçmeden gerçekten bir taşınmaya dönüşür. Kendisini destekleyen sermayenin başka yere aktarılmasıyla, ülkedeki çalışma ister istemez tavsar ve tarımın sönmesini ticaretle sanayinin iflası izler.⁷²

Adam Smith bu tespitinin ardından liberal öğretiyi temellendirir ve devletin serbest piyasadan elini eteğini çekmesi gerektiğini, her ülkenin serbest ticaretten karlı çıkacağını belirtir.

Gerçektende, XV. ve XVII. yüzyıllar arasında Batı Avrupa ülkelerinin iktisat politikasına damgasını vuran merkantilist uygulamalar, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ticari kapitalizmden sınai kapitalizme geçiş aşamasıyla birlikte tek tek ortadan kalkmaya başladı.⁷³ Tabi bu çerçevede kapitalizm siyasileşmenin başlıca (ama tek değil) aracını sağlamıştır ve sanayileşme ile karşılaştırılmamalıdır.⁷⁴

⁷²Adam Smith, a.g.e s.1058,1059,1060

⁷³Gülten Kazgan, a.g.e, s.39

⁷⁴Marshall Gordon,a.g.e, s.382,

Feodalizmin çökmesiyle geçimlik tarım üretimi piyasaya bağlı ticari üretime dönüşmüş, iç piyasa genişlemiştir. Lonca kayıtlarından ve toprağa bağlı statüsünden kurtulan iş gücünün tekrar örgütlenmesine karşı, İngiltere’de parlamento ‘Birleşme’yi yasaklayan kanunlar çıkardı. Sanayi kayıtlarından denetlemeler de kaldırıldı. Ticari ihracat kumpanyalarının yerini sömürge kumpanyaları almaya başlamış; yeni kapitalist şirketler, tüccarlar ve yarı sanayici girişimcilerin egemenliğinde doğmaya başlamıştır. İktisadi çıkarlar güçlenince 18. yüzyıldan itibaren koruyucu ve kayıtlayıcı ticaret anlaşmaları çözülmeye bunun sonucunda serbest ticaret gelişmeye başlamıştır.⁷⁵

Liberal iktisadi öğretisi 18. yüzyıl sonunda Fransa’da ve İngiltere’de, ticari kapitalizmin iktisadi düşüncesi merkantilizme tepki olarak ve yeni doğan sınıfların kapitalizmin sözcülüğünü yaparak ortaya çıkmıştır. Bu öğretisi başlangıçta Fransa’nın kendi iktisadi yapısına da uygundu ve tarımsal kapitalizmin sözcülüğünü yapıyordu. Ancak daha sonra, hem Fransa’da hem İngiltere’de, yeni gelişen sınıfların kapitalizmin savunucusu oldu ve yeni yükselen kapitalist girişimci sınıf, toplumda kendi faaliyetini sınırlayacak bütün kayıtlara karşıydı. Merkantilizmin temellerine, kamu denetimine, ayrıcalıklara, soyluların toprak mülkiyetinden doğan gücüne karşı çıkan bu sınıf, kendi çıkarı için özgürlük, bireysel girişim ve bireysel denetim istiyordu. Bu süreçte kendisiyle beraber olacak, kendi dünya görüşünü haklı gösterecek yeni bir felsefenin oluşmasına yol açtı. Bu sınıfın yenedünya görüşü ‘iktisadi liberalizm’ politikası oldu.⁷⁶

1.5.4. Fizyokratlar

Endüstrinin devlet tarafından denetlenmesi en yüksek noktasına Fransa’da ulaşmıştır. Bundan dolayı merkantilist kısıtlama ve düzenlemelere karşı muhalefet ilk bu ülkede başlamıştır. Fransa’da keskin bir ‘yapmak ve yapmamak’ kararıyla ve ülkenin endüstrisini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan kurallarla denetlenmekteydi. Dolayısıyla Fransa’da ortaya çıkan Fizyokratlar bu düzenlemelerden kurtulmayı istiyorlardı. Dönemin işadamı Gourney, bu baskıcı ekonomik düzenlemelere karşı, daha sonra her çeşit düzenlemeye karşı olanların sloganı haline gelen laissez faire –

⁷⁵ Gülten Kazgan, a.g.e, s.40

⁷⁶ Gülten Kazgan, a.g.e, s.39

(bırakınız yapsınlar) deyimini bulmuştur ve bu slogan Gourney ile aynı zamanda yaşayan Fransız Fizyokratlarında sloganı olmuştur.⁷⁷

Fizyokratlar, toplumlarda da, tabiattaki gibi doğal kanunların bulunduğu inanıyorlardı. Bu onları, toplumların evrensel doğa kanunlarına bağlı olduğu sonucuna götürdü. Eğer insan doğası, tabiatta, tabiattan bağımsız olmadı için her yerde aynı ise, toplum kanunları da doğanın düzenlediği şekilde işlemeli, dolayısıyla evrensel olmalıydı. Tabiatta bulunan rekabet, en dayanıklı ve en güçlü olanın yaşaması, dayanıksız ve güçsüz olanın tasfiye olması, eşitsizlik, tabii olduğu ölçüde evrensel kanunlardı. Öyleyse toplumun tabi kanunlarına göre işleyişine müdahale edilmemesi için, iktisat politikasının laissez-faire olması gerekmektedir.⁷⁸

Fizyokratlar, 'ekonomide arz ve talep arasındaki dengesizliklerin geçici olduğunu ve bu dengesizliklerin piyasa mekanizması içinde kendiliğinden giderileceğini, dolayısıyla müdahalenin gereksiz olduğunu savunmuşlardır. Fizyokratların iktisadi doktrinler tarihinde ilk liberaller oldukları ileri sürülebilir. Ancak benimsedikleri liberalizm serbest piyasa mekanizmasından çok doğal düzen anlayışına dayanmaktadır. Fizyokratlar tek verimli faaliyet alanı olarak tarımı görmüşler ve ülkenin zenginliğini bu alandaki hâsıla artışına bağlamışlardı.⁷⁹

Ancak bu yüzyılın sonunda hızla seyreden coğrafi keşifler, yeni buluşlar ve buluşların sanayi alanında uygulanmasıyla, buharlı makinelerin ve içten yanmalı motorların sanayide kullanılmasıyla ortaya çıkan Sanayi Devrimi, emeğin üretkenliğini artırmış tarım dışında bir rant kapısı sonuna kadar açılmıştır. 'Sanayi Devrimiyle birlikte, 'iktisadi adam' niteliklerini taşıyan kapitalist, girişimci ve üretim araçlarının mülkiyetinden yoksunlaşan bir işçi sınıfı doğmuştur.'⁸⁰

⁷⁷ A.Korhan KABAL, Yüksek Lisans Tezi, 1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar Ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri, s. 15, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalı, Erzurum. 2007

⁷⁸ Gülten Kazgan, a.g.e, s ,47

⁷⁹ http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf, 04.02.2011

⁸⁰ Gülten Kazgan, a.g.e, s ,64

Oysa ‘XVI. yüzyıl öncesinde fabrikaya benzer bir üretim biriminin çok uzak bir benzeri bile söz konusu değildi. Yalnızca madenlerde Ortaçağ standartlarına göre çok sayıda işçi çalışıyordu. Diğer bütün alanlarda sınaî üretim birimleri küçük atölyelerdi. Bu küçük üretim birimlerinin hâkimiyeti, yatırım sermayesinin azlığından kaynaklanıyordu.’⁸¹

On sekizinci yüzyılda, Büyük Britanya’da görülen olağanüstü teknolojik gelişmeler özellikle dokumacılık ile ilgili iş alanlarında odaklaştı. Watt’ın ilk patentini aldığı 1769’dan sonra ise, teknolojik ilerleme dokuma fabrikalarının yeni makinelerini çalıştırabilecek güçte buhar makinelerinin geliştirilmesi alanında toplandı. 19. yüzyılda gerçekleştirilen köklü teknolojik yenilikler yalnızca zamanın hemen tüm mal yapımı alanlarına yayılmakla kalmadı, aynı zamanda daha önce görülmemiş türden birçok yeni endüstri yarattı ve birçok yeni malın yapımına yol açtı.

Genel olarak belirtilirse, el zanaatlarının yerini makine üretiminin yer aldığı söylenilebilir. Bu gelişme, üretim makinelerinin ve üretim mallarının standartlaşmasına neden oldu. Aynı zamanda işçilerin de standartlaşmasına yol açtı. Şu anlamda ki, herkesin aynı zamanda işe başlaması ve üretim sürecinin kendisine verilen bölümünü tüm fabrikanın düzgün işleyebilmesine olanak vermeye uygun hızla yapmak zorunda olması bir tür standartlaşma sayılır.⁸²

XIX. yüzyılın endüstri devrimiyle birlikte, mali güç belirli odaklarda toplanmaya başlamıştır. Bu mali gücü elinde bulunduranlar ise, teknolojik buluşları, küçük üreticinin yararı için değil, kendi çıkarları için kullanmışlardır. Dolayısıyla bu biriken zenginlik, Orta Avrupa’da da merkezileşmiş endüstriyi doğurmuş, merkezileşmiş endüstriyse, merkezileşmiş üretim ve dağıtım yönünde bir gelişme başlayıp, girişimci bir ‘burjuva sınıfı’nın doğmasına neden olmuştur.⁸³

⁸¹ M.Burhan, Erdem, a.g.e, s.4

⁸²William H. Mcneill, a.g.e, s.591-593

⁸³ Sander Oral, a.g.e s.218

Sınaî üretimin kapalı loncalar tarafından tekelleştirildiği feodal sanayi sistemi, yeni pazarlar açıldıkça, durmaksızın büyüyen gereksinimlere artık yetmemeye başlamıştı ve onun yerini manifaktür sistemi almıştır. Lonca ustaları imalatçı orta sınıf tarafından bir kenara itilmişler; farklı loca birlikleri arasındaki iş bölümü, tek tek her atölye içindeki iş bölümü karşısında yok olmuştur.

Bu süreçte, pazarlar durmaksızın büyümüş, talep de bu oranda durmaksızın artmıştır. Manifaktür artık dönemin ihtiyaçları için yeterli değildir. Tam bu sırada, buhar ve makine sınaî üretimi devrimcileştirmiş, manifaktürün yerini modern büyük sanayi, sanayici orta sınıfın yerini sanayici milyonerler, tüm sınaî ordularının önderleri, modern burjuvazi almıştır.⁸⁴

Bu süreçte tabi liberal söylemler de ekonominin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çünkü fizyokratlar tarımsal üreticiyi ön plana çıkarmışlardır. Bu daha çok o günün şartlarında Fransa'nın bir tarım ülkesi olması ve tarım üzerindeki ağır vergiler ve tarımsal üretimin giderek azaltılmasından kaynaklanmaktadır.

Tarımsal alanda devlet müdahaleleri o derece yoğundu ki serbestiyi savunan fizyokrat düşünce kendisine kolayca taban bulabilmişti, hatta bazı düşünürler fizyokrasinin Fransız devriminin hazırlayıcısı olduğunu bile savunmuşlardır.⁸⁵ Ancak Sanayi Devrimi'yle üretim ve girişimcilerin değişmesi yeni bir sınıfın ortaya çıkması dolayısıyla fizyokratlardan sonra klasik iktisat teorilerinin uygulanmaya başladığını görmekteyiz.

1.5.5. Klasik İktisat Teorisi

Fransız İhtilali, baskı ve sömürü altında ezilmiş halk yığınlarının kendi kendilerine başkaldırdıkları ve devrimin yönünü içine buldukları ekonomik ve siyasi yapıdan bambaşka bir yöne çevirdikleri bir burjuva devrimi olmuştur. Fransız Devrimi

⁸⁴ Marx K., Engels F., Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, s.118

⁸⁵ http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf

feodaliteye son vermiş, yeni üretim ilişkilerinin yolunu açmıştır. İktidarın toplumsal ve siyasal yapısını yıkarak; toplumda kapitalizmin kuruluşu ve gelişmesi evresini başlatmıştır.⁸⁶

‘Fransız İhtilali, Ortaçağ toplumundan kalan kurumları silmiş, ‘bireycilik ve özgürlük’, iktidara gelen burjuvanın sloganı olmuştur. Bu, yeni bir sınıfın ele geçirilmesinin zaferi sayılabilir.’⁸⁷

Bu anlamda kent burjuvazisi, artık iktidarını kesinlikle ortaya koymuştur ve içinde bulunan mevcut koşullarda karşısında durabilecek bir güç de görülmemektedir. Genel olarak Avrupa kapitalizminde devlete borç para verenin avantajlı durumda olduğunu söyleyebiliriz.

Mülkiyette devlet iktidarını başka bir otorite ile paylaşmaya başlamıştır. Fabrikalar daha çok kırsal bir ortamda varlığını sürdürür ve patronlar buraları henüz oluşturulmayan üstyapının eksikliği sayesinde kendi mülkü gibi yönetir.⁸⁸

Bu dönemde henüz devlet gücü ayrıcalıklı sınıflardan yana olduğu için, amaç, devlet müdahalesini minimuma indiren *laissez-faire*’dir.

Adam Smith Milletlerin Zenginliği adlı kitabında devlet’in ödevlerini ve bu kapsamda yapması gereken harcamalarını “Hükümdarın yahut Devletin Gideri Üzerine” adlı bölümünde üç ana başlık altında toplamıştır. Ona göre devletin üç temel görevi ve bu görevlere yönelik harcamaları vardır.

Hükümetin ilk görevi; toplumu diğer bağımsız toplumların saldırı ve istilasından korumaktır. Bu görevse sadece askeri bir güç ile yerine getirilebilir. Bunun için Devlet

⁸⁶ Zubritski Mitropolski Kerov, a.g.e, s. 48

⁸⁷ Gülten Kazgan, a.g.e, s.29

⁸⁸GökmenTanıkAcar, Tarihsel Koşullar Açısından Neoklasik İktisadın Ortaya Çıkış Süreci[http://74.125.155.132/scholar?q=cache:ZxgezclEk7oJ:scholar.google.com/+sanayi+devrimi+sonras%C4%B1&hl=tr&as_sdt=0\(03.09.2010\)](http://74.125.155.132/scholar?q=cache:ZxgezclEk7oJ:scholar.google.com/+sanayi+devrimi+sonras%C4%B1&hl=tr&as_sdt=0(03.09.2010))

her zaman hazır ve talimli asker bulundurmak zorundadır, temel harcaması da bu yöndedir.

Hükümetin ikinci görevi; toplumun her üyesini başka üyelerin haksızlığa uğratmasından ya da ezmesinden mümkün olduğunca korumak veya doğruluktan şaşmayan tam bir adalet yönetimi kurmaktır. Tabi bu istikrarın korunması türlü dönem ve çağlarda birbirinden farklı derecede masraf ister.

Hükümdarın ya da devletin üçüncü ve son görevi, topluma faydalı olmakla birlikte, kişilere kar kazandırmayan, ya da birkaç kişinin masrafını asla çıkaramayacak olan dolayısıyla kişilerin kurması ya da işletmesi beklenmeyecek kamu kurumlarının ve bayındırlık işlerinin kurulması ve bakımındır.⁸⁹

Buna göre Smith, devletin asli görevlerini savunma, adalet, bayındırlık olarak belirlemiştir. Sonraları buna kısmen eğitimi de dahil edem Smith ve diğer klasik iktisatçılara göre devlet piyasalardan elini eteğini çekmelidir. Ki bu dönem de bunun uygulandığını görmekteyiz.

Bu dönemde nispeten sakin olmakla birlikte, büyük bir refah da görülmüş, teknik ilerleme tüm dünyaya yayılmış, üretim unsurları (hem sermaye hem de insan) büyük bir hareketlilik içine girmiş ve iletişim ile ulaşım alanında ilerlemeler yaşanmıştır. Aynı zamanda, bunun, çoğu ülkede öne çıkmış olan liberal bir rejim olduğu saptanabilir. Artık hükümetler ekonomiye hiç müdahale etmiyordu ve kamusal harcamalar azaltılmış ve devlet düzeninin korunmasıyla savunma ve kamusal eğitim alanlarında krallık hukukunu uygulamakla yetiniyordu.⁹⁰ Tüm bu yaşanan süreci Marx şu şekilde özetlemiştir:

‘Büyük sanayinin manüfaktürün yerini aldığı her yerde, sanayi devrimi, burjuvaziyi, servetini ve gücünü en yüksek düzeye ulaştırmış ve onu ülkenin en

⁸⁹ Adam Smith, a.g.e, s.767-805

⁹⁰ Claude Jessua, a.g.e, s.41

önde gelen sınıfı yapmıştır. Bunun olduğu her yerde sonuç, burjuvazinin, siyasal iktidarı ele geçirmesi ve o güne kadar ki egemen sınıfları – artistokrasiyi, lonca ustalarını (guild-burghers) ve bunların her ikisini de temsil eden mutlak monarşiyi- tavsiye etmesi olmuştur. Burjuvazi, aristokrasinin, soyluluğun gücünü, meşrutaları ya da toprak mülkiyetinin satışı üzerindeki yasağı ve soylunun bütün ayrıcalıklarını kaldırarak yok etti. Lonca ustalarının (guild-burghers) gücünü bütün lonca ve zanaat ayrıcalıklarını kaldırarak kırdı. Her ikisinin de yerine serbest rekabeti, yani herkesin istediği her sanayi dalıyla uğraşma hakkına sahip olduğu ve onu bu uğraşını sürdürmekten gerekli sermaye yokluğu dışında hiçbir şeyin alıkoyamadığı bir toplum düzenini koydu. Serbest rekabetin getirilmesi, bu nedenle, toplum üyelerinin bunan böyle ancak sermayelerinin eşit olmamaları ölçüsünde eşit olmadıklarının, sermayenin belirleyici güç haline geldiğinin ve dolayısıyla, kapitalistlerin, burjuvaların, toplumun en önde gen sınıfı olduklarının resmen ilanı demektir. Ama büyük sanayinin başlangıcı için serbest rekabet zorunludur, çünkü büyük sanayinin büyüyebileceği tek toplum düzeni budur.⁹¹

Sanayinin olağanüstü gelişmesi ve üretimin gitgide daha büyük işletmeler içinde son derece hızlı yoğunlaşması süreci, kapitalizmin en belirleyici özelliklerinden biridir.⁹²

Sanayi Devrimi sonrasında teknolojik gelişmelerin temposunun yükselmesi ve yatırımların ivme kazanması ile üretim ve gelirler sürekli olarak artmaya başlamıştı. Klasik iktisat uygulaması bireye ve bireysel girişimciliğe önem vermiş ve bu yüzden bireyin faaliyetlerini sınırlayıcı olarak gördükleri devlete çok az görev yüklemişlerdir. Ancak, bu yıllarda hız kazanan sanayileşme ve kentleşme, beraberinde; uzun çalışma saatleri, sağlığa zararlı çalışma koşulları, çocuk ve kadın işçilerin çalıştırılması gibi pek çok sosyal problemi de beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda sendikaların kurulup gelişmeye başlaması, toplumsal sağlık problemlerinin ön plana çıkması ve bütün bu sorunların bir sonucu olarak devletin gittikçe daha fazla ekonomiye müdahale etmesi

⁹¹ Marx K., Engels F., Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, s.173-174

⁹²V.İ.Lenin, Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması,s.19, Sol Yayınları, Ankara, 1998

gibi problemler klasik teorinin temel taşı oluşturulan laissez faire ilkesine istisnalar getirmeye başlamıştır.⁹³

Sanayi Devrimini, Napolyon Harpleri'nin yarattığı refah ve bunu izleyen uzun süre işsizlik dönemi izlemiştir. Hatta Ricardo bu süreci İlkeler Kitabında şu şekilde belirtmiştir: İşçi sınıfları arasında yaygın olan, makine kullanımının çıkarları aleyhine olduğu kanısı hatalı bir önyargı değildir; politik iktisadın ilkelerine uygundur. Emek talebi kaçınılmaz biçimde azalacak, aşırı nüfus ortaya çıkacak, işçi sınıflarının durumu sıkıntı ve sefaletten ibaret olacaktır.⁹⁴

Klasik İktisatçılar zamanın koşullarına ve gelişmelerine uygun olarak sanayi kapitalistinin ve bunun ideolojisinin sözcülüğünü yapıyorlardı ancak, 1870'lerden sonra başta İngiltere olmak üzere birçok ülkede sendikaların kurulmasının politik ve hukuki kabulünden ve ücret ve eğitimin artmasından ve İngiltere'de yaşanan ve kapitalizmin ilk büyük ve genel krizinden⁹⁵ sonra Klasik İktisat uygulamaları da yerini toplum kanunlarını, katı tabiat kanunları saymaktan uzaklaşmış olan Neo-Klasikçilere bırakmıştır.⁹⁶

1.5.6. Neo-Klasik Teori

Neo-Klasik dönem; 1870'lerden 1920'ye kadar geçen yarı yüzyıllık dönemde, Klasik 'değer teorisinde' köklü değişme yapan ve geçimlik veya tabii ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçen fakat bunun dışında klasik görüşlerin ve bir takım kayıtlarla liberal ideolojinin benimsendiği ve sürdürüldüğü dönemdir.⁹⁷

Klasik ekoldeki emek değer kuramı, yerini Neoklasiklerde fayda değer kuramına bırakmıştır. Neoklasik iktisatçılar, marjinal fayda ilkesinin tam rekabet piyasalarında mübadele değerini belirlemeye yettiği tezini ortaya atarak, mübadele değerinin

⁹³ http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf (06.05.2010)

⁹⁴ Gülten Kazgan, a.g.e, s.109-110

⁹⁵ http://toplumsalozgurluk.com/index.php?option=com_content&task=view&id=264&Itemid=74 (02.11.2009)

⁹⁶ Gülten Kazgan, a.g.e, s.131

⁹⁷ Gülten Kazgan, a.g.e, s.131

kaynağının emek değil, fayda yada kullanım değeri olduğunu savunmuşlardır. Bireylerin ekonomik davranışlarının bir kalıp içinde olmasını belirleyen, toplum ve toplumdaki nesnel koşullar değil, fakat bireyin varsayılan psikolojik tutumudur. Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak, bireyi toplum belirlememekte, aksine bireyin değişmez davranışları toplumu belirlemektedir.⁹⁸

Neo-Klasikçiler, değeri klasikçilerden farklı olarak ‘öznel reel maliyet’ olarak değerlendirmişler, ‘fayda’yı ön plana almışlar, değer belirleyicisi olarak emek, emek-zaman, yerini öznel zahmete bırakıyordu.⁹⁹

Neoklasik iktisat fayda değer kuramı ile klasik ekonomi politiğin emek değer kuramına bir alternatif getirerek 1870’lerden itibaren gelişmeye başlamış ve 1890’lardan itibaren bir yönü ile Keynes’e diğer bir yönü ile de 1960’lara kadar iktisat biliminde egemen kuram olma niteliğini korumuştur.¹⁰⁰

Bu dönemde gelişen ekonomik olaylar ise şöyleydi: ‘1880 sonrasında serbest ticaret umutları bekleneni vermedi. 1875-1896 arasında, nedenleri hala tartışmalı olan bir ‘durgunluk dönemine’ girildi. Demiryolları, deniz taşımacılığındaki gelişme ve soğutma teknikleriyle Avrupa pazarları deniz aşırı ülkelerin gıda maddeleriyle dolup taşmaya başlamıştı ve bunlar Avrupa’da üretilenlerden daha ucuzdu. Avrupalı üretici bu durum karşısında iki şey yapabiliirdi: (i) Tarım üretimini modernleştirip, üretimi arttırmak ya da (ii) Koruyucu gümrük duvarları koymak. İkincisi tercih edildi. Almanya’da Bismarck bir ikilem içinde kaldı. Endüstri sahipleri, mallarını İngiliz rekabetinden korumak için koruyucu gümrük duvarları çekilmesini, ancak gıda maddelerinin ülkeye gümrüksüz ve dolayısıyla ucuz girmesini istiyorlardı. Toprak sahipleri ise, tarımda kullanılacak endüstri makinelerinin ülkeye ucuz girmesini, ama tarım ürünlerinin yüksek gümrük duvarlarıyla korunmasını savunuyorlardı. Bismarck tutucu bir blok kurmak amacıyla, her iki grupla da anlaşarak, çıkarlarına uygun gümrük duvarları koydu. Bismarck, endüstri sahipleri ve junkerler arasındaki bu bağlaşma, 1914

⁹⁸ <http://calismatoplum.org/sayi24/ozturk.pdf>

⁹⁹ Gülten Kazgan, a.g.e, s126

¹⁰⁰ <http://calismatoplum.org/sayi24/ozturk.pdf>

yılına kadar sürecek, 'demir ile çavdarın ittifakı' Almanya'ya demokrasinin gelmesini geciktirecektir.

Almanya'da gümrük duvarları yükselince, öteki Avrupa devletleri de bu örneği izledi. Sonuç olarak, devletlerarasında kuşku ve güvensizlik tohumları atıldı. Koruyuculuk kuramsal bir temele oturtuldu ve ekonomik bağımsızlık ve kendi kendine yeterli olma büyük önem kazandı. Emperyalizm hızlandı.¹⁰¹

Bu dönemde kapitalizm, sömürgelerde ve deniz aşırı ülkelerde çok büyük bir hızla yayılmakta ve gelişmektedir. Amerika'dan sonra bu bölgede de yeni emperyalist bir güç olarak Japonya belirmektedir. Bu dönemde İngiltere, sömürgeleri sayesinde demiryolu şebekesini 100.000 km. yani Almanya'da olanın dört katı kadar arttırmıştır. Almanya'da da üretici güçlerin, kömür ve sanayinin gelişme hızı Fransa ve Rusya bir yana İngiltere'yle bile kıyaslanamayacak kadar artmıştır. 1912'de İngiltere'deki toplam üretim 9 milyon tonken Almanya'da 17,6 milyon tondur. Yani bir yandan üretici güçlerin gelişmesiyle sermaye birikimi arasında; öte yandan, mali sermaye için sömürgelerin ve nüfuz bölgelerinin paylaşılmasında mevcut orantısız durumun giderilmesi için gelişen kapitalizmin savaştan başka bir seçeneği yoktu.¹⁰²

1.5.7. 1912 ve Sonrası Ekonomik Gelişmeler

1.5.7.1. Sosyal Refah Devleti ve Yeni Sağ Politikalar

Bu döneme iki dünya savaşı ve etkisi yıllarca süren bir ekonomik kriz damgasını vurmuştur.

Birinci Dünya Savaşı, özellikle de kişisel olmayan piyasa işlemlerinin etkin olduğu bölgelerde, dünya çapında büyük bir ekonomik çöküşe neden olan gelişmelerin tetikleyicisi olmuştur. Eski dünyayı büyük ölçüde etkileyen savaş sonrası bu gelişmeler karşısında daha şanslı olduğu düşünülebilecek olan Amerika Birleşik Devletleri bile, bu

¹⁰¹ Oral Sander, a.g.e s.238-239

¹⁰² V.İ.Lenin, a.g.e, s.109-111,

ekonomik krizden kurtulamamış, hatta bu gelişmelerin merkezi olmuştur. Kısaca, iki dünya savaşı arasındaki dönemde dünya ekonomisinin büyük bir çöküş yaşandığı gözlenmiştir. Savaşı izleyen yıllarda başlayan durgunluk beraberinde kriz ve belirsizlik ortamı meydana getirmiştir. Ancak krizin nasıl giderileceği konusunda kimsenin sistematik bir bilgi ve açıklaması yoktu. Çünkü klasik iktisadın en önemli gücü olan görünmez el ekonomiyi dengeye getirememiş Say'ın “Her arz kendi talebini yaratır” temel felsefesi geçerliliğini yitirmiştir¹⁰³

Bu anlamda Thorstein Veblen'in işaret ettiği gibi, neredeyse artık tüm sanayi kompleksleri ile binalar ve toprak, spekülatif kar ve zarar konusu haline gelmiştir. Devlet kapitalizmi ise, hem sanayileşmeyi hem de kapitalizmi geliştirmek için işletmelerin devlet tarafından kurulması ya da yönetilmesinin zorunlu olduğu yerlerde söz konusudur. İşte bu noktada artık laissez faire ilkesi tek başına geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.¹⁰⁴

Bu süreçte fizyokratlardan, klasik iktisatçılardan ya da neo-klasiklerden farklı olarak, serbest mübadelenin yerini korumacılık, liberal ekonominin yerini savaş ekonomisi, sonra da güdümlü ekonomi alır. Birçok Avrupa ulusunda totaliter rejimler görülür. II. Dünya Savaşı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri adına servetler ve ekonomik güç yeniden dağıtılırken Avrupa ulusları iyice zayıflamışlardır.¹⁰⁵

I. Dünya Savaşı sürecinde, A.B.D.'nin başını çektiği, önce Batı Avrupa ülkelerinde, daha sonra tüm ülkelerde patlama gösteren tüketimdeki artış, daha fazla üretim yapmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu süreçte yapılan kitlesel üretim, Fordist üretim olarak adlandırılmıştır. Fordist üretim sisteminde işçi bir anlamda robotlaşmış, nitelikten çok niceliğe önem verilmiştir. Diğer bir ifadeyle, verimlilik düşüncesi nispi olarak geri planda kalmıştır. Fordist üretim sistemi üretim sürecinde esnekliğe yer vermemiştir.¹⁰⁶

¹⁰³ [http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2004/12/IBAKIRTAS-ATEKINSEN.PDF\(08.07.2010\)](http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2004/12/IBAKIRTAS-ATEKINSEN.PDF(08.07.2010))

¹⁰⁴ Marshall Gordon, a.g.e., s. 383

¹⁰⁵ Claude Jessua, a.g.e, s.42

¹⁰⁶ <http://sbe.dpu.edu.tr/10/33-53.pdf> (03.09.2009)

O halde kapitalizmin 19. yüzyılın sonlarından itibaren serbest rekabet aşamasından emperyalizm aşamasına doğru bir evrim geçirdiğini, sermayenin merkezileşmiş ve yoğunlaşmış; tekel olgusunun da ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu çerçevede tekelci yapıyı da kısaca tanımlamak yerinde olacaktır:

‘Genel anlamda tekel, bazı kaynaklara tek bir aktör ya da aktörler grubunun yoğun bir şekilde sahip olması veya kendi denetiminde bulundurmasını anlatır. İktisadi bağlamda ise, piyasa yoğunlaşmasının ve tam olmayan rekabetin karşılığıdır. Yani, bir firmanın başka firmalarla fiyat rekabeti tekelinde faaliyet göstermek yerine belirli bir meta piyasasındaki fiyatları belirleme gücünü kendisine veren egemenliği gösterir. Gerçek hayatta çok az sayıda Pazar tek başına bir firmanın egemenliği altındadır, daha yaygın model, bir kaç firmanın egemen olmasıdır ve bu durum genellikle oligarşi adıyla nitelendirilmiştir. İki ya da daha fazla sayıda işletme, kendi aralarındaki rekabeti sınırlama konusunda resmi ya da gayri resmi bir anlaşmaya vardıklarında bir kartel oluşturmuş olurlar.’¹⁰⁷

Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan aşırı kapasitenin eritilmesine yardımcı olmak ve Amerikan sermaye malları ile ağır sanayi ürünleri için yeni piyasalar sağlamak üzere dünya piyasaları yeniden canlandırılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan az gelişmiş dünyadaki doğal kaynaklar ile minerallerin ithali ve ucuz emeğin kullanılması yoluyla maliyet avantajı da sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak az gelişmiş ülkelerin merkez ülkelere bağımlılıkları giderek artmış, sanayileşme, ihracat yerine merkezin yardımları ve merkezden alınan borçlarla beslenir bir yapıya dönüşmüştür aynı zamanda az gelişmiş ülkelerin kapitalistleşme süreçleri de başlamıştır. Çünkü ihraç edilmiş sermaye, ihraç edildiği ülkelerde, kapitalizmin gelişmesini etkiler ve hızlandırır.¹⁰⁸ Bu strateji hükümetlere, Keynezyen politikaları ya da yapısal kalkınma politikalarını izleyebilme olanağı tanımıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Marshall Gordon, a.g.e, s.722

¹⁰⁸ V.İ.Lenin, a.g.e, s.72

¹⁰⁹ http://iibf.marmara.edu.tr/dosya/fakulte/iibfdergi_2006/10-Neoliberal-Ekonomi-Politikalari-ZEYNEP-ZAFIR-ZEKI-ILKE.pdf (11.01.2011)

Keynes, Adam Smith'in piyasalara devlet müdahalesine yer vermeyen laissez faire (bırakınız yapsınlar) söylemi yerine, aksine devlet müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Toplumsal fayda onun için çok önemlidir. Her ne kadar, Pigou'nun 1937'de yayınlanan 'Kapitalizm ve Sosyalizm' eseri için 'kendi pratik çıkarımlarının bile izleyemediği teorilere sarılmakta neden ısrar ediyorlar. Bu eski anıtları koruma kurumu gibi bir şey.¹¹⁰' dese de, aslında kapitalizmin içine gömülmüş sosyalizmin temsilcisidir. Öyle ki Keynes bir açılış konuşmasında:

'Cambridge'nin, güçlü insanların o büyük annesinin, soğukkanlı ama sevgi dolu dış dünyaya yolladığı, üstün yeteneklerinin en azından bir bölümünü çevrelerindeki toplumsal acılarla baş etmek için harcamaya hazır kişilerin artması, benim en kutsal tutkum olacaktır; onlar, ince ve seçkin bir yaşamın tüm maddi araçlarını ne ölçüde hizmete sunabileceklerini bulmak için ellerindeki olanakları kullanmadıkça, o sorunlar sonuna kadar çözülmeyecektir.¹¹¹' der.

Bu süreçte sosyal devlet kavramı ortaya çıkmıştır. İktisatçı John Maynard Keynes'in desteğiyle Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) devreye sokulan ve *sosyal refah devleti* anlayışını yansıtan *Yeni Uzlaşma* adı verilen program şu unsurlardan oluşuyordu:

1. Tam istihdamın sağlanmasına yönelik olarak istihdam programları,
2. Çiftçilere fiyat desteği programları,
3. İşçi hakları ile ilgili olarak çıkartılan ve sendikaları koruyan yasalar,
4. Asgari ücret standartları ve uygulamaları,
5. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi,
6. Karayolları ve kırsal elektrik sağlanması gibi kamusal altyapı programları,
7. Okul, park ve konut yapımı için programlar,

¹¹⁰ D.E. Moggridge, Keynes, çev. Umur Talu, Yavuz Güney, AFA Yayınları, 1985, İstanbul, s.29

¹¹¹ D.E. Moggridge, a.g.e, s.27

8. Sosyal güvenlik sisteminin oluşturularak sağlık ve emeklilik güvencelerinin sağlanması.”¹¹²

Devletin, insanların barınma, sağlık, eğitim ve asgari düzeyde bir gelir elde etme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri ve yardımları sunan sosyal güvence sistemleri aracılığıyla bir refah ortamı sağlamakla başlıca sorumluluğu üstlendiği durumları tanımlamak için 1940’lı yıllarda ortaya konulan bir anlayış olan refah devleti, fordist üretim anlayışının 1930’lu yıllarda erişmiş olduğu yüksek üretkenliğin getirdiği, aşırı üretim krizinin yarattığı sonuç etrafında şekillenmiştir.¹¹³

Refah devleti anlayışının temelinde başlıca iki neden yatmaktadır: İlki, 1929 yılındaki Büyük Ekonomik Bunalımı’nın ardından, liberal devletin başarısız olarak görülmesi ve yeni bir devlet anlayışına duyulan gereksinimdir. Ekonomide yaşanan kriz dolayısıyla ABD’de ortaya çıkan ve giderek artan işsizlik ve yoksulluk, diğer ülke ekonomilerine de sıçramış, bu durumu önlemek üzere tam istihdam ve talep yönetimi politikalarını güden müdahaleci *Keynezyen* ekonomiye geçilmiştir. İkinci neden ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası çift kutuplu hale gelen dünyada, giderek etkisini ve nüfuzunu daha fazla hissettiren “sosyalizm tehdidi”nin önüne set çekmektir.¹¹⁴

Anthony Giddens’e göre de; toplumsal düzenin daha adil bir hale getirilmesi için devletin ekonomiye müdahale ederek, toplum refahını arttırması gerekmektedir.¹¹⁵

Sosyalist devrimin gerçekleşeceği endişesi, ABD’nin başını çektiği kapitalist dünyanın farklı sistem arayışı içine girmesini ve liberal düzenin içine sosyal boyutun da katılmasını getirmiştir. Kapitalizmin vazgeçilmez ilkesi olan serbest piyasa–sınırsız sermaye hareketleri, refah devleti anlayışı ile göreceli de olsa engellenebilmiş ve

¹¹² Haluk Geray, “Birikim Düzenleri, Yeniden Yapılanma ve Küreselleşme,” **İletişim Ağlarının Ekonomisi**. Ed.: Funda Başaran ve Haluk Geray, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005), s. 39.

¹¹³ Gordon Marshall, a.g.e, s. 615.

¹¹⁴ Süleyman Özdemir, “Refah Devleti ve Üstlendiği Görevler Üstüne Bir İnceleme”, http://www.sosyalsiyaset.com/documents/refah_devleti_ustlendigi_gorvler.htm#_ftn9, (10 Ocak 2007).

¹¹⁵ Anthony Giddens, Sağ ve Solun Ötesinde, Çev: Sabir Yücesoy, Müge Sözen, s. 135, Metis Yayınları, İstanbul, 2009,

böylece, Batı Blok’unda SSCB yanlısı olabilecek komünist faaliyetler sınırlanabilmiştir.¹¹⁶

Kapitalist üretim sisteminin temel faktörleri olan emek ve sermaye arasındaki çatışmayı zayıflatmak, işçi sınıfını kontrol altında tutabilmek için, kapitalist sistemin ürettiği yeni bir yönetim tarzı olarak ifade edilen refah devleti anlayışı, ondokuzuncu yüzyıldan itibaren, hem toplumsal hem de siyasal alanda güçlenen işçi hareketlerini, sosyalizme kaymadan durdurabilmenin yolu olmuştur.¹¹⁷

Alex Callinicos, altmışlı yılların sonundan itibaren, özellikle kapitalizmin en gelişmiş merkezinde, kapitalizmin üretim tarzı, kârlılık, kronik bir krize uğradığını belirtir. Ona göre; ‘Neo liberlizm’ olarak adlandırılan, pazara dönüş, işçileri mümkün olduğunca sert bir biçimde sıkarak kârları geri kazanmaya çalışmanın bir yoluymuş ve kısmen de başarılı olunmuştur.¹¹⁸

Refah devleti anlayışının oturduğu yapılanmanın temelinde devlet, emek, sermaye arasında varılan uzlaşmanın yattığı dengenin bulunduğunu savunan fikirler 1970’lerden itibaren bu kısmi ve geçici uzlaşmanın ağır bir krize girdiğini ifadelendirir. Refah devletinin, kapitalizmin içerdiği kriz eğilimlerini yok edebilecek ve çatışan çıkarları sonsuza kadar dengede tutabilecek güce sahip bir aygıt olmadığı düşüncesinden hareket eden refah devleti anlayışları, refah devletini, içinde yer aldığı toplumsal çelişkileri farklı biçimlerde olsa da yeniden üreten bir kapitalist devlet biçimi olarak betimler.¹¹⁹ 1970’lerde yaşanan ekonomik krizi, refah devletinin iç çelişkilerinin bir yansıması olarak gören bu anlayışlar, bu durumu şu şekilde ifadelendirir:

“...refah ekonomilerinin karşı karşıya kaldığı, ücret artışlarının üretkenlik artışlarını geçmesi nedeniyle kâr oranlarının düşmesi; buna bağlı olarak kâr

¹¹⁶ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, II. Baskı, s. 30-31

¹¹⁷ Nadir Özbek, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, s.14, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 92, Bahar 2002

¹¹⁸ Kapitalizmin krizi üzerine Alex Callinicos ile söyleşi (Socialist Worker), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=36696, 29.04.2011

¹¹⁹ Alev Özkazanç, “Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler”, s.30, **Mürekkep Dergisi**, Sayı: 7, 1997

oranları düşen sermayenin teknolojik yenilenme ve sermaye ihracına yönelmesi nedeniyle artan işsizlik; artan kamu harcamalarının kamu maliyesine bindirdiği yük nedeniyle vergilerin yükselmesi ve son olarak bütçe açıklarının artması gibi tipik sorunlar refah devletinin iç çelişkilerinden kaynaklanmıştır.”¹²⁰

Bu anlamda da refah devletinin hem kapitalizm hem de toplumsal eşitlik ekseninde tutturmak istediği dengenin bu iki boyut arasındaki çelişkinin olgunlaşmasıyla bozulduğu belirtilebilir. Refah devletinin yaşadığı bunalımın yarattığı tükenmişlik durumu kimi düşünürlere göre refah devletindeki birtakım toplumsal kazanımların önemini yadsınmasını değil, kapitalizm ve ulus-devlet formu veri kabul edildiği sürece, bu kazanımların ötesine geçmenin mümkün olamayacağı anlamına gelmektedir.¹²¹ Refah devleti politikaları, yaşadığı bunalım temelinde 1980’li yılların başında yerini yeni sağ politikalara bırakmaya başlar.

Dünya ekonomisinde İkinci Dünya Savaşından 1970’lerin sonuna kadar devam eden süreçte Keynezyen ekonomi politikaları sayesinde hızlı bir ekonomik büyüme, yüksek düzeyde istihdam ve fiyat istikrarının bir arada sürdürülmesi mümkün olmuştur.¹²²

Gelişmekte olan ülkeler 1960–1973 döneminde toplam küresel büyümenin yüzde 15’ini sağlamıştır.¹²³

Bu dönem Batılı ülkeler açısından ekonomi tarihinin altın çağı olmuştur. Batılı uluslar ile Amerika Birleşik Devletleri arasında o önem yaşanan ‘soğuk savaş’ nedeniyle bir yakınlaşma söz konusudur. Amerikan hükümeti, serbest mübadele ekonomisini teşvik etmeye yönelik kurumsal yapılar geliştirmeye başlamıştır. Aynı zamanda da Batı Avrupa ülkelerini, bölgesel ekonomik işbirliği oluşturmaya teşvik etti. Bu çerçevede

¹²⁰ a.g.e., s. 30.

¹²¹ a.g.e., s. 34.

¹²² İlhami Genç, Neoliberal İktisat Politikaları ve Uluslar arası Sermaye Hareketleri Arasındaki ilişkilerin Analizi ve Piyasa Ekonomisinin Geleceği, Makale, [Genç - bandirma.balikesir.edu.tr](http://www.bandirma.balikesir.edu.tr)

¹²³ http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf

Avrupa Ekonomi Topluluğu kuruldu. IMF, Dünya Bankası, OECE ardından da OECD gibi kurumlar yapılandırıldı. Amerika Birleşik Devletleri diğer ülkelere iş idaresi yöntemleri ve iktisat politikalarıyla da sürekli model oldu. Bunlar Keynesçi global talep politikaları da denen ‘korumacı devlet’ politikalarıdır. Bundan böyle yalnızca büyüme oranı dalgalanıyordu, ülkeler arasındaki ekonomik hudutlar açılıyor ekonominin küreselleşmesi yönünde büyük yürüyüş başlıyordu.¹²⁴

Refah devletinin kapitalizm ve toplumsal eşitlik boyutlarında yaşadığı denge krizi sonrası 1980’li yıllara gelindiğinde yeni sağ politikaların toplumsal yaşamda etken bir duruma geldiğini ifadelendirmek mümkün olabilmektedir. *Yeni sağ*, “ekonomik bağlamını yeni liberalizmin, siyasi bağlamını ise muhafazakârlığın oluşturduğu 1980 sonrasında hegemonik, politik ve ideolojik çerçevesine işaret eder.”¹²⁵

Liberalizmin siyasal alana yansımada, ABD’de Ronald Reagan ve İngiltere’de de Margaret Thatcher’ın önemli katkıları olmuş olup bu liderlerin ülkelerinde uyguladıkları liberal ekonomi politikalarının temelini başlıca şu unsurlar oluşturur:

- a) Kamu harcamalarının kısılması,
- b) Denk bir bütçe politikası izlenmesi,
- c) Vergi oranlarının indirilmesi ve tarafsız bir vergi politikasının uygulanması,
- d) İstikrarlı bir para politikasına geçilmesi,
- e) Özelleştirme,
- f) Yasal-kurumsal serbestleşme (deregülasyon).¹²⁶

1970’lerin sonları ile 1980’li yıllarda Reagan ve Thatcher hükümetleri, yeni sağ politikalara paralel çizgide bir yönetim sergilemiş ve bu siyasetçiler, bürokratik devlet kuruluşlarının çoğalması nedeniyle bireysel özgürlüğün azaldığını vurgulamışlardır.

¹²⁴ Claude Jessua, a.g.e, s.43

¹²⁵ Çiler Dursun, **TV Haberlerinde İdeoloji**, s. 87-88, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara , 2001

¹²⁶ Coşkun Can Aktan, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, s.116, T Yayınları, İstanbul , 1994

Ayrıca kolektif iyiliğin sektöre yönelik düşük düzeyde devlet müdahalesiyle gerçekleşeceğini savunarak, sektörde çalışan özel bireylerin düşük düzeyde devlet müdahalesine uğramasıyla kolektif iyiliğin gerçekleşeceğini söyleyen klasik liberal doktrine bağlılıklarını ortaya koymuşlardır. Bu doktrin, pazarın devlet müdahalesinden arındırılması gerekliliği savunusu yapmasına rağmen düşünce, iş, ticaret, aile hayatının gelişebileceği güvenli bir ortam oluşturabilmek için “güçlü bir devlete”¹²⁷ olan ihtiyacı da gündeme getirmiştir.¹²⁸

Reagan ve Thatcher hükümetleri tarafından uygulanmaya başlanılan “arz yanlısı” yeni liberal iktisat politikaları ve siyasal muhafazakârlık çerçevesinde oluşturulan hegemonya stratejisi ile kapitalizmin içinde bulunduğu krizi çözmeyi amaçlayan yeni bir sermaye birikim stratejisinin, bir başka deyişle kapitalist devletin bir başka formuna geçişin ön koşulları hazırlandı.¹²⁹

Refah devletinin yaşadığı kriz dolayısıyla, küreselleşmenin yeni bir evresine giren kapitalizmin yeni sağ politikalar doğrultusunda yeniden yapılandığı, siyasal sistemin sermaye lehine bozulan dengelerin yol açtığı çelişkilerle baş edebilmek için daha otoriter bir görünüm aldığı, toplumsal rızanın örgütlenmesinde otoriter-popülist tarzların önem kazandığı yeni bir hegemonik projeyi gündeme getirdiği ifadelendirilebilir. Yeni sağ politikalar ekseninde kurulmak istenen bu hegemonik projenin iki temel ayağı olduğu belirtilir:

“Yeni projenin iki temel ayağı, serbest piyasa ile küçük ama güçlü devlet idi. Bu doğrultuda, bir yandan ekonomide bürokratik düzenlemeler gevşetilir; özelleştirme, sıkı para ve denk bütçe uygulamaları gündeme getirilirken, bir yandan da işçi sınıfının gücü, sendika karşıtı yasalar ve artan işsizlik yoluyla kırılmaya çalışıldı. Ayrıca bu yeniden yapılanma sürecinin gerektirdiği kararların hızlı ve etkin şekilde alınabilmesi için, siyasi karar alma süreçlerinin merkezileşerek tek kişide toplandığını; tek kişinin çevresindeki

¹²⁷ Aylin Topal, Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”. **Praksis Dergisi**. Sayı: 7, s:67, Yaz 2002,

¹²⁸ Erdal Dağtaş, **Türkiye’de Magazin Basını**, s. 29-30, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006

¹²⁹ Aylin Topal, Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”. **Praksis Dergisi**. Sayı: 7, s.64, Yaz 2002,

profesyonel-teknokrat kadroların gücünün arttığını ve devletin baskı aygıtlarının güçlendiğini görüyoruz.”¹³⁰

Yeni sağ, refah devletinin su yüzüne çıkardığı tüm çelişkilerin kaynağında devlet müdahalesini görmektedir.¹³¹

1970’li yıllarla birlikte fordist üretim tarzının yaygın olarak uygulandığı gelişmiş kapitalist ülkelerde kitlesel üretimin iç ve dış pazarlarda meydana gelen ani değişiklikleri karşılayamadığı ve sistemin kendi içinde hızlı bir şekilde tıkanmaya gittiği belirtilmektedir. Kitlesel olarak üretilen mallara yönelik talebin doyması, taleplerde meydana gelen aşırı farklılaşma, kullanılan teknolojik donanımın farklı türden üretim yapabilecek esnekliğe sahip olmaması ve artan krize bağlı olarak endüstri ilişkilerinin bozulması gibi etkenlerin fordist sistemi oldukça olumsuz etkilediği ifade edilir.¹³²

1.5.7.2. Post Fordist Üretim Tarzı

1970’li yıllarının ekonomik ve siyasal bunalımlarının belirleyici olduğu 1980’lere gelindiğinde ise, kapitalizmin fordist üretim tarzı içinde yaşadığı krize yanıt “post-fordist” dönüşümler ekseninde olmuştur. Teknolojinin, emeğin, işbölümünün, organizasyon yapılarının “esnekleşmesi” ile karakterize bir süreç olan post-fordist üretim tarzı özelleştirme gibi devletin küçültülmesi politikaları ile birlikte gelişmektedir.¹³³

Devletin ekonomik yapıda olabildiğince etkisiz kılınması’nı (dolayısıyla refah devleti anlayışının dışlanması) amaçlayan bir yeniden yapılanma (deregülasyon) sürecinin en belirgin yansıması olan post-fordist üretim anlayışı kitlesel-bant üretim modelini benimseyen ve merkezi bir yönetim anlayışına dayanan fordist üretimin tersine, görece esnek, katılıma dayalı ve parçalı bir yapıyı önermektedir.

¹³⁰ Özkazanç, **a.g.e.**, s. 31.

¹³¹ **a.g.e.**, ss. 31-32 ve s. 34.

¹³² Nadir Suğur, “Fordizm, Postfordizm ve Ötesi”, **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, s. 139.Sayı:1, 1999

¹³³ İlker Belek, “**Postkapitalist**” **Paradigmalar**, s. 169,İkinci Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, 1999

Bu anlamda fordizmin tek tip (standart) üretim anlayışı, çeşitli ürünler üretebilen esnek uzlaşmaya dayalı post-fordist bir anlayışının benimsenmesiyle eski önemini yitirmiştir. Üretim anlayışında benimsenen çeşitlenme ve esneklik toplumsal-kültürel alanda da benzeri yönsemelerin oluşumunda yaşamsal bir önem taşımaktadır. Aynı dönemde ulusal şirketlerden bir bölümü çok uluslu ve çok merkezli dev şirketlere evrilirken ulusal ekonomi politikaları da önemli ölçüde uluslar arası bir boyut kazanan sermayenin etkisi altında kalmaya başlamıştır.¹³⁴

Bu veriler çerçevesinde post-fordizm, tüketim taleplerini karşılayabilmek için üretimin esnek bir modelde yerine getirildiği, işgücü ve makineleşmede esnek uzmanlaşmanın sağlandığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretimde yaygın olarak kullanıldığı bir üretim ve birikim rejimi olarak tanımlanabilir.¹³⁵

Post-fordist üretim tarzında yeniden yapılanmanın neleri kapsadığını şu şekilde sıralandırmak mümkündür:

- a) Taleplerde farklılaşma
- b) Üretimde farklılaşma,
- c) Esnek üretim,
- d) Küçük ölçekli üretim,
- e) Üretim sürecinde yatay iş bölümü ve yönetsel âdemi merkezileşme,
- f) İş ve işgücü istihdamı esnekliği.¹³⁶

Diğer bir anlamda, post-fordist üretim ve birikim rejiminin ayrıcalık özelliklerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a) Esnek bir birikim düzeni veya esnek üretim rejimi,
- b) Küçük ölçekli üretim,

¹³⁴ Hakan Ergün, **Televizyonda Haberin Magazinleşmesi**, s146-147, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

¹³⁵ Ali Rıza Saklı, “Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post Fordizm”, <http://www.sakli.info/Fordizm.pdf>, (10 Aralık 2007), s. 8.

¹³⁶ Suğur, **a.g.e.**, ss.139-143.

- c) Ürün farklılaştırması,
- d) Stoksuz çalışma,
- e) Üretim esnasında kalite kontrolü,
- f) Üretim sürecinin parçalanması,
- g) İşgücünün uzmanlaşması ve çoklu görevler yüklenmesi,
- h) İşgücünün niteliğine göre iş güvencesi ve ücret,
- ı) Sendikalaşmanın önemini kaybetmesi,
- j) Eski imalathane ve bacalı endüstrilerin yanında bilgisayar esaslı yatırımların doğuşu,
- k) Mavi yakalı geleneksel işçi sınıfı yerine beyaz yakalı işgücü,
- l) Kadının daha çok çalışabilmesine yeni teknolojilerin imkân sağlaması,
- m) Çokuluslu şirketlerin hâkimiyeti ve özerkliği,
- n) Esnek uluslararası iş bölümü.¹³⁷

Ülkeler arası artan rekabetle baş edebilme, daralan pazarlara uyum gösterebilme, değişken taleplere cevap verebilme ve emeğin değerini düşürme hedefli olan post fordist üretim tarzı ile birlikte çalışma yaşamında atipik çalışma biçimleri gelişmeye başlamıştır. 1970’li yılların düzenli çalışma saatlerine tabii olan, ücretleri önceden belirlenmiş, örgütlü ve sendikalarca korunan işgücünün yerini, kısmi zamanlı, geçici ya da mevsimlik çalışma, evde(n) çalışma ve benzerlerini kabul etmeye razı vasıfsızlaşmış, düşük ücretlerle çalışmaya zorlanan, örgütsüz işgücü almıştır. Yeni sömürü biçimlerini de beraberinde getiren esnekleşme ile işletmelerin küçük bir çekirdek işçi kadrosu dışında, istediklerinde istihdam ettirdikleri, istemediklerinde ise evlerine gönderdikleri büyük işçi rezervleri oluşmuştur.¹³⁸

Post-fordist üretim tarzının esnekleştirme politikaları uyarınca emekçi sınıfların örgütlülüğü noktasında meydana gelen örgütsüzleştirilme olgusu, serbest piyasa ve asgari devlet anlayışı yaklaşımı çerçevesinde de devam etmektedir.

¹³⁷ Saklı, **a.g.e.**, ss. 12-13.

¹³⁸ Yıldız Ecevit, “Yoksulluğa Karşı Feminist Strateji İçin...”, s.14, **Amargi Dergisi**, Sayı: 6, Güz- 2007

1.5.7.3. Serbest Piyasa Modeli/Asgari Devlet Anlayışı

Yeni sağın asgari devlet anlayışı, 1970'lerin sonunda iktidara gelen muhafazakâr partilere rehber olmuştur. ABD Başkanı Reagan döneminde ABD'de sosyal hizmet harcamalarının olabildiğine kısılmasını sınırlı bir asgari devlet siyaseti olarak anlamak mümkündür. Benzer şekilde, İngiltere'de Başbakan Thatcher'ın kamu kuruluşları için harcama limitleri koyması, sendikalar yasasında yaptığı değişikliklerle işçi örgütlerinin gücünü zayıflatması gibi uygulamalar asgari devlet anlayışının bir ürünüdür.¹³⁹

1973 sonrası Arap İsrail Savaşı'nın ve İran'daki İslam devriminin ardından gelen iki petrol şokunun yarattığı koşullarla başlamıştır. Enflasyon ve işsizlik artmıştır. Petrol fiyatlarının artışı petrol alan ülkelerin büyük dış ödeme güçlükleri çekmesine neden olmuştur. Dolayısıyla 1970'li yıllardan itibaren uluslararası banka etkinliklerinde de büyük değişiklikler gerçekleşmiştir.¹⁴⁰

Bu dönemde sanayileşmiş kapitalist ülkelerde verimlilik artışlarının önemli ölçüde yavaşlaması ve hızla artan dünya petrol fiyatlarının da etkisiyle yükselen genel fiyat artışları bu ülkeleri de sermaye birikim sürecinin sürdürülmesi konusunda yeni arayışlara ve uygulamalara itmiştir.

1970'lerin başında kapitalizmin altın çağı sona erdi. 1973'ten itibaren beş-altı yıl boyunca sınıf mücadelesi sürdü. Bu bağlamda sola doğru ciddi bir kayma oldu. Kar oranları düşüyor işler sermayedarlar için giderek zorlaşıyordu.

1979 ve 1980'den itibaren tam tersi oldu. Paul Volcker 1979'da ABD'de faiz oranlarını yükseltmiş, 1980'de Reagan seçimi kazanmış, Thatcher'ın 1979'da seçilmesiyle beraber yaptığı işgücü piyasası reformlarıyla güçler dengesi tam tersine

¹³⁹ a.g.e., ss. 11-12.

¹⁴⁰ Muhammet AKDİŞ, Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler Beklentiler, Dış Ticaret Dergisi, Sayı:26, Ekim 2002

dönmeye başlamış denge artı yönde emekten, sermayeye kaymaya başlamış ve 1982'den itibaren karlar tekrar toparlanmaya başlamıştır.¹⁴¹

Aynı dönemde, Reagan-Thatcher rejimlerinin başını çektiği bir ortamda neo-liberalizmin yükselişe geçtiği sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler için, dünya nüfusunun çok büyük bir kısmını oluşturan az gelişmiş ülkeler ilk akla gelen çıkış yolu oldu. Çünkü: bu az gelişmiş ülkelerde hızlanan yeni sanayileşme çabaları, sanayileşmiş ülkeler için bir rekabet kaygısı yaratıyordu; aynı zamanda gelişmiş ülkelerin içinde buldukları borç krizinden, kendilerine borçlu olan az gelişmiş ülkelerin ancak ihracat yaparak kurtulmaya çalışmalarını ummuyor ve bu ihracattan çıkar sağlayarak kurtulacaklarını düşünüyorlardı.¹⁴²

Bu şekilde buldukları coğrafyada başlangıçta sahip oldukları kaynaklara dayanarak diğer bölgelere mal ve hizmet ihracı yaparak aynı zamanda az gelişmiş ülkelerden ucuz ithalat yoluyla büyüyeceklerini teorize ediyorlardı.

Nitekim, OPEC ülkelerinin 1973 yılında petrol fiyatlarını arttırmaları ile ulus ötesi bankalar daha önceki yıllarda görülmeyen oranda büyük bir sermaye akışına sahne olmuşlardır. Petrol fiyatlarının artması ile petrol ihraç eden ülkelerde fazlalar oluşmuş, petrol ithal eden ülkeler ise banka fonlarına daha bağlı hale gelmişlerdir. Bunun sonucunda 1976–1980 yılları arasında uluslararası bankaların varlıkları %95 oranında büyümüştür. Bu süreçte Off-shore banka sistemi ile eurodolar piyasaları uluslararası mali sistemin önemli unsurları haline gelmişlerdir. Finansal piyasalardaki bu gelişmeler, para hareketlerine, ilgili ülkelerin kısıtlama ve düzenlemelerine uğramadan kullanabilecekleri büyük bir alan sunmuştur. Bu ise ulus ötesi bankaların büyüyen gücünü göstermektedir.¹⁴³

¹⁴¹ Mustafa Durmuş, Kapitalizmin Krizi, 2008 Krizinin Eleştirel bir Çözümlemesi, s.242, Tan Yayınları, Ankara, 2010

¹⁴² Fikret Şenses, Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?, <http://erc.metu.edu/menu/series04/0409.pdf>

¹⁴³ Prof. Dr. Muhammet AKDİŞ, Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler Beklentiler, Dış Ticaret Dergisi, Sayı:26, Ekim 2002

1970’li yılların sonunda, aynı amaçlar doğrultusunda birlikte hareket etmeye başlayan IMF ve Dünya Bankası’nın katkılarıyla neoliberal ekonomi politikaları az gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmına hızla yayıldı.

Bu politikalar, mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılması, dış ticaretin ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi, kamu iktisadî kuruluşlarının özelleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların ve dış finansal akımların serbestleştirilmesi, eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal hizmet alanlarında özelleşme eğilimlerinin yaygınlaşması ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi gibi amaçları ön planda tutarak bu ülkeleri dışa açık serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda dönüştürme yolunda etkili oldu.¹⁴⁴

Gerçekten de IMF-Dünya Bankası ve AB’nin de bir şekilde dâhil olduğu yapısal reformlar ile sanayileşme hedefinden tamamen kopuk bir şekilde, merkezi ulus-devleti olabildiğince etkisizleştirmeye, piyasaları genişletmeye ve özelleştirmeye iç-dış borç stokunu döndürerek, finans sermayeye deneme zemini hazırlayan bir serbest piyasa ekonomisi modeli oturtulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sosyal devletten, piyasa reformlarını yürüten bir aygıt olarak etkin devlete dönüşüm süreci söz konusudur.¹⁴⁵

Mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en karlı alanların devlet tekelinden arındırılarak kendisine açılması üzerinde yükselen yeni dünya düzenine, az gelişmiş ülkelerin IMF’nin “istikrar programları” ve Dünya Bankası’nın koşullu “yapısal uyarılama kredileri” aracılığıyla eklenmesi sağlanarak; az gelişmiş ülkelerde “dünya ile bütünleşme”, “ulus-ötesi kalkınma”, “çağdaş (modern) dünyanın

¹⁴⁴ Fikret Şenses, Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için BirFırsat mı, Engel mi?, <http://erc.metu.edu/menu/series04/0409.pdf> (01.03.2010)

¹⁴⁵ Hüseyin Erkul, Işıl Arpacı, Küresel Krizler Türkiye’nin Küresel Sisteme Eklemlenmesinin Bir Aracı mıdır? <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/96.pdf> (06.11.2010)

değerlerine bağlanma” ve elbette “demokratikleşme” süreci olarak “küreselleşme dönemi” adıyla yüceltilmiştir.¹⁴⁶

Bu gelişmeleri takiben, Avrupa Ekonomik Topluluğu ise ekonomideki istikrarı sağlayabilmek için üye ülkelerin kendi para politikalarını tanımadıklarını ortak para biriminin mark olduğunu bildirdi. Federal Almanya Cumhuriyetinin ekonomik politikası, gerçekten de Avrupa’da iyi bir idari model olarak görüldü. Keynesçi yeniden atılım politikalarının terk edilmesi anlamına gelen bu yeni uygulama Maastrich Antlaşması’yla 1992 yılında kabul edilen para birliği politikasının başlangıcı oldu. 1992’den itibaren Fransa gibi bir ülkenin avro bölgesine sokulması hazırlıları başlamıştı.

Avrupa’nın kapitalist ülkeleri, artık bir fiyat istikrarı politikası uygulamaktaydılar, bu yönde yapılan Maastrich Antlaşması 1997 Amsterdam Anlaşması’yla bütçe planında da devam etti. 1999 yılında on iki ülke bu para politikasını uygulamaya başladılar. 2002 yılında ulusal para birimleri tamamen ortadan kaldırıldı.¹⁴⁷

Bu çerçevede yeni sağ anlayışın temel unsurları olarak serbest piyasa modeli ve asgari devlet anlayışı belirginlik kazanmıştır. Asgari devlet anlayışını betimleyen durum ise siyasal iktidarın serbest piyasaya müdahalesinin minimum düzeye indirilmesidir.¹⁴⁸ Yeni sağ, ekonomik yaşam gibi siyasal yaşamın da bireysel özgürlük ve öncelik sorunsalı etrafında oluştuğunu savunmakta olup bu yönde bir serbest pazar ekonomisi oluşturulmayı “minimal” devlet ile birlikte temel hedef olarak ortaya koyar.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Hüseyin Erkul, Işıl Arpacı, Küresel Krizler Türkiye’nin Küresel Sisteme Eklemlenmesinin Bir Aracı mıdır? <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/96.pdf> (06.11.2010)

¹⁴⁷ Claude Jessua, a.g.e, s.44-45

¹⁴⁸ “AKP kamu yararını unuttu”, **Birgün Gazetesi**, (Pazartesi Sohbeti, Erdal Dağtaş ile yapılan söyleşi), (Sayı: 1180, 9 Temmuz 2007), s. 8.

¹⁴⁹ Nejdet Atabek ve Erdal Dağtaş, **Kamuoyu ve İletişim**, s.3, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998

1.5.7.4. Türkiye’de Yeni Sağ Politikalar ve İktisadi Yeniden Yapılanma

Dünya kapitalizminin yeniden yapılanması ve yeni sağ politikaların hayata geçirilmesi yönünde yaşanan değişimler Türkiye’de de etkilerini göstermiştir. Merkez ülkelerde 1970’li yıllarda refah devletinin oluşturduğu denge durumunun bozulmasıyla ortaya çıkan kriz, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere de yansımıştır.¹⁵⁰

Türkiye’nin yeniden yapılandırılması süreci de 1979 Stand-by Anlaşmasının ardından Dünya Bankası ile imzalanan Yapısal Uyarlama Kredisiyle başlamıştır. Türkiye bu anlaşma ile 1,6 milyar dolar kredi alırken, KİT’lerin tasfiyesi, enerji dizgesinde özelleştirme, Türkiye’de mali sermayenin küresel ilişkilerini kuracak para ve sermaye piyasalarının kurulması ve işletilmesi, tarım sektöründeki girdilerde devlet tekelinin kırılmasını da kabul etmiştir.¹⁵¹

Refah devletinin öngördüğü gelişme stratejilerinin krize girdiği dönemde, gelişmiş kapitalist ülkelerin içinde bulunduğu ve giderek küresel bir bunalıma yönelen durgunluğu aşmanın en önemli yolu, yeni piyasaların değişen biçimlerde uluslararası rekabete açılması olarak görülmüştür.

“Gelişme stratejilerinin krize girdiği ve dış borç geri ödeme sıkıntısı içinde olan Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde de Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) aracılığıyla yeni sağın projesine koşut bir dizi politika 1980’li yıllarda uygulanmaya başlandı; bir anlamda yeni liberal sermaye birikim stratejisi bu uluslararası finans kurumları yoluyla ithal edilmişti.”¹⁵²

Yeni sağ projeleri oluşturmaya çalışma sadece dış sermaye tarafından talep edilen bir durum olmamakla birlikte, ülkelerin ulusal sermaye çevreleri de böyle bir projenin oluşumuna destek vermiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ Dağtaş, a.g.e., s. 65.

¹⁵¹ Birgül Ayman Güler, Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarlama Politikaları 1980-1995, s.17, İmge Kitabevi, Ankara, 2005

¹⁵² Topal, a.g.e., s. 64.

¹⁵³ a.g.e., s. 64.

Türkiye de yeni sağ projeyi hayata geçirme durumu 1970’li yılların sonunda ortaya çıkmasına rağmen ilk somut düzenlemeler *24 Ocak Kararları* ile alınmış ve ardından da 12 Eylül askeri darbesi yapılmıştır. Ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan köklü değişikliklerin yaşandığı 1980 yılı, bu nedenle Türkiye’de kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.¹⁵⁴

“1980 yılı Türkiye’nin siyasal ve iktisadi tarihinde belirgin bir kaymaya işaret eder. 24 Ocak 1980 ‘yapısal uyum’ kararları ile başlayan dışa açılma ve dünya piyasaları ile eklemlenme süreci, 12 Eylül askeri darbesi ile gerekli siyasal istikrarı sağlamayı amaçlamış, 1982 Anayasasının kabulü ile kurumsal çerçevesini kazanmış, 1983 seçimleriyle de sivil bir görüntü almıştır.”¹⁵⁵

İç talebi kısmayı gerektiren 24 Ocak Kararları, uygulamada emekçi sınıflar açısından iki temel politikayı gündeme getirir. Bunlar, ücretler ve taban fiyatlarının düşük tutulması gerekliliği, bu anlamda da grev benzeri eylemlerin önlenmesi gerekliliğidir.¹⁵⁶

Türkiye’de yeni sağ hegemonya stratejilerini üç ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar,

- a) yasal ve kurumsal düzenlemeler,
- b) özelleştirmeler,
- c) yerellik ve demokrasidir.”¹⁵⁷

Yeni sağ hegemonyanın yasal ve kurumsal düzenlemeler alanında oluşturmaya çalıştığı hegemonya faaliyetleri olarak, 12 Eylül 1980 askeri hükümeti ve Anavatan Partisi hükümetlerinin politikaları ve 1982 Anayasası ile oluşturulan düzenlemeler gösterilebilir.

¹⁵⁴ Dağtaş, **a.g.e.**, s. 66.

¹⁵⁵ Topal, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁵⁶ Gülseren Adaklı, **Türkiye’de Medya Endüstrisi**, s. 138-13, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006

¹⁵⁷ Topal, **a.g.e.**, s. 74.

24 Ocak Kararları öncesinde, ithalat ve ihracat rejimini düzenleyecek Koordinasyon Kurulunun ve ödemeler dengesi ile ilgili maliye ve para politikalarını belirleyecek olan Para ve Kredi Kurumu'nun kuruluşu, iktisadi politikaların iki temel alanı, kamu yönetimini derinden etkilenmesini gündeme getirmiştir. Bu iki kurulun kurulması ile Anayasa'da düzenlenmiş olan yürütme içinde öngörülmemiş yeni organlar ortaya çıkmıştır. Bu da ikili bir bürokratik yapılanmanın ortaya çıkmasına da sebebiyet vermiştir. 1980 sonrasında da bu ikili yapı kurumsallaşacaktır.¹⁵⁸

12 Eylül askeri hükümeti, uyguladığı yasal ve kurumsal düzenlemelerle sermayenin önündeki engelleri birer birer temizlemiştir. DİSK, MİSK, Hak-İŞ ve bu konfederasyonlara bağlı sendikaların faaliyetleri Milli Güvenlik Konseyi'nin ilk bildiriyle durdurulmuş; DİSK ve MİSK'in yönetimi kayyumlara devredilmiş; DİSK'in yöneticileri yargılanmak üzere tutuklanmış; toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünde 'geçici olarak' oluşturulan Yüksek Hakem Kurulu'na zorunlu bir tahkim organı görevi verilmiş; 14 Eylül günü tüm grev ve lokavtlar ikinci bir karara kadar ertelenmiş; 1402 sayılı sıkıyönetim yasasında yapılan değişiklikle sıkıyönetim komutanlarına, kamu kesiminde çalışanların işlerine son verme yetkisi tanınmış; 10 Ocak 1981 tarihinde Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikle 'memurların veya işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin' grev niteliğindeki eylemleri karşısında hapis cezasını da içeren cezalar uygulanması öngörülmüştür. 1982 Anayasasının kabulü ile sendika, toplu sözleşme ve grev hakları önemli değişikliklere uğramış, bu hakların konusu ve kullanımı yasak ve istisnalarla daraltılmıştır.¹⁵⁹

"1982 Anayasası ile getirilen kurumsal düzenlemelerden biri, toplu iş sözleşmelerinde işveren ve işçi arasındaki anlaşmazlıkların devlet eliyle 'uzlaştırılmasıdır'. Anayasanın 54. Maddesi ile uzlaşmazlık halleri Yüksek Hakem Kurulu'nca (YHK) çözülecektir. Uyuşmazlığın her safhasında tarafların anlaşarak YHK'ye başvurma hakları mevcuttur. YHK kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir. Farklı yasa hükümleri birleştiğinde grevler, ancak takvime bağlanmış toplu sözleşme uyuşmazlıkları içinde kullanılabilen, sermayeyi caydırıcı özelliğini kaybetmiş; her şeyden önce tarihi önceden belli olan ve yalnızca bu nedenle işçi aleyhine işleyebilecek bir araç niteliği kazanmakla

¹⁵⁸ Birgül Ayman Güler, a.g.e, s.109

¹⁵⁹ a.g.e., ss. 76-77.

önemli bir hak olmaktan çıkmıştır. Öğrencilerin ve devlet memurlarının siyasal partilere üye olmaları engellenmiş, sendikaların siyasal partilerle olan ilişkileri kesilmiş, toplantı ve gösteri yürüyüşü, dernek kurma, sendikal faaliyet, partisel özgürlükler konusunda getirilen sayısız yasaklama ile siyaset alanı yalnızca sermayenin arz-ı endam ettiği, yasalarla emekçilere kapatılmış bir alan haline getirilmek istenmiştir.”¹⁶⁰

Yeni sağ politikaların 24 Ocak Kararları ve sonrasındaki 12 Eylül askeri darbesiyle oluşturmaya çalıştığı siyasetin ve toplumsal yaşamdaki mevcut hak ve özgürlüklerin azami ölçüde tasfiyesidir. 24 Ocak Kararlarının tamamlayıcısı 12 Eylül’de yapılan askeri darbe olmuş, işçi sınıfının kazanılmış hakları elinden alınmış, örgütlü sol bastırılmıştır.¹⁶¹

Yeni sağ politikaların toplumsal hegemonya oluşturmadaki ikinci ayağını ise *özelleştirmeler* oluşturmaktadır. Burada izlenen temel strateji, bir yandan sosyal devletin etkisizleştirilmesine yönelik politikaların oluşturulmaya çalışılması ve diğer yandan da kamu iktisadi teşekküllerinin ya devreden çıkarılması ya da özel sektöre devredilmesi biçimindedir.¹⁶²

Yaşanan iktisadi problemin çözümü için devletin küçültülmesi tek yol olarak tanımlandıktan sonra kamu iktisadi teşekküllerinin; eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik kurumlarının özel sermayenin hizmet vermesi gereken alanlar olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu iddiaya göre, artan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları devletin ve dolayısıyla toplumun sırtında artık altından kalkılamayacak bir yük olmuştur ve bu anlamda da etkin olmayan kamu işletmeciliğinin yerini özel sermayenin dinamizminin alması bir zorunluluk olarak tanımlanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren kamu harcamalarının beraberinde eğitim ve sağlık alanlarındaki harcamalarda da kısıtlamalar yapılmış olup bu alanlar kamusal hizmet sınırlarının dışında tutulmuş ve kademe kademe özel sektöre devredilmiştir. Özelleştirme uygulamaları ile sosyal devletin etkisizleştirilmesi, emekçilerin dolaylı ücretlerine bir saldırı anlamına gelirken; devlet işletmelerinin özelleştirilmesi gerek işten çıkarmalar gerekse de özel

¹⁶⁰ Topal, **a.g.e.**, s. 77-78.

¹⁶¹ Adaklı, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁶² Topal, **a.g.e.**, s. 82.

sektörde ücretlerdeki düşme ve çalışma koşulları nedeniyle emekçiler üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Eğitim ve sağlık alanlarının ticarileştirilmesine yönelik girişimler, yeni sağ projenin bir parçasıdır.¹⁶³

Yeni sağ politikaların toplumsal hegemonya oluşturmadaki üçüncü ayağını ise, *yerellik ve demokrasi söylemleri* oluşturur. Ulus-devletin büyük sorunlarla uğraşmak için çok küçük, küçük sorunlar için ise çok büyük olduğu savunusu bu söylemlerin temel argümanıdır. Bu anlamda siyasal gücün yerel yönetimlere doğru kaydırılmasının demokrasiyi güçlendireceği ve hizmetlerin daha etkin bir biçimde dağıtılmasına olanak vereceği savlanmıştır. Özellikle 1984 yılından itibaren yerel yönetimlere önemli siyasal erk ve mali kaynaklar aktarılmış olup yeni sağın asgari devlet anlayışı bu değişimin motoru olmuş ve karar alma organlarının ne kadar küçülürse o kadar güçlü ve etkin olacağı belirtilmiştir.¹⁶⁴

1980'lerin ikinci yarısından itibaren koalisyon hükümetleri uzun vadeli iktisat politikaları izlemekte ve bütçe disiplini sağlamakta başarılı olamamıştır. Bütçe disiplininin kaybolması ve bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stratejisi yolsuzluklarla birleşince ortaya çok büyük bir iç borç yükü çıkmıştır. Yine bu dönemde bütçe denkligi henüz sağlanmadan sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, iktisadi dalgalanmaları arttırmış ve 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye artık özerk iktisat politikaları izleme gücünü de yitirmiştir.¹⁶⁵

Küreselleşmenin hızla yayılmasıyla da uluslar arası sermayeler ülke içi ekonomik yapımızı değiştirmeye devam etmiştir.

¹⁶³ a.g.e., ss. 78, 82-83.

¹⁶⁴ a.g.e., s. 81.

¹⁶⁵ Hüseyin Erkul, Işıl Arpacı, Küresel Krizler Türkiye'nin Küresel Sisteme Eklemlenmesinin Bir Aracı mıdır? <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/96.pdf> (06.11.2010)

1.5.8. Küreselleşme ve Küreselleşmenin Krize Etkileri

Varlıkları yanlış adlandırmak, dünyanın mutsuzluğuna mutsuzluk eklemektir. Diyordu Albert Camus. Tecim mantığının etkisiyle ve yurttaşlarından bağımsız olarak, çok farklı kültürlerden insanlar arasında iletişim kurmak için vazgeçilmez olarak nitelendirilecek kadar yaygınlaşan küreselleşme de, araç kavramlardan olan bir tuzak sözcüktür. Bu işlevsel dil, yenedünya düzeninin düzensizliklerini gizleyen hazır bir ideoloji oluşturur. Bu evrensel bütünleşme döneminde, küresel söylemle somut gerçekliği ayırt etme zamanı gelmiştir. Serbest değişimle yönetilen bir ekonomik dünya düşüncesine karşıt olarak, tekil toplumsal sistemlerle, 'küresel kültür'ün merkezileştirici güçleri arasında kırılma ortaya çıkmıştır.¹⁶⁶

Emperyalizm kavramının yerine önerilen ve farklı şekillerde kullanılan küreselleşme olgusu özellikle içerdiği topyekûn değişim iddiası sebebiyle incelikli olarak sorgulanmalıdır.

Küreselleşme (globalleşme) kavramının kökü “küresel” kelimesidir. Küresel kelimesi, farklı dillerde farklı anlamlar da kazanabilmektedir. Kelimenin en bilinen anlamı üç boyutlu bir şeklin ifadesidir. Batı dillerinde bu kelimeye “tümüyle ele alınmış olan” anlamı yüklenmiştir. Bunun ötesinde kavram Fransızcada “homojenlik” anlamını da içermektedir. Yani bu terime hem “bütünsellik” hem de “homojenlik” olguları yüklenmiştir.

Küreselleşme kavramının ortaya çıkış tarihi ve bugün kullandığımız anlamıyla ifade edilmesine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birisi, günümüzde verilen anlam olarak küresel (global) sözcüğünün kökenini, 400 yıl öncesinde kullanıldığı söylene bile, ilk olarak 1960 yılında Kanadalı sosyoloji profesörü Marshall McLuhan'ın "İletişim Üzerine Araştırmalar" adlı kitabında kullandığı “global köy” kavramına dayanmaktadır.

¹⁶⁶Armand Mettelart, İletişimin Dünyasallaşması, s,115,2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

Bazı iddialara göre ise, küreselleşme kavramı ilk kez 1980'lerde Harvard, Stanford ve Columbia gibi prestijli Amerikan okullarında kullanılmaya başlanmış ve kavram yine bu çevrelerce popüler hale getirilmiştir.

Diğer bir iddia ise küreselleşme kavramının olgu olarak içinin doldurulmasının ve adlandırılmasının 897 yılında "dev şirketler" terimi ile Amerikalı girişimci-bakan Charles Taze Russell tarafından kaleme alındığıdır.

Roland Robertson ise "Globalleşme" adlı kitabında terime kavramsal bir içerik kazandırmıştır. 1980'lerde akademik çevrelerde bile yaygın olarak kullanılmayan kavram, 1990'lı yıllarda gittikçe yaygın bir biçimde toplumsal değişim kuramlarını açıklamada anahtar bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁷

Mattelart bu terimin dünya literatürüne 60'lı yılların sonlarında girdiğini ve Marshal McLuhan'ın 1969'da yayınladığı (Küresel Köyde Savaş ve Barış) ile Zbigniew Brzezinski'nin 1969'da yayınlanmış olan (İki Çağ Arasında: Teknotronik Çağda Amerika'nın Rolü) adlı iki yapıtın global kavramını tahta oturttuğunu bildirir.

Columbia Üniversitesi Komünizm Araştırmaları Enstitüsü müdürü Amerikalı siyasetbilimci Zbigniew Brzezinski, "global kent" terimini kullanmıştır. Daha sonra Başkan James Carter'ın ulusal güvenlik konusunda danışmanı ve ünlü Üçlü Komisyon'un kurucularından biri olan Bay Brzezinski için, tarihin ilk "global toplumu" Amerika Birleşik Devletleri'dir.¹⁶⁸

Küreselleşme insanlık tarihi kadar eski olsa da ya da hakkında farklı perspektiflerden onlarca tanım bulunsa da gündelik hayatın dilinde son yirmi beş yıldır

¹⁶⁷ Murat Ali Dulupçu, Onur, Demirel, Küreselleşme ve Uluslararasılaşma, 2005, www.phil.muni.cz/.../internationalization-and-globalization-theory.doc , (16.10.2009)

¹⁶⁸ Armand Mattelart, (n.d.), Şebekelerin Küreselleşmesinin Getirdikleri, www.genbilim.com/content/view/1667/86/ , (18.01.2010)

yaygınlaşmaya başlamış ve ancak 1990' lı yıllarla birlikte ivmesi hızlanan bir olgu haline gelmiştir.¹⁶⁹

Küreselleşme çoğunlukla iletişimdeki gelişmelerden geçerek uluslararası alışverişlerin büyüme safhasını anlatmak için kullanılır.¹⁷⁰

Waters küreselleşmenin izinin pek çok kuramsal analize temel kabul edilen üç alan üzerinden sürülebileceğini önerir. Bu alanlar:

- küreselleşme, dünya finans piyasalarının malların ve hizmetlerin üretimi, değişimi dağıtım ve tüketiminin toplumsal düzenlemeleri olan ekonomi;
- örgütlü baskı ve denetimle (ordu, polis, bürokrasi vb. yoluyla) bir arada ve kontrol altında tutulması amacıyla kitlelerin üzerinde tesis edilen güç uygulamaları, hakimiyet, yönetim ve diplomasi gibi bu uygulamaların kurumsal dönüşümleri ve seçim desteği, politik yardımlar, vergi desteği, yurttaşlık hakları, lobicilik ve itaat gibi kaynakları örgütleyen toplumsal düzenlemeler olarak politika;
- olguları, duyguları, anlamları, inançları, bağlılıkları, tercihleri, zevkleri ve değerleri temsil eden sembollerin üretimi ve değişiminin toplumsal düzenlemeleri olarak kültürdür.¹⁷¹

Friedman, küreselleşme çerçevesinin çok farklı kaynakları olduğunu ve bunun en iyi biçimde 'özdüşünsel' bir farkındalık anlamında yeni ortaya çıkan bir şey olarak tanımlanabileceğini söyler ve “Önceden yereldik şimdi ise küreseliz” ifadesi ile de küreselleşmenin yönünü belirler. Friedman küreselleşme için “Yerelden küresele,

¹⁶⁹ Sevda Alankuş, Demokrasi ve “Başka -Medya” İlişkisi: Türkiye’deki Yaygın-Dışı Medya Ortamını Anlamak Üzere teorik Bir Çerçeve, Uluslararası Bağımsız Medya Forumu-Başka Bir Medya Mümkün-Bildiriler içinde, İstanbul IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2006

¹⁷⁰ Korkmaz Alemdar, İrfan Erdoğan. Öteki Kuram, İzmir, 2005 Erk

¹⁷¹ M. Waters, Globalization, s.17, Routledge, New York, 2001

ulusaldan ulus ötesine olan hareket parçalayarak ya da dönüştürerek eski yapıları etkileyen toplu bir süreçtir” der.¹⁷²

Mauro Guillen' e göre kimileri küreselleşmeyi tarihin başlangıcına kadar da götürse de batı literatürü kavramın daha yakın bir zamanda kullanıldığını görme eğilimi gösterir. Yel pazenin bir kanadında tarihçiler 1519 ve 1521'deki coğrafi keşiflere işaret ederler. Wallerstein'in öncüsü olduğu “dünya sistemi” kuramcıları 16. yüzyılda genişleyen Avrupa kapitalizminin küreselleşmenin başlangıcına işaret ettiğini savunurlar. Bazı ekonomi tarihçileri de 20. yüzyılın başında dünyayı sarmal bir himayeciliğe iten I. Dünya Savaşı ve Büyük Buhran öncesindeki uluslararası ticaret ve yatırımların altın çağına dikkat çekerler.

Rolan Robertson da dünya'nın saat dilimlerine ayrıldığı ve Uluslar arası tarih çizgisinin kabul edildiği 1875 ve 1925 yılları arasını küreselleşmenin başlangıcı olduğunu ileri sürer. Üçüncü bir grup akademisyen de küreselleşmenin başlangıcı olarak nükleer çağın başladığı, sömürgelerin özgürleştiği, ticari yatırımların genişlediği ve yenilediği ve Güneydoğu Asya'nın ekonomik yükseldiği II. Dünya Savaşı sonrasını analiz eder.¹⁷³

Philip Smith küreselleşme tartışmalarının sosyal bilimlerde 1980 'li yıllarda başladığını belirtir ancak sürecin bin yıldır devam ettiğini örnek olarak da küçük ölçekli avcı toplayıcı toplumlardan modern ulus devlete geçişin küresel topluma doğru bir adım olarak görülebileceğini savunur.¹⁷⁴

Therborn'nun ileriye sürdüğü teze göre ise küreselleşme, iki bin yıl kadar önce dünya dinlerinin ortaya çıkması ve bütün dünyayı kapsayacak şekilde yayılmaya başlaması ile ortaya çıkan ve dalgalar halinde bugüne kadar gelen bir süreçtir.

¹⁷² Jonathan Friedman, Globalization, Class and Culture in Global Systems, Journal of World-Systems Research, V1,3, Fall/Winter, s.636–656 Special Issue Festschrift for Immanuel Wallerstein-PartII, 2000

¹⁷³ Mauro Guillen, Is Globalization Civilizing, Destructive or Feeble? A Critique of Five Key Debates in the Social Science Literature, Annual Review of Sociology, Vol. S. 27, 2001

¹⁷⁴ Philip Smith, Cultural Theory, s. 230, Blackwell Publishing Ltd., 2001

On dokuzuncu yüzyılda küreselleşmenin aldığı biçim ise ulusal devlet ve kapitalist sermayelerin güdümünde ortaya çıkan emperyalist birlikler çerçevesinde oluşmuştur.¹⁷⁵

Küreselleşmenin tüm toplumları tek bir ekonomik politik ve kültürel bir birimde bir araya getireceği (küresel bütünleşme) önermesine ise Giddens'dan Friedman'a Robertson'dan Cox'a kadar birçok düşünür karşı çıkmaktadır. Diğer taraftan John Meyer ve Daniel Bell gibi düşünürler küreselleşmenin bir bütünleşmeye yol açtığı hususunda ısrarcıdır.¹⁷⁶

Küreselleşmenin anlamları ve tarihsel temelleri konusundaki görüşler yukarıda da özetlendiği üzere bakış açılarına göre değişkenlik göstermektedir. Ancak tüm bu değişken bakış açılarına rağmen küreselleşme kavramında hepimizin birleştiği ortak bir nokta var ise o da Bauman'ın da ifade ettiği gibi 'küreselleşme geri dönülmez ve hepimizi aynı ölçüde ve aynı şekilde etkileyen bir süreç; dünyanın kaçamayacağı kaderi' olduğudur.¹⁷⁷

Fakat Sevda Alankuş küreselleşme kavramına ilişkin tartışmaların, genel olarak iki yaklaşım etrafında toplandığını aktarır. Küreselleşmeyi liberalizmin “zaferini” ifade eden bir sonuç aşaması olarak gören birinci yaklaşım kapitalizmin gelişim süreci içerisinde varılan ve günümüzde Batılı ülkelerin temsil ettiği noktanın, insanlığın erişebileceği en üst siyasi/ekonomik aşama olduğunu varsayar.

İkinci yaklaşım bunun tam karşısında, küreselleşmenin emperyalizmin günümüzde almış olduğu yeni biçime işaret ettiğini, Batı'nın/kapitalizmin çıkarları

¹⁷⁵ Bahattin Akşit, “Küreselleşme, Kültür ve Uygarlık: Karşılaştırmalı Sosyolojik Araştırmalar İçin Bir Kuramsal Çerçeve Denemesi” Uluslararası Küreselleşme ve Türk Uygarlığı içinde, Bişkek, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2006

¹⁷⁶ Ali Balcı, Roland Robertson: Küreselleşme ve Kültür, www.uli.sakarya.edu.tr/ali/robertson.pdf, 20.10.2009

¹⁷⁷ Zygmunt Bauman, Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları, çev. Abdullah Yılmaz, s.198, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995

doğrultusundaki bir ekonomik, kültürel/siyasal tektipleş(tir)menin adı olduğunu iddia eder.¹⁷⁸

1990'lardan sonraki dönemde dünyada hızlı bir mali küreselleşmenin ortaya çıktığına değinmiştik. Mali küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme sürecinin hızlanması bekleniyordu. Fakat bu süreçten sonra daha sık yaşanmaya başlayan ekonomik krizler, küreselleşme ile bu krizlerin ortaya çıkışı arasında sıkı bir ilişki bulunduğu işaret etmektedir.

Serbest rekabetin tam olarak hüküm sürdüğü eski kapitalizmin ayırt edici niteliği meta ihracıydı. Tekellerin hüküm sürdüğü bugünkü kapitalizmin ayırt edici niteliği ise, sermaye ihracı olmuştur.¹⁷⁹

Yukarıda belirttiğimiz gibi haçlı seferlerinden bu yana coğrafyalar arası bir meta değişimi söz konusudur. Zamanla teknoloji ve sanayinin gelişimiyle bu mübadele çok daha karmaşık ve profesyonel bir hal almıştır öyle ki uluslar arası düzeyde geçerli olacak şekilde para değerleri (konvertibl) belirlenmiş euro ve dolar gibi uluslar arası geçerliliği olan ulusal para birimleri uluslar arası dolaşıma sokulmuştur. (Konvertibile, bir ulusal paranın döviz piyasasında serbestçe başka ülkelerin paralarına çevrilebilmesidir. Konvertibilite halinde ülkenin parası döviz piyasalarında serbestçe alınıp satılabilir. Buna imkan tanıyan para konvertibl para olarak anılır.)¹⁸⁰

Paranın da serbest dolaşımıyla ticaret gelişmiş ve uluslar arası düzeyde yayılmıştır. Çünkü hem ithalat hem ihracat işlemlerinde gerekli dövizleri sağlamak için ya lisans almak zorunluluğu vardır ya da Merkez Bankasının veya ilgili başka bir bakanlık ya da kuruluşun onayını almak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu durum dış ticaret işlemlerinin süresini uzatıp zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla küreselleşen ekonomik

¹⁷⁸ Ahmet Taylan, Çok Uluslu Fast-Food Restoranlarının“Ramazan Menüleri” Örneğinde Küresel-Yerel Kültür Etkileşimi, Kültür ve İletişim • Culture & Communication 11(1) kış/winter, s.73-109, 2008

¹⁷⁹ V.İ.Lenin, a.g.e, s.69

¹⁸⁰ Prof. Dr. M. Erol İyibozkurt, Küreselleşme ve Ekonomimiz,s. 45 Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993

yapı içerisinde geliştirilen konvertibilite, sermayenin serbest uluslar arası dolaşımına da özgürlük getirmiş oldu.¹⁸¹

Marx, bir dünya pazarı kavramının bizzat sermaye kavramında içerilmiş olduğunu belirtir. Ona göre, sermayenin uluslararasılaşması kavramı, yaşam süreci içinde sermayenin büründüğü başlıca gerçek biçimler olan para sermaye, meta-sermaye ve üretken sermayenin uluslar arası hareketini ifade eder.¹⁸²

Ve uluslararasılaşan bu sermayelerin handikapları tıpkı bir domino etkisi göstererek dolaşım içinde oldukları tüm dünya ülkelerini etkilemektedir. Küreselleşmenin yaygınlaşmasına bağlı olarak dünyadaki ekonomik krizlerin çoğaldığını rahatlıkla iddia ve ispat edebiliriz. Ancak öncelikle küreselleşme kavramına genel bir açıklık getirmeye çalışalım:

Küreselleşme özellikle de 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana özellikle de 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmeler çerçevesinde oldukça sık kullanılan bir olagelmıştır. Toplumsal yaşamın bütün alanlarıyla yakın ilişki ve karşılıklı etkileşim içinde olmakla birlikte, küreselleşme esas olarak ekonomik süreçlerle ilgili bir olgudur.

Bundan dolayı küreselleşme hakkında farklı tanımlamalar mevcuttur. Bazı kesimler için küreselleşme çağdaşlaşma ve gelişme demektir; Marshall McLuhan küreselleşmeyi 'uygar olmamak, merkezleşmemek demektir'¹⁸³ şeklinde uygarlaşmanın temel koşulu olarak göstermiştir. Genel olarak küreselleşmenin uluslararası ticareti ve yatırımları yaygınlaştıracağını, ülkenin hızla büyümesi için önemli fırsatlar yaratacağını ve dünya refahına yol açacağını ileri sürmektedirler. Hatta Fukuyama, kapitalizmin tüm dünyaya egemen olarak tarihe son vereceğini iddia etmiştir ve tarihin sonu tezinin ise kendinden önce Hegel ve Marks tarafından ortaya atıldığını da şu sözlerle savunmuştur:

¹⁸¹ Prof. Dr. M. Erol İyibozkurt, a.g.e, 45

¹⁸² Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e, s.216

¹⁸³ Marshall McLuhan, Bruce R. Povers, Global Köy, çev. Bahar Öcal Düzgören, s.217, Scala Yayıncılık, İstanbul 2001

‘Hegel tarihsel sürecin sonsuza kadar sürmeyeceğini, gerçek dünyada özgür toplumların oluşmasıyla sona ereceğini düşünüyordu. Yani Hegel tarihin sonuna inanıyordu. Ve Marx Hegel’in tarihin bir sonu olduğu inancını da paylaşır. Hegel gibi O da tarihi sona erdirecek çelişkisiz nihai tür toplumu öngörür.’¹⁸⁴

Ancak yaşanan son küresel kriz bu tezin de doğru ve geçerli olmadığını açıkça göstermiştir ki sonu gelmeyen şey bizzat tarihin kendisidir.

Fukayama, bundan başka küreselleşmenin çağdaşlaşma ve demokratikleşme yönüne ilişkin ise: ‘Dünyaya çepe çevre bir bakıldığında, sosyo-ekonomik modernleşmenin ilerlemesi ile demokratikleşme arasında karşılıklı bir bağlantı olduğu göze çarpmaktadır. Geleneksel olarak ekonomik bakımdan önde gelen bölgeler olan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dünyanın en eski ve istikrarlı demokrasilerine sahiptir.’¹⁸⁵ Yorumunu yapmış ve bunu gelişen ekonomileri sayesinde Güney Avrupa ve Asya’nın izlediğini belirtmiştir.

Bu çerçevede rahatlıkla şunu belirtebiliriz bir imge pazarının yaratılması ‘küresel’ denilen kültür arayışının bir amacıdır.¹⁸⁶

Küreselleşme konusunda ikinci bir kesim ise kısmen küreselleşme karşıtları olup küreselleşmenin, emperyalizmin, yirmi birinci yüzyıldaki adı olduğunu savunmaktadırlar.

Sermayenin yaşamını sürdürmesi, fiziksel ve kültürel yenilenmesi için ihtiyacı olan şey, üretilen malların bir kitleye ulaştırılması için, üretim yapılabilecek çok sayıda dağınık kaynak ve üretilen malların son kullanımına yönlendirildiği yine çok sayıda dağınık pazar arasında bağlantı kuması gerekir.¹⁸⁷ Dağınık Pazar araması üretilen metanın ulus ötesine taşınması, metanın bu dolaşımı sermayenin uluslararasılaşmasını doğurur.

¹⁸⁴ Francis Fukuyama, Tarihın Sonu ve Son İnsan, çev. Zülfi Dicleli, s.6, Gün Yayıncılık, İstanbul, 1998

¹⁸⁵ Francis Fukuyama, a.g.e, s.11

¹⁸⁶ Armand Mettelart, a.g.e, s.105

¹⁸⁷ Luciano, Gallino, a.g.e, s.11

Mcluhan ve Povers gelişen teknolojinin küresel boyutta kullanılmasıyla, uluslar arası sermaye dolaşımının ve pazar ekonomisinin gelişebileceği ve aslında bunun da uygulanmak zorunda olduğu tezini şu şekilde ifade etmişlerdir: Her tüccarın bir temel sorunu vardır: Malları ve hizmetleri herhangi bir satış döneminde, kar elde edebilecek ölçüde hızlı satmak. Mallar rafta ne kadar uzun süre kalırsa perakendeci için o ölçüde pahalı hale gelir. Perakendeci, 'zararına satış' türünden satış stratejileri geliştirebilir. Bu anlamda en kolay taktik perakendeciye kolay kredi önermektir. Perakendeci için ödenmezlik ve dolandırıcılık kayıplarını kaldırabildiği sürece, kolay kredi yararlıdır. Ama perakendeci için kredi araştırmaları sıkıntılı ve pahalıdır. İşte bu noktada bankalar, bu kullanıcılar için aynı zamanda kredi araştırmacısı haline gelirler. Banka veri merkezleri potansiyel müşterileri hakkında eski Kredi Bürosu dosyalarından yararlanarak, bir telefon görüşmesiyle güncelleşmiş yararlı enformasyonu sağlar ayrıca müşteriye artı bir ücret ödeterek kredi uzatmanın riskini üstlenebilir.¹⁸⁸

Mcluhan'ın işaret ettiği bu kolay kredi sorgulama ve paranın evrensel dolaşımının hızlanması ve sermayenin artık 'para' nesnesi üzerinden 'kredi kartları'na dönüşme süreci ayrıca incelenmeye değer ancak burada bizim kullanacağımız ve dikkat etmemiz gereken ele aldığımız konunun bağlamı açısından daha basit bir durum tespitidir. Yukarıda belirtilen uygulamayla, küreselleşme kavramının ekonomik boyutunda aslında üç temel gereklilik olduğunu görmekteyiz aslında, teknolojinin büyümesi gereken pazar yararına geliştirilmesi, sermayedarın bun gelişen teknolojilerden haberdar edilmesi ve son olarak da bu teknolojiyi kullanacak uzman birimlerin oluşturulması. Çünkü pazar bir anlamda teknolojinin kendisine sunduğu kadar genişleyebilir ve temel dürtüsü de hayatta kalabilmek için refleksif yayılma eylemidir.

Bunun için geliştirilen ve görev addedilen yapı tabii ki bankacılık sistemi olacaktır. 'Bankaların ilk ve temel görevi, ödemelerde aracılık hizmeti görmektir. Bu

¹⁸⁸ Marshall Mcluhan, Bruce R. Povers, a.g.e., s.184

yolla, atıl para sermayeyi faal sermayeye, yani kar sağlayan sermayeye dönüştürürler; her çeşit para gelirlerini toplayarak, bunları, kapitalist sınıfın emrine verirler.

Bankalar geliştikçe ve az sayıda kurumlarda yoğunlaştıkça, mütevazı aracılar olmaktan çıkıp, belli bir ülkenin ya da birçok ülkenin hammadde kaynaklarının ve üretim araçlarının çoğunu, kapitalistlerin ve küçük patronların para sermayelerinin hemen hemen tamamını emirlerinde bulunduran muazzam tekeller haline gelirler. Birçok mütevazı aracının, böyle bir avuç tekeli haline gelmesi, kapitalizmin kapitalist emperyalizme dönüşmesinin temel süreçlerinden birini meydana getirmektedir.¹⁸⁹

Slovaj Zizek sermayenin bu uluslararasılaşma gerekliliğini şu şekilde ifade eder:

‘Malları için sürekli genişlemek zorundaki pazar gereksinimi burjuvaziyi dünya yüzeyinin her tarafına sürükler. O her yere yerleşmeli, her yere tünemeli her yer ile bağlantı kurmalıdır.’¹⁹⁰

Bu zorunlu Pazar hareketinin devinimini ise:

O, tutucuların derin hayal kırıklıklarıyla endüstrinin ayakları altından üzerinde durduğu ulusal zemini çaktı aldı. Onlar başlangıçları bütün medenileşmiş uluslar için ölüm kalım sorunu olan, bundan böyle yerel hammaddeyle değil, en uzak bölgelerden çıkarılan hammaddelerle işleyen, ürünlerin sadece ülkelerinde değil, dünyanın her köşesinde tüketildiği yeni endüstrilerce kovuldular.¹⁹¹ Şeklinde açıklamaktadır.

William Greider tarafından yapılan diğer bir tanımda ise küreselleşme, şoförü olmayan, hızını ve yönünü kontrol eden bir iç dinamiği olmayan özgür ve sınırsız bir makineye benzetilir. olağanüstü bir makineye -imha ettiklerinin karşılığını alan bir makineye- benzetilir. Bu maline modern ziraatın makineleri gibi büyük ve hareketlidir;

¹⁸⁹V.İ.Lenin, a.g.e, s.35

¹⁹⁰ Slovaj Zizek, a.g.e, s.23

¹⁹¹ Slovaj Zizek, a.g.e, s.23

fakat çok karmaşık ve güçlüdür. Koşarcasına sahalar açar ve sınırları önemsemez. Makinenin hareketi sürekli devam ettiğinden, makine, arkasında büyük tahribat izleri bırakır ama aynı zamanda büyük miktarda ki refah ve zenginliği beraberinde getirmektedir. Küreselleşme, zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmaktadır. Fakat direksiyonda kimse yoktur. Greider'e göre makine, dünyayı yeniden yapılandıran, kendi kendine işleyen, bir ekonomik sistem draması oluşturan, zorunlu global endüstriyel devrimin zorunlulukları tarafından yönetilen modern kapitalizmdir.¹⁹²

Bu çerçevede Marshall Gordon emperyalizmi aşağıdaki şekilde tanımlamış ve üç genel kategoride sınıflandırmıştır:

'Sözlük anlamı 'imparatorluk-culuk' (empireism) olan, ilk olarak 1860'larda Fransa'da III. Napoleon'un siyasi ve askeri emellerini karşılamak amacıyla kullanılan ve daha sonra genelde büyük devletlerin rekabetini (askeri üstünlük sağlama çabaları ve Afrika ile Asya'da yeni sömürge topraklarını ele geçirme yarışı gibi) anlatmak için başvurulan bir terim. Emperyalizm terimi daha yakın zamanlarda ise giderek (ve artık yalnızca) daha gelişmiş ülkelerin sömürge ülkeler üzerindeki egemenliğine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla sömürgeciliğin eşanlamlısı haline gelmiştir.

Avrupa denetiminin 1870'ten sonra genişleyerek artmasına açıklamalar getirmeye çalışan emperyalizm kuramları, üç genel kategori altında toplanabilir.

Joseph Schumpeter'in liberal düşünce geleneğine dayanan sosyolojik kuramı, emperyal politikaları geçersiz ve verimsizliği bozan politikalar olarak görür ve emperyalizmi, emperyal ülkeler içinde sanayi öncesi ve pre-kapitalist bir toplumsal katmanın (atalarından getirdiği idealleri ve toplumsal konumu nedeniyle eğilimleri modern kapitalist toplumun çıkarlarına uymayan topraklı ve askeri aristokrasi) varlığının yansıması şeklinde analiz eder.

¹⁹² Tolga Kara, Küresel Ekonomik Kriz ve Medya Sektörüne Yansımaları, s. 67, Marmara İletişim Dergisi, http://iletisim.marmara.edu.tr/dosyalar/milef_dergi/marmara_iletisim_sayi_15.pdf#page=65

Marksist kuramlara ve daha genelde iktisadi kuramlara göre, emperyalizm kapitalist sanayileşmenin ve bu sürecin daha çok gelişmiş ülkelerde ulaşmış olduğu sınırın zorunlu bir ürünüdür. Burada emperyalist ya da pre-kapitalist toplumların kendi buyundurukları altına alabilecekleri ya da ücretlerin düşük yatırım getirilerinin ise yüksek olacağı pazarlar arayışını temsil etmektedir.

Lenin'e göre emperyalizm (sömürgecilik anlamında) kapitalizmin en yüksek aşamasıydı ve onun ortadan kaldırılması bir bütün olarak kapitalizmin sonunu haber verecekti.

Son olarak, stratejik ya da siyasal emperyalim kavramları 1870'lerdeki genişlemeyi sadece bu tür çok sayıdaki tarihsel fenomenlerden biri olarak görüp, daha güçlü devletlerin, çoğu iktisadi kökenli olmayan çeşitli nedenlerle ve farklı mekanizmalardan yararlanarak, daha zayıf devletleri kontrolleri altına alma çabaları şeklinde yorumluyorlar, dolayısıyla emperyalizmin özellikle iktisadi ya da kapitalizme özgü bir yanının bulunmadığını savunuyorlardı. Bu anlamıyla emperyalizm terimi, Pers ve Roma antik imparatorlukları için kullanılabildikleri gibi, 1990'a kadar ki Sovyet bloğu ve Latin Amerika'da ABD'nin iktisadi etkisi sayesinde oluşmuş gayri resmi imparatorluklar için de kullanılabilmektedir.¹⁹³

Bunun yanı sıra küreselleşme kavramı tarihsel bağlamı açısından, reel sosyalizmin çözülüşü ile birlikte kapitalizmin dünya ölçeğine yayılması olarak da tanımlanmıştır.¹⁹⁴

Gerçekten de küreselleşme kavramını yapısı itibariyle emperyalizmden çok da ayrılmamaktadır. Lenin emperyalizm, 'kapitalizmin tekelci aşamasıdır.' der ve mali-sermayenin, birkaç tekelci büyük banka sermayesinin, tekelci sanayi gruplarının sermayesiyle kaynaşmasının bir sonucu olduğunu belirtir.¹⁹⁵

¹⁹³ Marshall Gordon, a.g.e s.193-194,

¹⁹⁴ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Törena.g.es.147

¹⁹⁵ V.i:Lenin, a.g.e, s.100

Bu kapsamda kapitalizm, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, dev şirketin yükselişiyle damgalanan büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bunu izleyen yıllar boyunca da bu dönüşüme tanıklık eden aynı zamanda bu süreci şekillendiren dünya savaşlarının ve bir depresyonun hâkimiyeti altında varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte evrimleşen kapitalizm, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, özellikle en ileri kapitalist ekonomi olan Birleşik Devletler'de, tam anlamıyla pekiştirilmiş oldu. Tüm bu gelişmeler sonucunda, bir elin parmakları kadar az sayıdaki dev şirketin çoğu sanayiye denetim altına almıştır. Bu ise, ekonominin, hep birlikte büyük piyasa güçleri tarafından belirlenen fiyat, çıktı ve yatırım düzeyleri üzerinde çok sınırlı bir denetime sahip olan küçük, aile temelli firmadan oluştuğu on dokuzuncu yüzyılın serbest rekabetçi sisteminden devasa bir kopuş meydana getirmiştir.¹⁹⁶

Öte yandan, dünyanın paylaşılmasının da, sömürge politikalarıyla yeryüzü topraklarının herhangi bir kapitalist devletçe zora başvurulmadan tekellerin mülkiyetine geçmesi şeklinde gerçekleşeceğini belirtir ve bu çerçevede emperyalizmin beş temel özelliğini belirtir:

- 1- Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır.
- 2- Banka sermayesi sınai sermayeyle kaynaşmış ve bu 'mali-sermaye' temel üzerinde bir mali-oligarşi yaratılmıştır.
- 3- Sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak özel bir önem kazanmıştır.
- 4- Dünyayı aralarında bölüşen uluslar arası tekelleri kapitalist birlikler kurulmuştur.
- 5- En büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır.

Ayrıca Lenin, emperyalizmi, tekellerin ve mali-sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı; sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslar arası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en

¹⁹⁶ Foster John Bellamy, a.g.e, s.27

büyük kapitalist ülkeler arasında paylaşılmasının bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşılmış kapitalizm olarak da tanımlamaktadır.¹⁹⁷

Emperyalist aşamasındaki kapitalizm, kapitalistleri irade ve bilinçlerine rağmen tam serbest rekabetten tam bir toplumsal düzene sürüklemektedir. Üretimi de sosyalleştirmektedir ancak ürünlerin imal edinilmesi ve satılma satın alınma tarzı özel kalmaktadır. Sosyal üretim araçları, bir azınlığın özel mülkü olarak kalmaya devam etmektedir.

Yeni teknelci kapitalist firmalar serbestçe rekabet eden işletmeler gibi değil, her biri fiyatlandırma kararlarında ve kar marjlarıyla piyasa paylarını arttırma girişimlerinde ana rakiplerini dikkate alan, rasyonel, kar azamileştirici oligopoller gibi davrandılar. Bu türden teknelci firmalar, ‘fiyat savaşı’ olarak adlandırılan karşılıklı olarak yıkıcı fiyat rekabetini terk ettiler. Bunun yerine temelde en fazla maliyet kasıntısı yaratan alanlarla satış çabaları üzerinden rekabet ettiler. Sonuç Paul Baran ve Paul Sweezy’nin bir bütün olarak ekonomide ve özellikle de onun büyük şirketler tarafından temsil edilen parçasında ‘artığın yükselmesi’ eğilimi olarak adlandırdıkları durumun ortaya çıkması oldu.¹⁹⁸

Bu noktadan sonra kapitalizmin tam rekabet aşamasına döneceğine inanmak, Lenin’e göre, bir hayalden ibarettir, çünkü tekelleşmeyi önleyecek toplumsal güçler mevcut değildir; tarihin akışına aykırı bir gelişme düşünülmektedir.¹⁹⁹

Bu noktada klasik kuramcılarda emperyalizmi, sermaye birikimi sürecinin zorunlu bir sonucu olarak kavramışlar ve öyle tanımlamışlardır.²⁰⁰

Kapitalist tekel grupları, karteller, sendikalar, tröstler kendi ülkelerinin bütün üretimine, çok ya da az mutlak ölçüde sahip olarak, ilkin iç pazarı paylaşırlar. Ama kapitalist düzende, iç pazar zorunlu olarak dış pazara bağlıdır. Kapitalizm, uzun bir

¹⁹⁷ V.i:Lenin, a.g.e, s.100-101

¹⁹⁸ Foster John Bellamy, a.g.e, s.27

¹⁹⁹ Kazgan Gülten, a.g.e, s. 416-417,

²⁰⁰ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e, s.256

süreden beri dünya pazarını yaratmıştır. Sermaye ihracı arttıkça ve büyük tekel gruplarının yabancı ülkeler ve sömürgelerle ilişkileri ve ‘nüfuz bölgeleri’ her bakımdan genişledikçe ‘pek doğal olarak’ işler bu gruplar arasında genel bir anlaşmaya ve uluslar arası kartellerin kurulmasına doğru yöneliyordu.²⁰¹

Küreselleşme hareketiyle birlikte, mal ve hizmetlerin dolayısıyla sermaye hareketliliği anlamında sınırların ortadan kalkmasıyla beraber son yıllarda yaşanan krizlerin artık küresel bir boyut kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda etkilediği coğrafyalar açısından sonuçları değerlendirildiğinde Eylül 2007 krizini de küresel bir finansal kriz olarak tanımlayabiliriz.

2. Kriz Nedir?

Tarih tekerrürden ibarettir. Kapitalizm, Marks'ın dediği gibi kendi krizlerini yaratır. Dolayısıyla krizde kapitalizmin tekerrür nesnesidir.

‘Başlangıçta emeğin sermayenin boyunduruğu altına girmesi, yalnızca kendi hesabına değil, kapitalist hesabına ve dolayısıyla onun egemenliği altında çalışmasının biçimsel sonucundan başka bir şey değildir. Çok sayıda ücretli işçinin elbirliği ile sermaye bizzat emek-sürecini gerçekleştiren bir gereklilik, üretimin gerçek bir gerekliliği haline gelmiştir. Şimdi artık kapitalistin, bir generalin komutayı savaş alanında ele almasının zorunluluğu gibi, bizzat üretim alanında komutayı ele alması vazgeçilmez bir zorunluluk haline gelmiştir.’²⁰²

Nitekim kapitalistin komutayı elinde bulundurduğunu, ekonomiye yapılan devlet müdahalelerinin en aza indirgenmesiyle bizzat tanık olmaktayız. Fakat bu komutanların bazen savaşı idare edemediklerini ve komutayı kaybettiklerini görmekteyiz.

Üç yüzyıldan bu yana varlığını sürdüren kapitalizm özellikle sanayi kapitalizminin gelişmesiyle birlikte çok sayıda krizler yaşamıştır.

²⁰¹ V.i:Lenin, a.g.e, s.76

²⁰² Marx Karl, Kapital I. Cilt, s.321

Etimolojik kökeni Yunanca ‘krisis’ kelimesine dayalı olan kriz kelimesi, Türkçede ‘bunalım- buhran’ olarak yer almakta ve Türk Dil Kurumu sözlüğünde kriz:

Bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, akse; Bir kimsenin yaşamında görülen ruhsal bunalım; Bir şeyin çok kıt bulunması durumu; Bir şeye duyulan ani ve aşırı istek; ekonomik çöküntü; Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran, olarak tanımlanmaktadır.²⁰³

Klasik iktisat öğretisinde teorik anlamda kriz sözcüğü yerine “iş çevrimleri”ya da “konjonktür dalgaları” gibi ifadeler kullanılmaktadır ve bu tür dalgalanmalar daha çok âni dışsal şoklar ya da bazı yanlış karar süreçlerine dayandırılmaktadır. Teorik açıklama olarak da kriz olgusu ve kavramı Marksist öğretilerde, kapitalist sistemin işleyişi bağlamında içsel dinamiklerle açıklanmaktadır.²⁰⁴

Hakan Özerol, ‘krizi bir grup mali göstergenin tamamının ya da çoğunun hızla ve çok düzenli bir biçimde kötüye gidişi olarak tanımlamış ve bu göstergelerin kısa vadeli faiz oranları, emtia fiyatları, ev ve arsa fiyatları, borsalar, finansal kuruluşların mali bünyelerinin kötüleşmesi ve / veya iflaslar olabileceğini’ belirtmiştir.²⁰⁵

Birçok kaynaktan çıkardığımız ortak sonuca göre ise krizi genel olarak şu şekilde tanımlayabiliriz:

Kriz, beklenmeyen ve önceden öngörülemeyen, normal koşullarda mevcut işleyişin uyum mekanizmalarını yetersiz hale getirerek, kişi ya da kurumun varoluş koşullarını “*tehdit*” eden “bunalım durumu” dur.

²⁰³ <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=kriz&ayn=tam>

²⁰⁴ İzzettin Önder, Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, s. 12-25, 2009, İstanbul, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=99341_cb6baf7e9d2dd81da1e546eb2853c7d

²⁰⁵ Hakan Özerol, Kriz Geliyorum Der, s. 18, Elma Yayınevi, İstanbul, 2009

Burada tehdit; ihtiyaç gereksiniminin giderilememesi veya çatışkısı olarak tanımlanabilir. Kriz durumunda asıl anlaşılması gereken husus, o ana kadar süregelen uygulamanın, işleyişin artık yetersiz kalmasıdır.

Ancak krizler, kapitalizmin işleyiş dinamiklerinden kaynaklanır ve çeşitli dönemlerde yaşanan sıkışıklığı aşma mekanizması olarak ortaya çıkar ve sistemin yenilenmesini sağlar.

Nasıl ki Michel Foucault'a göre panopticonun asıl amacı orada kalan kişilerin farkında olmadan, iktidarın sistemsel işleyişinin düzenliliğini ve devamlılığını sağlamaksa krizlerde kapitalizmin, kendi düzenini ve sürekliliğini sağlamaktadır. Her ne kadar krizler, kapitalizmin aşıl tendomu olarak görülse de üç yüz yılı aşkın süredir krizlerin kapitalizmin bypassı olduğuna şahit olmaktayız.

Ekonomik krizler ele alınırken reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak iki kısım da incelenmektedir. Finansal kriz kavramı, finans kesiminin alt sektörlerinde para, bankacılık ve dış borç ile ilgili olarak ortaya çıkan ani ve büyük ölçekli sorunları nitelendirmekte kullanılmaktadır.

Finansal krizler, bankaların ve diğer mali kurumların ödeme zorluğu içine düşmesi, menkul kıymet borsalarında yaşanan büyük ölçekli çöktüntüler ve ekonomik faaliyetlerdeki belirsizliğin artması şeklinde ortaya çıkmakta ve üretimi istihdamı ve ulusal paranın değerini olumsuz yönde etkilemektedir. Finans sektörü kaynaklı krizler kısa sürede reel ekonomiyi de etkilemektedir.²⁰⁶

²⁰⁶ Burcu ARACIOĞLU, Dilek DEMİRHAN, Kriz Öncesi Ve Kriz Sonrası Dönemler İtibariyle Finansal Hizmetler Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi, s.23, Dayanısma Dergisi, Nisan, 2011, <http://izsmmmo.org.tr/DergiResimler/Dayanisma%20111.pdf#page=24>

2.1. Krizin Nedenleri

Atalarımız ‘her şeyin fazlası zarardır’ demiştir, bu her alanda geçerli olan çok doğru bir tespittir. Atalarımız gündelik yaşamın basit kurallarından iktisat biliminin kriz kavramının nedenini çıkarmışlardır aslında. Krizlerin temel nedeni ‘Aşırıya Kaçmak’tır.

Ekonomik krizlere neden olan aşırı üretim kapitalizme özgü bir durumdur. Çünkü kapitalizm öncesi toplumlarda aşırı üretim bir refah ve servet artışı göstergesidir. Kapitalist toplumda ise üretimin kar için yapılması nedeniyle, aşırı üretimin sonucunda bazı malların satılmaması, dolayısıyla karın realize edilememesi olumsuz bir durumdur.²⁰⁷

Öztin Akgüç’de kapitalist sistemde üretim kapasitesinin hızla artması, ancak toplumsal üretime karşın, talebin, gelir dağılımı bozukluğu, piyasalardaki rekabet sisteminin çarpıklığı dolayısıyla aynı hızla artmaması ve geleceğe ilişkin belirsizliklerin, dönem dönem krizlere neden olduğunu belirtmektedir.²⁰⁸

Aşırı üretim sadece ürün fazlalığı olarak da algılanmamalıdır, genel olarak kapitalizmin kar amaçlı sunduğu tüm artı değer taşıyan soyut somut metaların fazlalığını içermektedir. Son yaşanan kriz ‘aşırıya kaçma’ olgusuna gösterilebilecek en iyi örnektir.

Bir spekülasyon nesnesi üzerine kalabalıklar, çok yüksek fiyatlardan yatırım yapmaya başlamıştır. Profesyonellerin çok daha düşük seviyelerden topladıkları hisse senetlerini, sade vatandaş iyice yükseldikten sonra fark etmiş ve yüksek fiyatlardan çılgınca alıma geçmiştir. Bu alım çılgınlığına on sene önce ineklerin otladığı arazilere güvenli site yapılmaya başlandığında da rastlırsınız. Bu çılgınlık fiyatları arttırmış ve

²⁰⁷ Mustafa Durmuş, a.g.e, s. 323

²⁰⁸ Öztin Akgüç, Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları,

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSO&ano=99381_e9bc1458df0c582a1f6100af314c1e04

başkalarını da alıma sürüklemiştir. Kontrolsüzce dağıtılan kredi hala tartışmaları devam eden krize neden olmuştur.²⁰⁹

Fisher de, 1992 bunalımını değerlendiren bir çalışmada aşırı borçlanma ve aşırı spekülasyon arasındaki ilişkiye vurgu yapar. O, aşırı yatırım ve aşırı spekülasyonun çoğu kez önemli olduğunu belirtir. Bu spekülasyonlar borç alınan parayla yapılmazlarsa olumsuz etkiler daha az olur der. Yani, aşırı borçlanma aşırı yatırıma ve aşırı spekülasyona daha büyük önem yükleyebilir, tabi şey aşırı güven için de geçerlidir. Ona göre, aşırı güven, mağdurlarını borç batağına soktuğunda, bu mağdurlar genellikle çok büyük zararlar verir der.

Fisher, piyasalarda spekülasyona hiç yer vermemenin ne kadar anlamsızsa, aşırıya kaçmayı engellemenin de o kadar anlamlı olduğunu vurgular. Serbest piyasanın temel mantığı yatırım kararlarını olabildiğince özgür ortamda alabilmektir. Burada belirtilmesi gereken özgürlüğün sınırlarıdır. Nasıl günlük hayatta özgürlük tanımı yaparken bazı kısıtlamalar gündeme geliyorsa, piyasalardaki özgürlüklerinde bazı sınırları olmalıdır.²¹⁰

Aşırıya kaçma finansal bir eylem sonucudur ancak aşırıya kaçılan ‘şey’i etkileyen bir takım faktörler vardır. Bunlar da aşırıya kaçma’yı tetiklediği için dolaylı olarak Krizin nedenleridir. Bunlar;

Globalleşme,

Uluslararası ve bölgesel bütünleşmelerin önem kazanması,

Dış ticarete serbestleşme

Yeni oluşan büyük pazarlar

Sosyalizmin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ülkelerdeki pazar potansiyelidir.²¹¹

²⁰⁹Dr. Özerol, Hakan, Kriz Geliyorum Der, s. 19

²¹⁰Ercan, Kumcu, Krizler, Para ve İktisatçılar, , Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 200-201

²¹¹ Coşkun Can Aktan, Hüseyin Şen, Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, Yeni Türkiye Dergisi, 2002, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-sen-ekonomik-kriz.pdf

Ayrıca, siyasal, ekolojik, sosyal, ekonomik ve teknolojik alanlardaki ani ve hızlı değişimler de ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilir.

Devletin ekonomideki etkinliğini azaltılmasını, devletin küçülmesini öneren neo liberal politikaların ve özelleştirmelerin de, krizin nedeni olmakla beraber aynı zamanda şiddetini artıran etmenler olduğu görülmektedir.²¹²

Kriz kâhini olarak ün salan Amerikalı ekonomist Paul Krugman, bu konuda piyasaların iyi işlediğini ve bireysel kar arayışlarının her zaman olumlu sonuç vereceğini söyleyen insanların büyük ölçüde yanıldıklarını belirtmiştir.

Yaşanılan son küresel kriz ile birlikte Merrill Lynch Avrupa, Ortadoğu ve Afrika Bölgesi Global Varlık Yönetimi Direktörü Gary Dugan, kapitalizmin iyi ve kötü olarak ikiye ayrıldığını ve şu anda düzenleyici bir kapitalizme doğru geçildiğini, bir anlamda kapitalist uygulamaların yanı sıra daha fazla hükümet kontrolü ve bazı sosyalist tarzı uygulamaların birlikte olacağını dolayısıyla kurumların artık daha kontrollü kredi vereceklerini bu anlamda da kontrolsüz bir aşırıya kaçma durumunun olmayacağını belirtmiştir.²¹³

Kapitalist düzende üretim kapasitesinin hızla artması, artan ve yığılan bu üretime karşın, talebin, piyasa koşullarının artması, gelir dağılımlarındaki eşitsizlik ya da psikolojik ihtiyacın yaratılamaması gibi etkilerle, üretimle aynı hızla artmaması, geleceğe ilişkin belirsizlikler, dönem dönem ekonomik krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Yine bu açıdan rahatlıkla krizlerin kapitalist düzenin doğal ekonomik sonucu olduğu belirtilebilir.

²¹² http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&ano=99381_e9bc1458df0c582a1f6100af314c1e04 (04.10.2010)

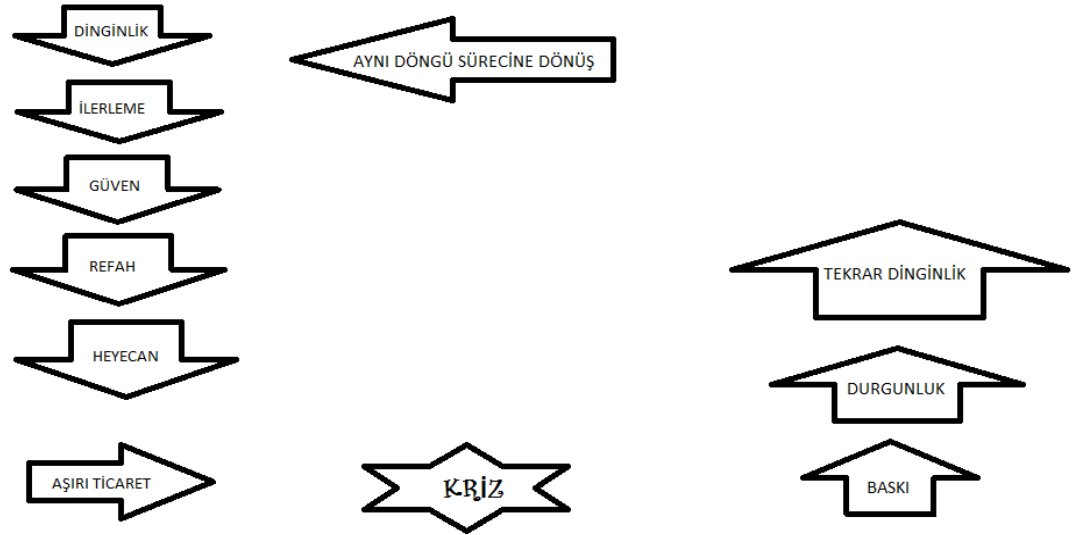
²¹³ Milliyet Gazetesi, 13 Ekim 2008, Ekonomi Servisi, s.6

2.3. Kriz Süreci

Yukarıda da belirttiğimiz gibi krizler kapitalizmin semptomlarıdır. Bu semptomlar acıtmadan sistemin hastalıklı organları tespit edilememektedir. Nasıl ki kanserli bir hastanın kemoterapi süreci arı ve sancılıysa, krizlerde kapitalizmin kemoterapi süreçleridir. Ancak bu süreç iyileştirilmesi pek de mümkün olmayan kendini yineleyen bir süreçtir. Kanser hücreleri kapitalizmin her an herhangi bir organında nüksedebilir.

1850'lerde Banker Lord Overstone, bu girift süreci şöyle tanımlamıştır.²¹⁴

Şekil1: Kriz süreci

Bu süreç farklı zaman dilimlerine yayılabilir. Süre önceden kestirilebilen net bir veri değildir ancak mutlak olan şey beklentilerin güven duyma halinden güvensizlik haline doğru değişimi ve sonuçta 'keskin sirke küp' örneğinde olduğu gibi kendini de yok edecek bir patlama, krizin meydana gelmesidir.

²¹⁴ Hakan Özerol, a.g.e, s.73

2.4. Kriz Çeşitleri

Ekonomik kriz genel olarak iki ana başlık altında toplanabilir: reel sektör krizleri ve finans krizleri.

2.4.1.Reel Sektör Krizleri

Mal, hizmet ve emek piyasalarında üretimde veya istihdamda daralmalar (durgunluk ya da işsizlik biçiminde ortaya çıkan kriz türüdür ki 2007 krizi uluslararası finansal bir kriz olmasına karşın ülkemizde etkisi reel sektör krizi olarak görülmüştür.²¹⁵ Reel sektör krizi de kendi içinde; mal ve hizmet piyasalarında yaşanan kriz ve iş gücü piyasalarında yaşanan işsizlik krizi olarak ikiye ayrılmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarında yaşanan kriz ise yine kendi içinde Enflasyon ve Durgunluk Krizi olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.4.2. Finans Krizleri

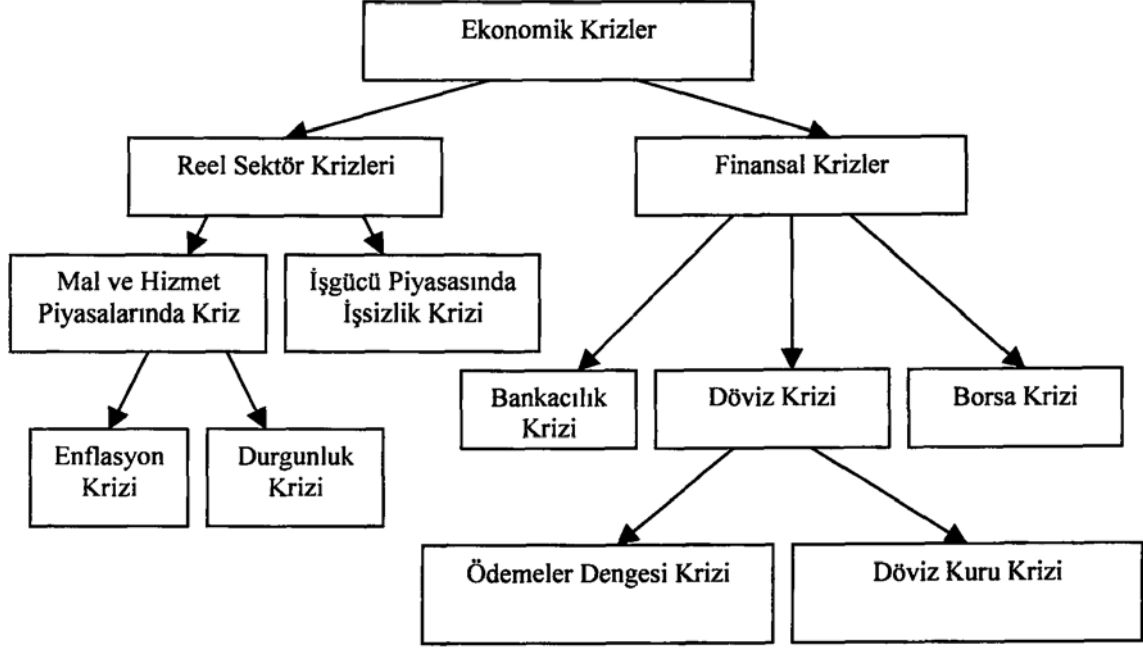
Finansal sektörde bir deprem yaşanması ve sonucunda bazı finansal kurumların batması, kalanların da sermayelerinin büyük ölçüde erimesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.²¹⁶ Finansal Krizde kendi içinde; Bankacılık, Döviz ve Borsa Krizi olarak üçe ayrılmakta ve Döviz Krizi; Ödemeler Dengesi Krizi ve Döviz Kuru Krizi olarak bölümlenmektedir.

Her ne kadar krizler bu şekilde sınıflandırılmaya çalışılsa da bilimsel bir gerçek vardır ki o da kesin diye bir şeyin olmadığıdır. Yaşanılan krizlerde görülmektedir ki bu güne kadar hiçbir kriz bu sınıflandırmadaki her hangi bir modele tek başına oturmamakta aksine tüm sınıflandırmalar iç içe geçmektedir. Ancak bu model yaşanılan herhangi bir krizin çıkış noktasının tespiti ve tanımlanmasının daha basitçe ve doğru tespit edilebilmesi için kullanılabilir.

²¹⁵ Güven Delice, FİNANSAL KRİZLER: TEORİK VE TARİHSEL BİR PERSPEKTİF, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss. 57-58 <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi20/delice.pdf>

²¹⁶ Fatih Özatay, Finansal Krizler ve Türkiye, s.17, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2009

Şekil 2: Ekonomik Kriz Çeşitleri²¹⁷

Yukarıda belirtilen kriz modellerinden başka iktisat yazınında krizler ayrıca:

- Birinci Kuşak Kriz Modelleri
- İkinci Kuşak Kriz Modelleri
- Üçüncü Kuşak Kriz Modelleri

Olarak da ele alınmaktadır.

2.4.3. Birinci Kuşak Kriz Modelleri

Bu modelin temelinde uygulanmakta olan kur rejimiyle uyuşmayan bir para politikası vardır. Para politikasının bu kadar uyumsuz olmasının ana nedeniyse gevşek maliye politikasıdır, bu model tam bir zayıf iktisadi temel modelidir. Panik hareket yoktur, kriz kendisini göstere göstere gelir.

²¹⁷ M. Eser, Erdağ, Finansal Krizler:Kuramsal Yaklaşımlar ve Yaşanan Örnekler, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslar arası İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.11

2.4.4. İkinci Kuşak Kriz Modelleri

Bu modele göre kaçınılmaz son yoktur. Bu anlamda sistemin çökmesi 1. kuşak modellerde olduğu kadar hak edilmiş bir son değildir. Bu krizin ilham kaynağı gelişmiş ülkelerin kendisidir. Çöküş yaratan dengesiz bir parasallaşma yoktur. Ancak kur sisteminde spekülasyon bir atak söz konusudur. Bu faiz artırımlarına neden olmakta ve krizi yaşayan ülkeleri makroekonomik açıdan zorlu bir krizle karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu modelde kendi kendini doğrulayan spekülasyon bir beklenti söz konusudur.

2.4.5. Üçüncü Kuşak Kriz Modelleri

Bu model özellikle 2007'de başlayan çarpıcı küresel krizlerin nedenini anlayabilmek açısından çok önemlidir. Kur sistemi ya da maliye politikalarıyla direkt ilgisi bulunmayan bu model, temelde şirketler ve ya bankalar kesiminin genel olarak finansal kesimin bilanço yapılarındaki bozukluklara dayanmaktadır. Bu bozukluklar; açık döviz pozisyonu, vade uyumsuzlukları, sorunlu krediler, yetersiz sermaye ve yükselen kaldıraç oranı olabilir. Bu modelde çok fazla spekülasyon söz konusu değildir, işleyen mali politikayla direkt ilişkisi yoktur, aniden ve yıkıcı etkisi bulunmaktadır.²¹⁸

2.5. Kriz oluşumu ve alt kavramlar

2.5.1. Üretim ve Tüketim Döngüsü

Pazardaki alım satımla gerçekleştirilen birçoklu özne ortaklığı her türlü ussal toplum eyleminin ilk örneğidir.²¹⁹

²¹⁸ Fatih Özatay, a.g.e, s.33-55

²¹⁹ Luciano, a.g.e, s.7

İnsanlar hayatlarının toplumsal üretiminde, kendi iradelerinden bağımsız ve zorunlu olan belirli ilişkiler içine, üretim ve tüketim ilişkileri içine girerler.²²⁰ İşte bu ilişkilerdeki kırılma noktaları toplumu bunalıma sürükler.

Marks, Kapitalin III. Cildinde krizin nedenini "bunalımın nedeni, kapitalist üretimde gittikçe ve zorunlu olarak artan malların, proleterler tarafından gittikçe ve zorunlu olarak satın alınamamasıdır." şeklinde özetlemiştir.

Üretimi ise doğanın birey tarafından belli bir toplum biçimi içerisinde ve bu toplum biçimi aracılığıyla mülk edinmesi olarak ifade etmektedir.²²¹

Eşitsiz ve sınıf temelli gelir dağılımının, tüketimin ve yatırımın belirleyici bir ögesi olması kapitalist ekonominin kaçınılmaz bir gerçeğidir. Tüketim mallarına ne kadar harcamada bulunulacağı işçi sınıfının gelirine bağlıdır. İşçiler gelirlerinin tümünü ya da tamamına yakınına kaçınılmaz olarak tüketime harcarlar.²²²

Bir metanın üretimi ve satın alınma süreci, para-meta-para döngüsünü ise Marks; 'Bir para tutarının, üretim araçlarına ve **emek gücüne** dönüştürülmesi, sermaye olarak işlev yapacak bir değer miktarının atacağı ilk adımdır. Bu dönüştürülme işlemi, pazarda dolaşım alanı içinde olur. İkinci adım, üretim süreci, üretim araçları, değerleri kendilerini meydana getiren öğelerin değerini aşan ve bu nedenle de, başlangıçta yatırılan sermaye ile birlikte bir artı değeri de içeren metalara dönüşür dönüşmez tamamlanır. Bu metaların da hemen dolaşıma sokulması gerekir. Bunların satılması, değerlerin para olarak gerçekleşmesi, bu paranın tekrar sermayeye dönüşmesi ve bu hareketin durmadan yenilenmesi gerekir. Aynı evrelerin durmadan birbirlerini izledikleri bu dairesel hareket, sermayenin dolaşım biçimini oluşturur,²²³ şeklinde tanımlamaktadır.

²²⁰ George Thomson, Kapitalizm ve Sonrası Meta Üretiminin Yükselişi ve Çöküşü, s. 76, Kaynak Yayınları, 2. Basım, 1997, İstanbul

²²¹ Marx, Karl, Grundrisse Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, s. 147

²²² John Bellamy Foster, Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz, s. 7-8

²²³ Marx Karl, Kapital I. Cilt, s.538,

Üretim maliyetini baskılayabilmek ve ürünün satış değerini yükseltebilmek için sermayedarlar arasında yaşanan rekabet, üretim sürecinde teknolojinin giderek yoğunlaşmasına yol açar ve sermaye dokusunda yoğunlaşan teknoloji, bir yandan aynı alandaki karşıt sermayeyi değersizleştirerek piyasadan kovar, diğer yandan da emeğin verimliliğini artırarak sömürü oranını yükseltir ve birikimi hızlandırır. Emeğin verimlilik artışı ücret artışının üzerinde seyrettiği sürece emek üzerinden sağlanan birikim artar. Üretim sürecinde teknoloji yoğunlaştıkça emek/sermaye oranı emek aleyhine değişerek, emek verimliliğinin artmasına yol açarken, aynı zamanda da işsizlik oranının büyümesine neden olur. Bu süreç, ilk anda sermayedarın lehine gibi gözükse de, nihai aşamada sistemi çözümsüzlüğe sürükler. Çünkü teknoloji uygulamasıyla emek verimliliğinin artması reel ücretleri baskılayarak kâr oranını yükseltirken, aynı süreç işsizliğe neden olarak ürün piyasalarının daralmasına yol açar. Görülüyor ki, kâr ve birikim dürtüsü ile tetiklenen sermaye, teknolojik boyutunun geliştirilmesi sonucunda hem karşıt sermaye grubunu piyasadan silerek, hem de reel ücretleri baskılayarak artık değeri yükseltme açısından önemli bir avantaj sağlarken, süreç sonucunda oluşan işsizlik nedeniyle ürün piyasalarının daralmasına bağlı olarak kâr sıkışmasına sahne olur.²²⁴

Burada varoluşunu devam ettirmek için kesintisiz uygulanması gereken zorunlu sistemsel bir döngü vardır, sermayenin fiyat değeri karşılığı olan paranın artı değer üretecek bir metaya çevrilmesi ve bu metanın tekrar sermayeye dönüştürülmesi. ‘ Bir metanın satışı ile ele geçen para, bir başkasının alınmasıyla elden çıkar çıkmaz **P-M-P** devresi tamamlanmış olur.’²²⁵ Yani durağansız bir üretim ve tüketim ilişkisinin yaratılması.

Adam Smith ise alışverişi doğal bir eğilim olarak görmekteydi; kendiliğinden döngülenen bir eylem. Ona göre mal mevcudu karların artıp eksilmesi, emek ücretlerinin yükselip alçalmasındaki aynı nedenlere, yani topluluk zenginliğinin çoğalan veya azalan durumuna bağlıdır.

²²⁴ İzzettin Önder, Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, s. 12-25, 2009, İstanbul, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=99341_cb6baf7e9d2dd81da1e546eb2853c7d (04.03.2009)

²²⁵ Karl Marx, a.g.e, s. 153

Ücretleri yükselten mal mevcudu artışı, karın alçalmasına vesile olur. Birçok zengin tacirin mal mevcudu, hap bir çeşit ticarete konulunca, bunlar arasındaki karşılıklı rekabet, tabii o ticaretin karını alçaltmaya sebep olur. Aynı topluluk içinde yürütülen çeşit çeşit ticaretlerde buna benzer bir mal mevcudu çoğalması olunca, aynı rekabetin, bunların hepsinin de aynı sonucu doğurması gerekir.²²⁶ Bundan dolayı üretiminde, tüketim oranları ya da potansiyelleri gözetilerek yapılması gerekmektedir. Peki, bu nasıl gözetilebilir? En basit yöntem potansiyel tüketici verileri oluşturmaktır. Ancak şu da göz önünde bulundurulmalıdır ki bir tüketici aynı zamanda üreticidir. Konumuza dönecek olursak sistem bir yandan da piyasaya tüketici üretmek zorundadır. Bunun için çok basit bir işleyiş söz konusudur, nüfus artışı. Adam Smith bunu çok net bir şekilde ortaya koymuştur ki bu da akıllara bu dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 'her aileden üç çocuk' talebinin altında yatan asıl amacı göstermektedir aslında.

Smith'e göre:

'bütün hayvan çeşitleri, tabii, beslenme araçları oranında çoğalır. Hiçbir hayvan türü bundan öteye çoğalamaz. Ama uygar toplulukta yiyecek kıtlığı yalnız alt tabakalardaki insan türünün fazla çoğalmasına çekebilir. Bunu da, ancak o kimselerin verimli evliliklerinden üreyen çocukların büyük bir kısmını ortadan kaldırarak yapar. Emegin bolca ödüllendirilmesi, ana babaların çocuklarına daha iyi bakmalarını, böylelikle daha çok çocuk yetiştirmelerini mümkün kılarak, bu sınırları genişletip büyütür. Bunu, ister istemez, imkân ölçülerinde ve emeğe olan talebin gerektirdiği oranda yaptığını kaydetmek de yerinde olur. Bu talep boyuna artıyorsa, emeğin mükâfatı, hiç şaşmadan evlenmeyi ve işçilerin çoğalmasını öyle körüklemelidir ki, bu sürekli artan talebi yine sürekli artmakta olan bir nüfusla karşılayabilsin. Bir zaman, bu mükâfat, bu maksat için gerekli bulunandan az olursa, kol gücü eksikliği çok geçmeden onu arttırır. Yine zaman gelip mükâfat gereğinden fazla olursa, işçilerin aşırı derecede çoğalması çok geçmeden ücretleri o gereken kerteğe indirir. Bu hallerden birinde, pazar emekten öyle yoksun kalacak, ötekisinde ise öylesine emekle dolup taşacaktır ki, az

²²⁶Adam Smith, a.g.e, s.96

sonra, onun fiyatını, topluluk şartlarının lüzum gösterdiği gerekli kerteğe geri gelmeye zorlayacaktır.²²⁷

Kapitalizm var olabilmek için insan popülasyonunu gözetmek ve doğru oranlarda kontrol altında tutmak zorundadır bunu da gelir ve ücret dağılımı üzerinden yapmakla birlikte günümüzde doğum kontrol yöntemleriyle direkt yapmaktadır.

Marks, Grundrisse Ekonomi Politîğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma'sında üretim ve tüketim kavramlarının bu girift, bağımlı ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir:

‘Üretim demek ki aynı zamanda dolaysız olarak tüketim, tüketim aynı zamanda dolaysız olarak üretimdir... Üretim olmadan tüketim olmaz; buna karşılık tüketim olmadan da üretim olmaz; çünkü tüketimsiz üretimin bir amacı olamaz. Tüketim iki bakımdan üretimi üretir;

a) Ürün ancak tüketilmek suretiyle fiilen bir ürün haline geldiği için: örneğin bir giysi ancak giyinme edimiyle fiilen bir giysi edimi haline gelir; içinde kimsenin oturmadığı bir ev aslında fiilen bir ev değildir; böylece ürün, salt doğal nesnelere aksine sadece tüketimle ürün olduğunu kanıtlar, ürün olur. Ürüne tamamlayıcı darbeyi ancak onu çözüştürüp yok etmek suretiyle tüketim vurur: çünkü ürün üretimin bir nesneleşmiş faaliyet olma cephesi değildir. Faal özne için var olan bir nesne olma cephesidir.

b) Tüketim yeni üretime ihtiyaç yarattığı kendi ön varsayımı olan üretimin ideal, içsel itkisi olduğu için. Tüketim üretimin motivini oluşturur ve bununla da, üretim eyleminde amaç olarak gözüken nesneyi ortaya koyar. Üretimin tüketime dışsal nesnesini arz ettiği açıksa tüketiminde üretimin içsel nesnesini içsel bir imge, bir ihtiyaç yöneliş ve amaç olarak idealde vazettiği de bir o kadar açıktır. Tüketim, üretimin nesnelere henüz öznel olan bir biçimde yaratır. İhtiyaç olmadan üretim olmaz. Tüketim fiili ise ihtiyacı yeniden üretir.²²⁸

²²⁷ Adam Smith, a.g.e, s.87-88

²²⁸ Marx, Karl, Grundrisse Ekonomi Politîğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma, s. 152,153,154

Bu ifadeler çerçevesinde, kapitalizmi ayakta tutan, yürüten, üretim ve tüketim bacaklarından birisinde meydana gelecek bir burkulma onu sekteye uğratabilir, bunalıma yol açabilir. Üretimin, tüketim talebinin üzerinde olması ya da tüketimin üretim için yeterli olmaması gibi.

John Bellamy Foster, bu döngünün içindeki aktörlerin (kapitalistlerin ve ücretlilerin) üretim ve tüketim paylarını ve bu paylardaki değişimin doğuracağı nihai sonucu şöyle belirtmiştir.

‘Tersine, gelir piramidinin tepelerinde yer alanlar; yani kapitalist sınıf ve onların göreceli olarak iyi durumdaki asalakları, gelirlerinin çok daha küçük bir yüzdesini kişisel tüketime harcarlar. Kapitalistlerin gelirlerinin ezici bir yüzdesi yatırıma ayrılır.

Bundan çıkan sonuç, artan gelir ve servet eşitsizliğinin kapitalizmin asırlık bilmecesini; yani, bir yandan ekonomik büyüme ve yatırımları desteklemek için nihai olarak ücret-temelli tüketime yaslanırken, diğer yandan da ücretleri düşük tutmaya bağımlı olan bir birikim (tasarruflar ve yatırım) sürecini yaratmasının beklenebileceğidir.

20. yy. başındaki ABD’li iktisatçılardan J.B. Clark tarafından ileri sürüldüğü gibi yapmak yani ‘sürekli olarak daha fazla değirmenler üretecek olan değirmenler inşa etmek; bu değirmenler tarafından yaratılan ürünlere yönelik yeterince tüketici talebinin yokluğunda mümkün değildir.

Tüketimin ve nihai olarak da yatırımın gelir akışının en altında yer alanların harcamalarına ağır biçimde bağımlı olduğu bu koşullar altında gerçek ücretlerdeki bir durgunluk ya da düşüşün ekonomi için, toplam tüketim harcamalarını sınırlamak suretiyle kriz-eğilimleri yaratacağı doğal olarak varsayılabilir.²²⁹

²²⁹John Bellamy Foster, a.g.e, s. 7-8

Buna istinaden, siyasal sistem içinde profesyonel siyasetçiler sınıfı pazarın gelişmesini engelleyen yasaları kaldırmaya, onu kolaylaştıracak olanları yapmaya, aynı yönde gidecek uluslar arası ilişkileri saptamaya bakar. Ekonomik sistem içinde iş adamları, sermaye sahipleri, yöneticiler, Pazar kanalları aracılığıyla mal üretmeye ve dağıtmaya yönelik- sanayi ve ticaret kuruluşu, araştırma merkezleri, kredi kurumları, sigorta ile ilgili olanlar- örgütsel modeller bulurlar. Aydınlar, öğretmenler, ekonomistler toplumsal-kültürel sistem içinde, pazarda kaynak üretimi ve tüketimi arasındaki dengeyi sağlamak için büyük ölçüde etkili düzeni tasarlamaya, onları üst sınıflar için bilimsel, alt sınıflar için gittikçe daha açıklayıcı biçimde yeni kuşaklara öğretmeye, pazarın ahlaken masumluğunu ya da en azından onun düzenli işleyişinin herhangi bir etik kurala- özellikle başlıca dinlerin hiçbir kuralına- zarar vermediğini ortaya koymaya bakarlar. Bu kültürel süreçler kendi bütünlükleri içinde Pazar ideolojisini oluştururlar.

230

Sonuç olarak diyebiliriz ki krizler, sermaye birikiminin aşırı birikim eğilimine karşın, üretim koşullarının bir süre sonra bu eğilimin önünde bir sınır olarak belirmesinin ve ket vurmasının bir sonucudur diyebiliriz.²³¹

2.5.2. İhtiyaç Yaratma

Tüketim toplumu ve onun ikram bilimi pazarlama kelimenin gerçek anlamında insanın kendisi tarafından yaratılmış ihtiyaçlara endekslidir ve bu ihtiyaçlar yerlerini gelecekte yeni ihtiyaçlara terk edecektir.²³²

Kapitalist sistemde, girişimci (sermayedar, kapitalist), daha çok kar elde edebilmek için, daha çok üretim yapmak ve üretilenleri pazarında satmak zorundadır.

Peki, kim tüketecektir bu ürünleri, tabi ki genel olarak piramidin en alt tabakası ve orta sınıf. Yani kendileri dışında kalan ötekiler. Ancak, kapitalizmin karlılık oranını arttırmak için başvurduğu yollardan ilki öncelikle, '**emek gücü**' üzerinden elde edilen

²³⁰ Luciano, Gallino, a.g.e, s.10

²³¹ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e, s.130

²³² Francis Fukuyama, a.g.e, s.6

‘artı değeri’, ikincisi üretilmiş ürünün piyasa değeri üzerindeki ‘artı değeri’dir. Bundan dolayı, sermaye sahipleri öncelikle, satın aldıkları ‘**emek gücü**’ne, en az ücreti verme eğilimindedirler. Bu edim zamanla emek sahiplerin yeterli üretimi yapamama durumunu doğurur.

‘**Emek gücü**’ ücretleri ve ‘**mal**’ fiyatları arasında kurulan bu denge zaman zaman iyice bozulur ve tüketim durma noktasına gelir. Pazarda artık talep görmeyen, eritilemeyen karşılığı olmayan bir stok vardır.

Aslında burada dikkat edilmesi gereken asıl konu, üretilen ‘**mal**’ için ihtiyaç yaratmak ve yine üretenlerin yaratılmış olan ihtiyacı giderebilmeleri için, alıcıların ‘**mal**’ı alabilecek ekonomilerinin oluşturulması.

‘Üretimin sınırsız artışıyla, pazarın sınırlılığı arasındaki uyumsuzluk ve çelişki kitlelerin yoksulluğu ve talep yetersizliği ile birleşerek aşırı üretim krizlerini doğurur. Fazla üretim nedeniyle pazarda ‘doygunluk’ oluşur, metalar mübadeleye girecek Pazar bulmakta zorlanmaya başlayınca kriz patlar. Genel tüketim eğiliminin azalması sonucu biriktirilen stoklar geniş kitlelerin yoksulluğu ve talep eksikliğini yaratır ve ‘aşırı üretim’ bunalımı oluşur.’²³³

Buradan da anlaşılacağı üzere kapitalizmde krizin temel dayanağı onun ekonomik nedenlere dayanması, bu işleyişin kendinden çıkması ve üretim yetersizliğinden değil aşırı üretim ya da üretim ve tüketim arasındaki arz ve talep ilişkisindeki dengesizlikten dolayı ortaya çıkmaktadır.

Çünkü kapitalizm mal ve hizmetlerin üretimi ve bölüşümüne kalıcı ve yok edici çatışmalar dokuyan bir ekonomik sistemdir. Kapitalist ekonominin işleyişi için işveren ve işçilerin iş birliğine ihtiyaç vardır. Ancak bu iki sınıfın menfaatleri öyle çatışma halindedir ki, ekonomi krizlere sürüklenir. Kapitalizm sadece işçi-sermayedar çatışmasına yol açmaz, aynı zamanda sermayedarlar, arasında da sınırı, sonu olmayan mücadelelere yol açar ki bu rekabet çatışmalarına ve krizlere yol açar. Rekabetin nedeni

²³³ Erkan Aydoğanolu, Kapitalizm ve Kriz, s.9, Kültür Sanat Sen Yayınları (Eğitim Dizisi:3), 2009

daha fazla kar elde edebilmektir ve daha fazla kar da kapitalist üretimin temel güdüsüdür. Yani kapitalist üretim insani ihtiyacı karşılamaktan ziyade kar için yapılmaktadır.²³⁴

Bu anlamda şunu çok rahatlıkla belirtebiliriz bazı olaylar ekonominin seyrini değiştirir. Yeni kar olanakları bulunmuştur ve cinnet oluşturacak ölçüde akıl dışı yöntemlerle aşırıya kaçılmıştır ve yükseliş eğiliminin aşırılığı bir kez fark edildiğinde, genişleme sürecini tersine çevirmek için yapılan koşuşturma paniği andıracak ölçüde telaş içereceğinden, mali sistem de bir tür sıkıntı yaşar. Cinnete giden bu aşamada zengin ya da itibarlı insanlar, alım satım yaparlar ya da somut gerçekliği olmayan finansal aktifler (hisse, bono vs.) satın alabilmek için borçlanırlar. Panikte ise bu somut olmayan aktiflerin paraya çevrildiği ya da borçların geri ödendiği bir koşuşturmaya yaşanır ki bu da emtia, konut, arsa, hisse, kısaca cinnetin konusu olan her şeyin fiyatının çökmesine yol açar.²³⁵ Artık kriz gölgemiz gibi yanı başımızdadır ve görülmesi için güneşin açısını değiştirmesi yeterlidir ki kapitalizm de krizlerin yaşanması dünyanın güneş etrafında ki hareketi kadar doğal ve kaçınılmazdır.

2.6. Tarihsel Süreçte Kapitalizmin Krizleri

Kapitalizmin tarihsel gelişim süreçlerini incelediğimizde yaşanan son krizin (2007) ilk olmadığını ve son olmayacağını belirtebiliriz. Tarih Hakan Özerol'un deyişiyle bir çok 'bulaşan kriz' vakalarıyla doludur. Bu krizlerden birden çok ülkeyi etkisi altına alan ve nispeten daha yaygın olanları; 1618, 1717, 1763, 1816, 1825,1837, 1845, 1857, 1866, 1873, 1893, 1907, 1920, 1929, 1931–1933, 1950'ler, 1960'lar, 1974–1975, 1979–1982, 1982–1987, 1997–1998 ve en son olarak da 2007- 2010 tarihlerine rastlamaktadır.

1618 Krizi daha fazla sikke vergisi alabilmek için metal paranın içindeki değerli madenlerin miktarının azaltılmasından dolayı çıkmış ve dolaylı olarak Otuz Yıl Savaşları'nın nedeni olmuştur.

²³⁴ Mustafa Durmuş, a.g.e,s.173

²³⁵ Özerol, Hakan, a.g.e, s. 17

1717 Krizi Fransızların ve İngilizlerin daha avantajlı buldukları için birbirlerinin hisselerini satın almaları sonucu çıkmıştır.

1763'te Londra'da başlayan kriz, Fransa hariç, Amsterdam, Hamburg, Prusya ve İskandinavya'yı etkilemiştir.

1816 Krizi, sürmekte olan Napolyon Savaşlarının 1814'te biteceği beklentisinin Avrupa'da çok fazla İngiliz malı satışına yol açması, yoğun mal girişine istinaden malların ABD'ye ithal edilmeye çalışması, ABD'nin gümrük tarifesi uygulaması koymasıyla malların ellerinde patlaması sonucu Avrupa'da yaşanmıştır.

1825 Krizi İngiltere'nin aşırı para yatırdıkları Güney Amerika'daki hisselerde aşırı ticaret sonucu değer kaybı yaşanmasından dolayı yaşanmıştır. Londra'da başlayan kriz, bölgeye sermaye girdisini azaltmış bu durum Paris, Leipzig, Lyon ve Viyana'daki bankaları da etkilemiştir.

1836 Krizi yine İngiltere'de başlamış ardından ABD, Belçika, Fransa ve Almanya'ya sıçramıştır.²³⁶

Bilinen bu krizlere rağmen yarattığı etki ve etkilediği zaman açısından en eski kriz, tarihi kapitalizmin beşiği olan İngiltere'de ortaya çıkan ve tüm Avrupa'ya yayılan 1845–1847 yılı krizidir. Ayrıca 1857 yılında da Amerika'da kısa süren ve bazı bankaların batmasına neden olan bir kriz yaşanmıştır.²³⁷

Ancak geçici düzensizlikler olarak görülen bu dalgalanmaların ardından yaşanan ilk büyük kriz 18 Eylül 1873'te üretim fazlası nedeniyle yaşanan krizdir.

²³⁶ Hakan Özerol, a.g.e, s. 95-96-97

²³⁷ Mustafa Durmuş, a.g.e, s.65

20 Eylül'den itibaren New York Menkul Kıymetler Borsası'nın faaliyetleri 10 gün süreyle geçici olarak durdurulmuş, fabrikalar üretimlerini arttırırken talebin azalması nedeniyle fiyatlar düşmeye başlamıştır. Bu da bazı fabrikaların işçi çıkarmasına ve bazı fabrikaların maliyetlerinin altında satış yapmalarından dolayı kapanmasına sebep olmuştur. Fabrikalarının batmasına bağlı olarak onların finansörü durumunda olan bankalar da batmıştır. Bu da finans sektörünün batmasına zemin hazırlamıştır. Batmadan ayakta kalabilen birkaç banka ise diğer bankaları ve reel_sektör firmalarını alarak tekel oluşturmuşlardır. Bu durum tarihte rekabetçi piyasadan tekel piyasaya geçişin ilk örneği olarak gösterilmektedir.1873 Ekonomik Krizi sonrası finans sektörü, reel sektörü eline geçirmiştir. Bu krizin etkileri günümüzde de devam etmektedir.²³⁸

1873 krizi kimi iktisatçılar tarafından da 'büyük bunalım olarak' nitelendirilmiştir. (Bu bazı kaynaklarda krizin ikinci dalgası olarak nükseden 1882 krizi I. Büyük Buhran olarak da ele alınmaktadır. Fakat 1882 krizi yüzyılın sonuna kadar devam eden 1873 krizinin devamı niteliğindedir.) Ancak 1929 kriziyle 73 krizi kendisini unutturmuş ve daha keskin ve yıkıcı olan 1929 krizi 'büyük buhran olarak adlandırılmış ve kriz literatürüne de bu adla geçmiştir. ²³⁹Ancak yaşanan bu ilk büyük krizin en büyük sonuçları arasında krizlerin ve büyük sermayenin uluslararasılaştırılmasının hızlandığını ve büyük kapitalist güçler arasında sonu dünya savaşına varacak bir mücadeleler dönemini açtığını belirtebiliriz.²⁴⁰

1907 Krizi yüzyıl başında krediyle beslenen spekülasyonun önce fiyatları arttırması ve batan yeni şirketlerin yanı sıra 1906'da Cenova Borsası'nın düşmesiyle başlamış, kredi akışı duran İtalya'yı etkilemiştir.²⁴¹

²³⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/1873_ekonomik_krizi (21.02.2011)

²³⁹ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e s.105

²⁴⁰ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e, s.106

²⁴¹ Dr. Hakan Özerol, a.g.e, s. 97

Ancak kapitalizmin şu ana kadar en derin, en önemli ve en kapsamlı krizinin 1929 yılında Amerika’da başlayıp 1933 yılına kadar süren ve Büyük Bunalım olarak adlandırılan kriz olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Bu kriz de diğerleri gibi önce finansal sektörde patlak vermiştir. Kara Perşembe olarak da anılan bu kriz 29 Ekim 1929 tarihinde Wall Street Menkul Kıymetler Borsası’nın çöküşüyle ortaya çıkmış bunu bir dizi banka batışı izlemiştir. Reel sektörde ise ağır sanayi, inşaat ve tarım krizden çok ciddi bir biçimde etkilenmiş bu dönemde ABD milli gelirinin %30’unu kaybederken işsizlik oranı %3’ten %25’e fırlamış tüketici fiyatları %27 oranında düşmüştür.²⁴²

Nedenlerinden çok sonuçlarının ilgi çektiği ve çok büyük önlemler alındığı bu krizin nedenini, dönemin ABD Başkanı Herbert C. Hoover ‘üretim fazlası’ olarak açıklamıştır.²⁴³ Dönemin liberal iktisatçıları ise kapitalist üretimin devamı açısından tüketimi yeniden değerlendirmeye başlamışlardır.²⁴⁴

ABD’de yaşanan 1792 Krizi ve 1907 Banka Paniği’nde kamu müdahalesi sayesinde toparlanan sistem 1929 Krizi’ni de kamu müdahaleciliği sayesinde aşmaya çalışmıştır.

1932 yılında Roosevelt’in “New Deal” adını verdiği yeniden yapılanma programı ile bankacılık sektöründen başlamak üzere alınan önlemler ve Keynesyen politikalar Büyük Buhrandan çıkışa giden yolu hazırlamıştır.²⁴⁵

1929 yılında patlayan Büyük Buhran’ın ABD’deki konut hacizlerini artırmasının önüne geçmek üzere Konut Sahipleri Kredi Kuruluşu (The Home Owners’ Loan Corporation, HOLC) kurulmuştur. Söz konusu Kurum, 1933–1936 yılları arasında temerrüde düşen veya evini kaybeden 1 milyon ABD vatandaşına düşük faizli kredi

²⁴² Mustafa Durmuş, , a.g.e, s.66

²⁴³ Hakan Özerol, a.g.e, s. 135

²⁴⁴ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e, s.110

²⁴⁵ Ali Ünal, Hüseyin Kaya, Küresel Kriz ve Türkiye, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090210164909.pdf (06.04.2010)

vermiştir. HOLC'nin görevleri 1932 yılında kurulan kardeş kuruluşu The Federal Home Loan Bank Board (FHLBB) tarafından sürdürülmüştür. FHLBB, ABD konut piyasasındaki devlet desteğini kurumsallaştırmıştır.²⁴⁶

Keynes'in krize önerdiği çözüm, üretilen malın veya hizmetin satın alınabilmesi için yeterli para veya benzer mübadele değerini mevcut kılmak üzere, eksik istihdam dengesinin devletin ekonomiye aktif katılımı ile yeniden kurulmasıydı. Yani efektif talebin devlet eliyle geliştirilmesi idi. Keynes'in çözümü, klasik iktisadın temel öncüllerinden tamamen ayrılmayı gerektirmiyordu, onun çözümü, uzun dönemli tam istihdam dengesine ulaşabilmek için, kısa dönemli, geçici eksik istihdamın kurulmasına dayanmaktaydı.²⁴⁷

1970-1980 döneminde kapitalist ülkeler arz yönlü olmak üzere petrol fiyat artışı şoklarıyla karşı karşıya kalmışlardır. İlki 1973 ve 1974, ikincisi 1978-1979 yıllarında ortaya çıkan bu şoklarla petrol fiyatları neredeyse dört katına çıkmıştır. Üretim maliyetlerini ciddi bir şekilde arttıran bu şoklar, başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada eksik istihdam ve potansiyel üretim seviyesinin altında olunmasına rağmen, genel fiyat seviyelerinin yükselmesine neden olmuştur. Hızla tırmanan enflasyon değerlerine istinaden 1982'de bazı az gelişmiş ülkeler resmen dış borç krizi yaşadıklarını ilan etmişlerdir.²⁴⁸

1970'ler ve 1980'lerde krizden kurtulabilmek için daha önceki dönemlerde uygulanan çok tanıdık söylemler tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Yeniden yapılanma, kuralsızlaşma, özelleştirme, serbest piyasa sistemi, küreselleşme, neo-liberalizm gibi. Krizden kurtulabilmek için tekrar yapılandırılan bu yollarla hedef, ücretlerin aşağıya doğru çekilmesi, sendikaların zayıflatılması, işçilere verilen devlet

²⁴⁶ Yener Coşkun, Küresel Kriz Sürecinde Yatırım Bankaları ile Diğer Finansal Araçlarda Yaşanan Finansal Başarısızlıklar ve Kamusal Müdahale, Bankacılar Dergisi, s.23, Sayı 71, Aralık 2009, <http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/Dokumanlar/sayi71.pdf#page=25>

²⁴⁷ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e, s.113-114

²⁴⁸ Mustafa Durmuş, a.g.e, s. 67

destekleri ile tüketicilere verilen teşviklerin ortadan kaldırılması, gelirin aşağıdan tepeye doğru yeniden dağıtılmasıydı. İstihdam, sağlık, eğitim, emeklilik, beslenme, çevre, ulaşım vs. temel ihtiyaçlarda sınırsız kapitalizmin ilkeleri geçerli hale gelmiştir.²⁴⁹

1970'lerdeki kriz sonrasında sermaye birikiminin yeniden yapılanmasının yarattığı çelişkiler, dünya genelinde kriz potansiyelleri yaratmıştır. Bu dönemden sonraki süreçte krizleri tek bir ülke özelinde ele almak pek mümkün olmamaktadır.²⁵⁰

1973 sonrasında tüm ürkütücülüğü ile ortaya çıkan petrol bunalımının uzun süreli bir başka sonucu da 1960'larla birlikte ABD'ye karşı daha bağımsız bir politika izlemeye başlamış olan Batı Avrupa ülkelerinin, gerek ekonomik bakımdan gerek petrol yollarının etkili bir biçimde korunması açısından, ABD'ye yeniden bağlanmış olmalarıydı.²⁵¹

Sermaye hareketlerini serbestleştiren, uluslar arası kapitalist sisteme entegrasyonu yakın zamanlarda hızlandıran 'emerging market'lerin (gelişen piyasalar) benzer kaderlere sahip olmaları, krizleri hep birlikte ele almayı gerekli kılmaktadır. Bu krizler içersinde de Asya Krizleri diğerlerine kıyasla en geniş ölçekli ve etkisi en şiddetli hissedilen krizler olarak krizler tarihine geçmiştir.²⁵²

2.7. Türkiye'nin Krizleri

Yapısal uyum programının uygulanmaya başlanmasının hemen ardından gelen askerî darbe, 1970'lerin sonunda tıkanan rejimin sermaye için yarattığı sorunları özellikle ücret politikalarına dayanarak çözmüştür. İş hukukunun yeniden düzenlenmesi ve sivil yönetimler döneminde de devam eden sendikal ve yasal sınırlamalar güç

²⁴⁹ Foster, John Bellamy, a.g.e s.109

²⁵⁰ Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e, s.121

²⁵¹ Oral Sander, a.g.e s.489

²⁵² Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, a.g.e, s.121

dengelerini radikal bir şekilde değiştirmiş ve gelirin emek aleyhine yeniden dağılımını belirleyen temel etken olmuştur.

Türkiye 24 Ocak İstikrar Kararları ile başlayan dışa açılma ve ekonomik serbestleşme süreciyle beraber, gerek dış ticaret gerekse sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmaya yönelik önemli adımlar atmıştır ve 1989 yılında sermaye hareketlerinin tamamen serbestleşmesiyle birlikte artan sermaye girişleri, Türkiye'nin iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunları geçici olarak bertaraf etmeyi başarmış ancak uzun vadeli sürdürülebilir bir büyüme sürecini beraberinde getirememiştir. Bütçe disiplininin kaybolması ve bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stratejisi yolsuzluklarla birleşince ortaya çok büyük bir iç borç yükü çıkmıştır.

Nitekim 1990 sonrası dönemde patlak veren iki büyük kriz ve devamında seyreden krizler, Türkiye'deki finansal serbestleşme ile yakından ilgilidir.²⁵³ Ekonomideki bu yeni yapılanma hareketine finansal sektörün ne kadar hazır olduğu gözetilmemiştir.

Bu bölümde Türkiye'nin yakın tarihindeki krizleri dört döneme ayırarak inceleyeceğiz.

- 1994 Dönemi
- 1997 Dönemi
- 1998-1999 Dönemi
- 2000-2001 Dönemi²⁵⁴

²⁵³ Muhsin Kar, Akif Kara, Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler, http://74.125.155.132/scholar?q=cache:IyZeMPwTS1AJ:scholar.google.com/+t%C3%BCrkiyenin+krizleri&hl=tr&as_sdt=0,5 (22.11.2009)

²⁵⁴ Hakan Özerol, a.g.e, s. 119

Bu krizlerden 1994 ve 2001 krizleri bizim yarattığımız krizlerken 1997, 1998 ve 2007 yılının son çeyreğinde başlayıp 2008’de şiddetlenen kriz başkalarının yarattığı ancak bizi de derinden etkileyen krizlerdir.²⁵⁵

2.7.1. 1994 Krizi

1980’lerin başına kadar mevduat faiz oranlarını Merkez Bankası saptamaktaydı ve faiz oranları sanayiye ucuz kaynak sağlamak için genellikle enflasyondan düşük tutulmaktaydı ve bankacılık kamu ağırlıklı bir işti. 24 Ocak Kararları ile mevduat faizleri serbestçe belirlenmeye başlayınca kamu otoriteleri alınması gereken tedbirleri öngörememişler ve banker skandalları patlak vermiştir. Bu dönemde binlerce tasarruf sahibi hiçbir düzenlemeye tabi tutulmayan dükkanlarda paralarını batırmış ve yüksek faizlerin cazibesine kapılmışlardır.²⁵⁶

1993 yılında %70’ler düzeyinde olan gecelik faiz %700’leir görmüştür. 1993 yılının ilk yarısında kamu açığını finanse etmek için borçlanmaktan çekinmeyen Hazine, 1993’ün sonlarına doğru borçlanamamaya başladı ve 1994’ün ilk gününden nisan ayının başına kadar olan sürede lira dolar karşısında önemli oranda değer yitirmeye başlamış ve Merkez Bankası bu yükselişi önleyebilmek için önemli miktarda döviz satarak döviz rezervinin yarısından fazlasını kaybetmiştir.²⁵⁷

Çiller Hükümeti, gidişattan memnun değildi ve piyasalara müdahale etmiş buda piyasalarda ki gerginliği hat safhaya çıkarmıştır. 14 Ocak 1994’te derecelendirme kuruluşu Moody’s Türkiyenin döviz cinsi kredi notunu düşürmüştür. Not düşüşü para çıkışını hızlandırmış, para çıkışı da hem kur hem de faizleri yükseltmeye devam

²⁵⁵ Fatih Özatay, a.g.e, s. 65

²⁵⁶ Ercan Kumcu, a.g.e, s.206

²⁵⁷ Fatih Özatay, a.g.e, s.67-68

etmiştir. Yükselen faizlerle birlikte bütçe açığı da büyümüş ve finanse edilemez hale gelmiştir.²⁵⁸

1994 krizi ise ücret çevriminde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Krizin esas yükünü ise yine çalışanlar taşımıştır. 1989 sonrası dönemdeki reel ücret kazanımları 1994 istikrar paketinin ardından tümüyle kaybedilmiştir²⁵⁹. Ortaya çıkan bütçe açığı; kamu maliyesinde kemer sıkma, bir seferlik vergiler ve devlet bankalarının kullanılmasıyla finanse edilmiştir.

2.7.2. 1997 Krizi

1994 sonrası krizi atlatabilmek için reel faizler verilerek sıcak para girişi sağlanmaya çalışılmıştır. Yüksek faizler büyük sanayi şirketlerimizin yatırım yapmak yerine kaynaklarını hazine bonusu ve repoya yönlendirmelerine neden olmuştur. Yükselen faizler ve bonoya olan talep aynı zamanda devletin borcunu arttırıyordu. Bu dönemde iktidar olan Erbakan Hükümeti 1997 yılında denk bütçe yapılacağını açıkladı. 1996 yılının Aralık ayında iç borç ıslah çalışmaları başlatılmış vade uzatılarak faizler düşürülmek istenmiştir. Sabit faizli iskontolu kağıt ihalelerinin vadesi bir yılın üzerinde belirlenmişti ancak 1997 yılının başında ise iskontolu kağıtlar yerine 2 yıllık endeksli kağıtlar gelmiştir. 1997 yılının Nisan'ında hiç ihale açılmamış bankalar hiç bono alamamıştır. Bu dönemde '28 Şubat' darbesi yaşanmış hükümetten istifalar başlamıştır. 15 Haziran'da maaşlar ödenememiş, 17 Haziran'da ihaleyle gelecek olan para ile geri ödenileceği düşünülerek, maaş ödeyebilmek için hazine bir kamu bankasından borç almış, ama beklenen para gelmemiştir. Kamu bankası, piyasadan daha fazla borçlanamayacağını belirtince hükümet onu Merkez Bankası'na yönlendirmiş, oradan da borç bulunmayınca Türk bankacılık sistemi kilitlenmiştir.²⁶⁰

²⁵⁸ Hakan Özerol, a.g.e, s.121-122

²⁵⁹ Özlem Onaran, Toplum ve Bilim Dergisi, s.168, 2000, <http://toplanti.iletisim.com.tr/wp-content/uploads/2007/12/86.pdf#page=195> (09.02.2011)

²⁶⁰ Hakan Özerol, s. 123-124-125

2.7.3. 1998–1999 Krizi

Güney Doğu Asya’da patlak veren krizle beraber dünyada bir sıcak para krizi yaşanmaya başlamıştır. Kriz Rusya ile beraber Türkiye’yi de etkilemiştir. Türkiye’de sıcak para etkisiyle çıkışlar yaşanmış ve %90 ile %99 aralığındaki bono faizleri 1997 yılının Ağustos ayında % 120’ye ulaşmıştır. Bu seviyeler 1998 Nisan ayına kadar sürmüştür. Kriz Brezilya’ya oradan da 1998 Ağustos’unda Rusya’ya gelmiştir.²⁶¹

2.7.4.2000–2001 Krizi

2001 Krizi’nin kökleri aslında 1994 Krizi’ne kadar gitmektedir. Kamunun borçlanma zorunluluğu akabinde yapılamayan istikrar programları nedeniyle 2001 Krizi bu kadar derin yaşanmıştır. Tabii bunda 1997 ve 1998’de yaşanan Uzakdoğu ve Rusya Krizlerinin ve 1999 Marmara Depremi’nin de muhakkak etkisi vardır.²⁶²

2000 Kasım–2001 Şubat krizlerinden önce ne bütçe açıkları Merkez Bankası kaynaklarıyla kapatılabilmiş, ne de döviz rezervlerinde tedrici azalma gerçekleşmiştir.

1999 deprem şokundan sonra Türkiye’nin dış ilişkilerinde gözlenen olumlu gelişmeler ve AB aday üyelik perspektifi, ekonomik yapılanmada yeni bir sürecin başlatılması için de uygun bir ortam oluşturmuş, bu koşullar altında, Türkiye Aralık 1999’da IMF stand-by desteğiyle üç yıl süreli (2000–2002) bir programı uygulamaya koyduğunu açıklamıştır. Enflasyonu Düşürme Programı olarak adlandırılan bu program (kısaca 2000 programı) döviz kurunu nominal çapa olarak kullanan para ve kur politikasını çok sayıda yapısal düzenleme ve sıkı maliye politikası ile destekleyen bir çerçeve oluşturuyordu.²⁶³

Bu program Hazinesin, bankaların, şirketlerin çok rahat borçlanabileceği bir güven ortamı yaratmıştır. Bu rahatlıkla tüketim artmış, ithalat ve cari açık yükselmeye

²⁶¹ Hakan Özerol, a.g.e, s. 125-126

²⁶² Ercan Kumcu, a.g.e, s. 207

²⁶³ Merih Celasun, 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme, <http://www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf> (23.05.2010)

başlamıştır ve IMF cari açığın yükseldiğini görünce hükümetten kamu açıklarını azaltmasını ve harcamalarını da kısımasını istemiştir. Bu süreçte finans kesiminde acil ve radikal kararlar Bağımsız Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'na bırakılmıştı ancak bürokrasi içinde yaşanan çekişmeler BDDK'nın etkin olarak devreye girmesini geciktirmiş ve bazı bankaların zor durumda olmasının da verdiği bir gerginlikle 'finans mahallesinde' spekülasyonlar başlamış ve çok geçmeden Şubat 2001 Kriz'i yaşanmıştır.²⁶⁴

2000'li yıllara büyük bir ekonomik kriz ile giren Türkiye ekonomisi, kriz sonrası dönemde uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ile yeniden istikrar ortamını yakalamayı başarmıştır. Bu süreçte Türkiye ekonomisinin büyümesine ve istikrara kavuşmasına yardımcı olan en önemli faktörlerden biri, uluslararası piyasalarda yaratılan çok büyük miktarlardaki finansal genişlemedir. Küresel piyasalardaki bu genişleme ve ucuz kredi imkânları, finans piyasalarından gelişmekte olan ülkelere aktarılan net sermaye miktarlarını önemli seviyelere yükseltmiştir.²⁶⁵

2.7.5. 2007 Krizi

2007 Krizi birçok kaynakta 1929 Krizinden sonra görülen en derin kriz olarak görülmekte ve İkinci Dünya Ekonomik Bunalımı olarak adlandırılmaktadır. Krizin hızı ve etki alanıyla ne kadar süreceği de öngörülememektedir. Kriz, sermaye birikiminin, finans kapitalin başkenti ABD'de ortaya çıkmış ve sadece üç hafta içinde başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır.²⁶⁶ Ülkemizde etkisi ise 2007 Ekim ayından itibaren görülmeye başlanmıştır.

2.7.5.1. Nedenleri

John Bellamy Foster, 2007 Krizinin alışıldık kitlesel kredi çöküntülerinden bir yenisi olmayıp, 'tekelci – mali sermaye' olarak adlandırdığımız sistemin çelişkilerinin

²⁶⁴ Ercan Kumcu, a.g.e, s. 209-210

²⁶⁵ Nazan Susam, Ufuk Bakkal, Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?, s.72, Maliye Dergisi • Sayı 155 • Temmuz-Aralık 2008

²⁶⁶ Mustafa Durmuş, a.g.e, s. 11

gelişimindeki yeni bir evrenin işareti olduğunu belirtmektedir. O kapitalizmin ağırlık merkezinin üretimden finansa kaydığını, son otuz yıl içerisinde kapitalizmde çok büyük değişiklikler olduğunu belirtmektedir. Bunlar Neoliberalizm, küreselleşme ve malileşmedir.

Sistem malileşmenin bir sonucu olarak değişmiştir ancak üretim içindeki temel birikim sorunu aynı kaldığı için malileşme ‘tekelci-mali sermaye’ olarak tanımlanabilecek yeni melez bir yapıya evrilmiştir. Bunun sonucunda sermaye, köklü bir yöne doğru ilerlemek yerine, sonsuz gibi görünen bir durgunluk çemberine yakalanmıştır. Tekelci mali sermayenin bu yeni ilişkilerinin merkezi hala hâkim kapitalist ekonomi durumunda olan ABD olduğu için, ABD içinde yaşanan herhangi bir sıkıntı küresel sisteme de artarak etki ediyor.²⁶⁷ Birleşik Devletlerdeki tüketim harcamaları gelirden çok daha hızlı arttığı için ortaya çıkan sonuç, toplam tüketici borçlarının harcanabilir gelire olan oranının artması olmuştur.²⁶⁸

Peki bu sonuca nasıl ulaşılmıştır?

Aslında 2007 küresel krizinin tarihi 11 Eylül 2001’de başlamaktadır. Dönemin Amerikan Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan durgunluk korkusuyla ana faiz oranını yüzde bire düşürmüştür ve bu milyonlarca Amerikalının, bankalardan, düşük faizle uzun vadeli kredi kullanarak ev alma girişimlerine neden olmuştur. Çünkü kredi çok ucuzdu. Ev alabilir, biraz bekleyip, fiyatlar artınca satarak çok daha fazla para kazanabilirdiniz.²⁶⁹

Wall Street şirketlerinin piyasaya girmesiyle, kredi notu daha düşük olanlara da kredi açılmaya başlanmıştır.²⁷⁰ Bu dönemde sadece konut sahibi olmak isteyenler değil, yatırımcılar, spekülâtörler, karlı bir alan gördükleri için taşınmaz mal piyasasına yönelmişler, yatırımlarının en az bir bölümünü kredi ile fonlamışlardır. İpotek karşılığı

²⁶⁷ John Bellamy Foster, a.g.e, s, 45-48

²⁶⁸ Foster, John Bellamy, a.g.e, s.8-9-11

²⁶⁹ Jutta Wasserrab / Çeviri: Ahmet Günaltay, Bir Krizin Öyküsü, Deutsche Welle Türkçe, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5001075,00.html> (30.07.2010)

²⁷⁰ Fatih Özatay, a.g.e, s. 119

taşınmaz mal kredisi veren finansman kurumları, ya kredilerini satmışlar veya varlığa dayalı menkul kıymet çıkararak verdikleri kredileri fonlamışlardır. İpotek karşılığı krediler çıkarılan varlığa dayalı menkul kıymetlerin önemli bir bölümü yatırım bankaları ya da ticaret bankalarının yatırım bankacılığı yapan bölümleri tarafından alınmıştır. İpotek karşılığı krediler güvence gösterilerek çıkarılan varlığa dayalı menkul kıymetler ya da tahvillerden riskli görünenler, eşik altı (subprime) olarak nitelendirilerek daha yüksek getiri vaadi ile satılmıştır.²⁷¹

Ayrıca ipotekli gayrimenkuller üzerinden, emlak fiyatlarının artan kısmına yeni ipotekler yapılarak yani zaten ipotekli bir mal ikinci kez olmayan değeri üzerinden ipoteklenerek, yeni kredilerin alınması reel karşılığı olmayan kredi hacmini artırmıştır. ABD'deki mortgage piyasasında verilen kredilerin yaklaşık üçte birinin değişken faizli krediler olması da mali piyasaları zor duruma sokmuştur.²⁷²

Diğer önemli bir husus, kredi alanlara kredi kullanımına ilişkin masraflar ve diğer tüm detaylar hakkında yazılı bir bilgilendirme yapılmaması sonucu ortaya çıkan asimetrik enformasyon, konut satın almanın bir yatırım aracı olarak algılanmasına (konut edinme amacı yerine konut spekülatoörlüğünün geçmesi) ve kredi ödemelerinde beklenmedik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Konut köpüğü, durgunluğun dengelenmesi ve bir malileşme temeli olarak öylesine yaşamsal bir hale gelmiş ve ABD'li hanelerin temel refahı ile öylesine yakından ilişkili bir hal almıştır ki konut piyasasının mevcut zayıflığı hem keskin bir ekonomik gerilemeyi hem de yaygın bir mali düzensizliği harekete geçirmiştir. Faiz oranlarının daha da yükselmesi, durgun ya da hatta daha da düşen konut değerleri ile tüketici borç faiz oranlarının yükselmesi gibi bir kısır döngü yaratarak, bir dizi iflasa neden olmuştur. ABD'nin tüketiminin dünya ekonomisine yönelik talebin ana kaynağı

²⁷¹ Öztin Akgüç, Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSO&ano=99381_e9bc1458df0c582a1f6100af314c1e04

²⁷² Nazan Susam, Ufuk Bakkal, Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?, s.74, Maliye Dergisi • Sayı 155 • Temmuz-Aralık 2008

durumunda olması gerçeği, bu durumun daha da küreselleşmiş bir krize katkıda bulunmasına neden olmuştur.²⁷³

Washington'daki Ekonomik ve Siyasi Araştırmalar Merkezi'nden iktisatçı Dean Baker, "Emlak piyasasının balon gibi şiştiği aşikârdı. Bu balonun günün birinde patlayıp son derece kötü sonuçlara yol açacağı da" diyerek özetlemektedir krizi.

Nitekim 2008 yılının ikinci yarısında küresel boyuta ulaşan krizin temelini ABD'de mortgage piyasasında yaşanan sorunlar oluşturmaktadır. 2008 yılının Mart ayında Newyork Wallstreet'teki dünyanın en büyük borsasında çürük değerli kâğıtların yol açtığı zararın kısa zamanda trilyonları bulduğunu görmekteyiz. Bankalar, piyasadaki riskli senetlerin kimlerde olduğunu bilmedikleri için birbirine güvenmemekte ve karşılıklı kredi kullanırmamaktadır. ve dünyanın en büyük bankası Lehman Brothers bir günde batar. Piyasalar artık devletin müdahale etmesini istemektedir, gizli el tutabileceği gerçek bir el aramaktadır ve ABD 700 milyar dolarlık bir yardım paketi hazırlar.²⁷⁴

Burada kapitalizm ile ilgili bir parantez açmak yerinde olacaktır. Kapitalist sistemde hükümetler, sermayedarların lehine karın bireyselleştirilmesi, riskin toplumsallaştırılması ilkesini uyguladılar. Kapitalist sistemin tüm tarihi boyunca, riziko ve zararlar ne kadar büyük olursa, en azından kaçınmak istedikleri mali kargaşa nedeniyle, hükümetlerin iflasları önlemek hatta zararları gidermek için araya girmesi olasılığı da o kadar artmıştır.²⁷⁵

Almanya Başbakanı Angela Merkel "Tasarruf sahipleri müsterih olsun. Onların tasarruflarına da kefiliz" demiştir, yine Merkel, "Alman vergi mükellefine zirveden krizin tekerrür etmeyeceği garantisini getiriyoruz" demiştir. İzlanda'da da devlet ülke ekonomisini temsil eden bankaları devletleştirir ama İzlanda'nın kendisi iflasın eşiğine

²⁷³Foster, John Bellamy, a.g.e s.63-64

²⁷⁴ Jutta Wasserrab / Çeviri: Ahmet Günaltay, Bir Krizin Öyküsü, Deutsche Welle Türkçe, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5001075,00.html> (05.04.2011)

²⁷⁵ Immanuel Wallerstein, s.46

sürüklenir. Bu süreçte tüm dünya da olduğu gibi ülkemizde de bu yönde uygulamalar yapılmıştır.

ABD tutsat kredilerinin tutarı 10 trilyon doları buluyordu. Bunun yaklaşık 1.4 trilyon dolarının batık yüksek riskli tutsat kredilerinden oluştuğu biliniyordu. Bu kredilerin yaklaşık %45'i de başta İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika ve İsviçre olmak üzere Avrupa ülkelerindeki bankaların portföyünde bulunuyordu. Bu nedenle kriz çok hızla yayılmıştır.²⁷⁶

Avrupa merkez bankaları koordineli bir operasyonla ticari bankalara trilyonlarca Euro'luk yardım yapar. Ana faiz oranları düşürülür. Avrupa Merkez Bankası reeskont oranını %4,25'ter yüzde bire indirir. Amerikan Merkez Bankası ise sıfır faiz politikasında karar kılar. Mali sistem kurtarılmıştır. Ama kriz reel sektörü etkileme başlamıştır.²⁷⁷

Krizden, önce otomotiv sektörü sonrasında da diğer sektörler etkilenmiştir. Hükümetler bu krizi de vergi kolaylıkları, çocuk paraları ve hurda primleriyle aşmaya çalışmışlar ama 2009 yılında büyük ekonomilerin resesyona sürüklenmesi önleyememişlerdir. Euro bölgesi, bir yılda yüzde dört oranında daralır ama krizde en ağır darbeyi Doğu Avrupa almıştır. Litvanya ekonomisi dörtte bir oranında küçülmüştür. Büyümeye devam eden Çin, Hindistan ve Brezilya, küresel krizde ekonominin motoru haline gelmiştir.²⁷⁸

2007'de patlak veren kriz sürecini şu şekilde özetleyebiliriz: Dünya ekonomisini kontrol edenler (merkez bankaları), her geçen gün finansal balonların

²⁷⁶ Hakan Özerol, a.g.e, s. 145

²⁷⁷ Jutta Wasserrab / Çeviri: Ahmet Günaltay, Bir Krizin Öyküsü, Deutsche Welle Türkçe, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5001075,00.html>

²⁷⁸ Jutta Wasserrab / Çeviri: Ahmet Günaltay, Bir Krizin Öyküsü, Deutsche Welle Türkçe, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5001075,00.html>

gelişiminin teşvik edilmesine güvenmişlerdir. Seksenlerin başında başlayan bu süreç, doksanlı yılların sonlarından daha fazla belirginleşmiştir. Bu spekülasyon balonları, insanları daha fazla zengin olacaklarına inandırmaya onları daha fazla borç istemeye ve daha fazla para harcamaya yönlendirmiş ve ekonominin devamlılığı böyle sağlanmıştır. İki binli yılların ortasında, ABD konut piyasasında geliştirilen büyük balon, bu sürecin doruk noktasını oluşturmuştur ve önemli bir mali kesimi etkilemiş; vurgunculuk ve kredileri körükleyerek küresel finansal sistemin –ABD ve Avrupa’da-- daha büyük kesitlerini yutmuştur. Ve maddi temelli olmayan zamanla geri dönmeyen sadece spekülasyonlarla şişirilen balon önce Amerika’da sonra Avrupa’da patlamıştır. 2006–2007 yıllarında yaşanan bu patlama ise tüm sektörlerde ve neredeyse tüm ülkelerde küresel bir krizi kışkırtmıştır.²⁷⁹

2.7.5.2. Türkiye’ye etkileri

Türkiye en son, 2000’de patlayan bir finansal kriz yaşamış ve bu krizden bankacılık sektörü etkilenmişti. Bu kriz sonrasında alınan önlemlerden en önemlisi krizden en çok etkilenen ve en riskli sektör olan bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasıydı. En son yaşanan krizin ülkemizdeki tezahürü bankalardan çok reel sektörün etkilenmesi şeklinde göstermiştir kendini, dolayısıyla reel sektör açısından baktığımızda ABD’de ortaya çıkan ve etkisini Uzakdoğu’ya kadar hissettiren küresel krizin, Türkiye ekonomisini de etkilediği ve etkileyeceği muhakkaktır.

Ancak, AKP hükümetinin en başından beri kriz söylemini, krizin ülkemizi teğet geçtiği varsayımı oluşturmuştur. Bu açıdan bakıldığında, krizden reel sektör ve özel sektör oldukça fazla etkilenmişken bile hükümetin ‘toz pembe’ bir tablo çizdiğine şahit olmaktayız. Ancak şunu da göz ardı etmemek gerekir ki, gerçekten de ülkemizde kriz, beklendiği kadar da yıkıcı olmamıştır. Fakat bu krizin ülkemize ‘hamdolsun teğet geçtiği’ anlamına da kesinlikle gelmemelidir.

²⁷⁹ Kapitalizmin krizi üzerine Alex Callinicos ile söyleşi (Socialist Worker), http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=36696, 29.04.2011

Ülkemizde krizin ciddi etkileri 2009 yılının başından itibaren görülmeye başlanmıştır. Özellikle tekstil, otomotiv, beyaz eşya ve inşaat gibi hem iç hem de dış piyasa için lokomotif öneme sahip sektörlerde, üretim satış ve ihracat belirgin bir şekilde düşmüştür.²⁸⁰ Kapanan iş yeri sayısında ise neredeyse bir patlama yaşanmıştır.

Bu süreçte geleneksel sektörler rekabet gücünü kaybettiklerinden 2007-2009 krizlerinin Türkiye'yi vurmaya başladığı ilk günlerde üretimini ilk durduran işletme, ülkenin en büyük sentetik iplik ve elyaf üreticisi olan Sönmez Flament olmuştur. Sönmez Flamentten sonra Denizli Organize Sanayi Bölgesinin en büyük dokuma ve kumaş üreticilerinden biri olan Denteks Tekstil'de üretimini durdurmuştur. Ardından diğer tekstil firmaları, Atakan, Atak, İrem, Bordo ve Türkmar da 2008'in sonlarına doğru üretimini durdurdular.²⁸¹

Bu dönemde Vatan Gazetesi yazarı Mustafa Mutlu, Eylül 2008 ile Aralık 2008 arasındaki illere göre kapatılan bazı iplik fabrikalarını köşesinde şu şekilde sıralamıştır:

Adana: Yıdaş, Aydıız, Arı, Ulaş, Gürteks, Yaprak, Yüksel.

Adıyaman: Gateks, Seryap, Adıyaman Tekstil, Turanlı.

Ankara: Dört El

Antalya-İsparta: Phaselis, Isparta Mensucat, Antbirlık, Çıraklar.

Bursa: Sönmez Filament, Sayılan.

Denizli: Abalıoğlu, Göveçlik, Tümteks, Gökhan, Burçe.

Diyarbakır: Akyl.

Gaziantep: Gidsan, Akkoza, Yıldız, Özka, Kapteks, Akmert, Horozoğlu, Doka, Remteks, Pamuk, Furteks, Ünaldı, Aytteks, Enisteks, Nizip İplik, Aysan, Elyaf, Akmert, İpteks.

İzmir: Çakmak, Pütaş, Çetineller, Güçbirliği, Davas.

İstanbul: Mebal, Aykan, Bilkont, Sirkeci, Kaya, Changir, Kıvanç, Marmara, Örtteks, Şahteks, Ayka, Fersah, Ünal.

Maraş: Has, Çimteks, Dokuteks, Gürteks, Has Cevher, Hilal, İşkur, Karacasu, Kurtteks, Mariteks, Marmis, Marsan, Matesa, Mem, Narteks, Nazar, Nevres, Arsan.

²⁸⁰ Mustafa Durmuş, a.g.e, s. 12

²⁸¹ Costas Lapavitsas, Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi, çev. Tuncel Öncel, s. 329, Yordam Kitap, 2010, İstanbul,

Kayseri: Hipaş, Birlik, Katartaş, Evsan, Mimotaş, Metaş.

Konya: Ereğli Tekstil.

Malatya: Yerteks.

Niğde: Sarteks.

Şanlıurfa: Gapsan, Versun, Mezopotamya, Külahlı, Akyıl, Aksu, Akbeş, Şanlı.

Uşak: Erteks, Erdoğan, As.²⁸²

Yine bu dönemde, ödenemeyen ve protesto edilen çek ve senetlerde bir patlama yaşanmıştır. Değerlendirilebilecek mali kapasite kullanım oranları, son bir yılın en hızlı düşüşünü yaşamıştır. Ekonomik büyüme hızla yavaşlayarak 2008'in son çeyreğinde %-6,2 oranında küçülmeye dönüşmüş ve tüm bunlara bağlı olarak da işsizlik oranı resmi olarak, %15'lerin üzerine, gayri resmi olarak ise %25'lerin üzerine çıkmıştır. Gelirler düşüp, yoksulluk hızla artarken emekçilerin durumu hızla kötüleşmeye başlamıştır.

Ayrıca son yedi yılın temel finansman aracı olan sıcak para girişleri durmuş, sıcak para hızla ülkeyi terk etmiş, özel sektörün dış borç stoku ise neredeyse 200 milyar ABD dolarına ulaşarak, olası bir dış borç krizinin işaretlerini vermeye başlamıştır. Kamu kesiminde ise vergi gelirleri azalmış ve 2009 yılı için öngörülen 10 milyar TL'nin üzerindeki açık hedefi, daha ilk iki ayda gerçekleşmiş ve bütçe açığı devasa bir şekilde artmıştır.²⁸³

Ekonomik Pusula yazarı Ufuk Söylemez bu süreci köşesinden şu şekilde özetlemiştir:

'... Tekstil ve otomotivde yaprak dökümü başladı. Bursa'da, Denizli'de, İstanbul'da; Sönmez Filament, Edip İplik, Dempa gibi köklü tekstil fabrikaları ardi ardına kapanmaya, Ford Otosan da olduğu gibi otomobil fabrikalarında üretime ara vermeye başladı.

Eylülde sanayi üretimi yüzde 5,5 ile son 6 yılın en hızlı düşüşünü gerçekleştirdi. Ekim ayında kapasite kullanımını da 6,4 puan azalarak yüzde 76,7 düzeyine indi. Ağustos 2008 itibarı ile resmi işsizlik oranı yüzde 9,8'e yükseldi.

²⁸² <http://haber.gazetevatan.com/Haber/209498/1/Gundem> (05.03.2010)

²⁸³ Mustafa Durmuş, a.g.e, s. 12

Bir yandan doğalgaza yaklaşık yüzde 75'e yaklaşan zam, bir yandan artan işsizlik ve kapanan işyerleri... Alışveriş merkezlerinde kepenk kapatan, kirasını bile ödeyemeyen esnafın yanında, ekonomik kriz giderek toplumun tüm kesimlerinde ağır bir biçimde hissedilmeye başladı. Eylül 2008 itibarı ile bankalardan bireysel kredi, otomobil veya konut kredisi kullananlardan borcunu ya da taksidini zamanında ödeyemeyerek, takibe intikal eden borçluların birikimli sayısı 236 bin 788'e, kredi kartı borcunu ödeyemeyerek takibe intikal eden borçluların sayısı da 766 bin 871'e ulaştı. Böylece 1 milyon 3 bin 670 kişi, kredi kartı ve/veya bireysel kredi borçları nedeniyle icralık-takiplik oldu ve temerrüde düştü. Yine son bir yılda, yani Ekim 2007-Ekim 2008 arasında, ödenemeyerek karşılıksız kalan çeklerin sayısı 156 bin 888 oldu. Birikimli toplam karşılıksız çek sayısı ise bir milyon 241 bin 317 adede ulaştı. Bir milyonu aşan takipteki kredi kartı ve tüketici kredi borçlusu ve yine 1,2 milyonu aşan karşılıksız çek sayısı, ülke ekonomisinin fiilen bir krize, resesyona ve küçülmeye doğru sürüklendiğinin somut ve açık bir kanıtıdır.²⁸⁴

Aşağıdaki tabloda 2007–2008–2009 ve 2010 yılı, yıllara ve aylara göre dış ticaret oranları verilmiştir. Bu tabloda da 2008 yılında yaklaşık 132,5 milyon dolarlık liralık ihracat oranının 2009 yılında 102,5 milyona düştüğü ve 2008 yılı ihracat değişim oranının da neredeyse yüzde yüzlük bir farkla %23,1'den %-22,6 olarak belirlendiği keza 2008 yılında yaklaşık 203 milyon dolar olan ithalat oranının yaklaşık olarak 141 milyona düştüğü ve ithalat değişim oranının da %18,8'den %-30,2 olarak belirlendiği görülmektedir.²⁸⁵

²⁸⁴ <http://www.ekonomikpusula.com/ufuk-soylemez/hani-%E2%80%9Chamdolsun-teget-gececek%E2%80%9Dtı> (19.07.2010)

²⁸⁵ http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=3980&tb_id=1, sayı 153, 29 Temmuz 2011

Yıllara ve aylara göre dış ticaret

Yıl Year	İhracat(FOB) Exports		İthalat (CIF) Imports		Dış Ticaret Dengesi Balance		Dış Ticaret Hacmi Volume of trade		Karşılama Oranı
	Değer Value	Değişim Change (%)	Değer Value	Değişim Change (%)	Değer Value	Değişim Change (%)	Değer Value	Değişim Change (%)	Proportion of imports covered by exports (%)
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	- 62 790 965	16,2	277 334 464	23,2	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	- 69 936 378	11,4	333 990 770	20,4	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	- 38 785 809	-44,5	243 071 034	-27,2	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	84,8	299 427 551	23,2	61,4

Cumhuriyet gazetesi, 6 Eylül 2009'da krizin ihracat şampiyonu kentleri vurduğunu ekonomi sayfasından şöyle duyurmuştur:

‘Ekonomik kriz, ihracat şampiyonu illeri vurdu. Ocak-Temmuz döneminde ihracat şampiyonu illerde ihracat geçen yılın aynı dönemine göre ortalama yüzde 29 azaldı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, ihracatı 1 milyar doların üzerinde olan "şampiyon iller" krizden büyük yara aldı. 2008 yılı sonu itibariyle 1 milyarın üzerinde ihracat yapan 13 ilin 7 aylık verileri, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında ihracatta ortalama yüzde 29'luk bir gerileme olduğuna işaret etti.'

İstanbul yüzde 32 geriledi

Türkiye'nin en büyük ihracatçı ili olan İstanbul'da geçen yıl Ocak-Temmuz döneminde 44 milyar 776 milyon 385 bin dolar ihracat yapılırken, bu yıl aynı dönemde ihracat 30 milyar 463 milyon 787 bin dolara geriledi. İstanbul'un ihracatında geçen yıla göre yaşadığı gerileme yüzde 32 düzeyinde oldu. İstanbul'un 2008 yılı sonu ihracatı 73 milyar 127 milyon 892 bin dolar olarak gerçekleşmişti.

Bursa'da ihracat kaybı yüzde 35,3

Türkiye'nin en büyük ihracatçı illerinden Bursa'da yaşanan ihracat kaybı söz konusu dönemde yüzde 35,3'ü buldu. Geçen yıl 7 aylık dönemde 7 milyar 556 milyon 945 bin dolarlık ihracat yapan Bursa, bu yıl aynı dönemde 4 milyar 886 milyon 743 bin dolarlık

ihracat gerçekleştirdi. Bursa'nın 2008 yılı sonunda ihracatı 11 milyar 103 milyon 935 bin dolardı. Geçen yıl 8 milyar 320 milyon 241 bin dolarlık ihracat yapan Kocaeli'nin 7 aylık ihracatı geçen yıla göre yüzde 58.6 azalarak 2 milyar 301 milyon 27 bin dolar oldu. Geçen yıl aynı dönemde Kocaeli 5 milyar 563 milyon 674 bin dolarlık ihracat yapmıştı.

İzmir'de ihracat 7 ayda yüzde 30,9 azaldı

Türkiye'nin 4'üncü büyük ihracatçı ili olan İzmir'in ihracatı 7 aylık dönemde yüzde 30,9 oranında gerileyerek, 3 milyar 171 milyon 73 bin dolar oldu. İhracat şampiyonu illerden Ankara, 7 ayda yüzde 21,7 ihracat kaybı yaşadı. Geçen yıl Ocak-Temmuz döneminde 3 milyar 291 milyon 970 bin dolarlık ihracat yapan Ankara, bu yıl aynı dönemde 2 milyar 577 milyon 61 bin dolarlık ihracat gerçekleştirebildi.

"Anadolu Kaplanları" da krizden nasibini aldı

Yılın 7 aylık döneminde:

- Gaziantep yüzde 10,4'lik ihracat kaybıyla 1 milyar 621 milyon 24 bin dolar,
- Denizli yüzde 41,3'lük kayıpla 785 milyon 882 bin dolar,
- Sakarya yüzde 56,2'lik kayıpla 963 milyon 314 bin dolar,
- Hatay yüzde 20,2'lik kayıpla 824 milyon 627 bin dolar,
- Adana yüzde 21,8'lik kayıpla 586 milyon 11 bin dolar,
- Kayseri yüzde 21,6'lık kayıpla 512 milyon 723 bin dolar,
- İçel yüzde 11,6'lık kayıpla 543 milyon 491 bin dolar,
- Manisa yüzde 17'lik kayıpla 466 milyon 388 bin dolar ihracat gerçekleştirdi.

Söz konusu iller içinde 2008 yılında bir önceki yıla göre düşüş gösteren tek il Sakarya'ydı. Sakarya 2008'i yüzde 2'lik bir kayıpla 2 milyar 907 milyon 203 bin dolar ihracatla kapatmıştı.²⁸⁶

Yine krizin ülkemizde etki göstermeye başladığı bu dönemde '2008 Aralık ayı tüketici fiyatları endeksinde 2003=100 Temel Yıllık Tüketici Fiyatları Endeksi'nde bir önceki aya göre %-0,41 düşüş, bir önceki yılın Aralık ayına göre %10,06, bir önceki

²⁸⁶ <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=80062>, 03.12.2010

yılın aynı ayına göre %10,06 ve on iki aylık ortalamalara göre %10,44 artış gerçekleştirdiği görülmektedir.

2009 yılı Şubat ayında 2003=100 Temel Yıllı Tüketici Fiyatları Endeksi'nde bir önceki aya göre %-0,34, bir önceki yılın Aralık ayına göre %-0,06 düşüş, bir önceki yılın aynı ayına göre %7,73 ve on iki aylık ortalamalara göre %10,41 artış gerçekleşmiştir.

2009 yılı Ekim ayında 2003=100 Temel Yıllı Tüketici Fiyatları Endeksi'nde bir önceki aya göre %2,41, bir önceki yılın Aralık ayına göre %4,64, bir önceki yılın aynı ayına göre %5,08 ve on iki aylık ortalamalara göre %6,95 artış gerçekleşmiştir.

2009 yılı Aralık ayında 2003=100 Temel Yıllı Tüketici Fiyatları Endeksi'nde bir önceki aya göre %0,53, bir önceki yılın Aralık ayına göre %6,53, bir önceki yılın aynı ayına göre %6,53 ve on iki aylık ortalamalara göre %6,25 artış gerçekleşmiştir.

2010 yılı Şubat ayında 2003=100 Temel Yıllı Tüketici Fiyatları Endeksi'nde bir önceki aya göre %1,45, bir önceki yılın Aralık ayına göre %3,32, bir önceki yılın aynı ayına göre %10,13 ve on iki aylık ortalamalara göre %6,38 artış gerçekleşmiştir.

2011 yılı Temmuz ayında 2003 Temel Yıllı Tüketici Fiyatları Endeksi'nde bir önceki aya göre %-0,41 düşüş, bir önceki yılın Aralık ayına göre %3,00, bir önceki yılın aynı ayına göre %6,31 ve on iki aylık ortalamalara göre %6,37 artış gerçekleşmiştir.²⁸⁷

Aşağıda karşılaştırmak amacıyla aralık ayı itibariyle yıllık, 2008–2009 ve 2010–2011 yılları Tüketici Fiyatları Endeksi Yıllık Değişim Oranları tabloları yer almaktadır.

²⁸⁷ T.C Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, sayı 31, 3 Mart 2009

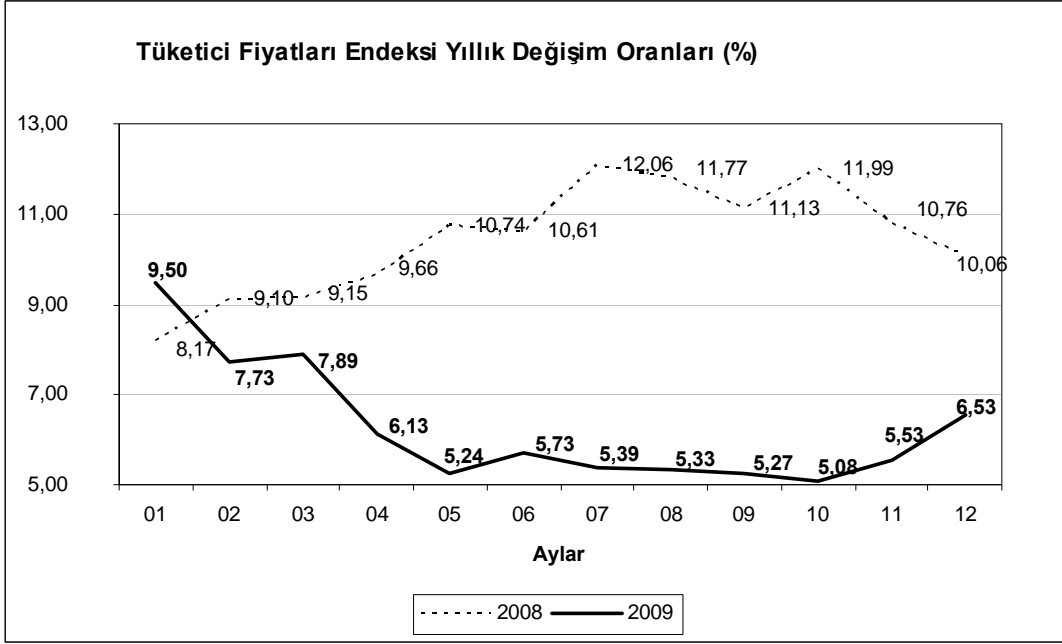
Bu tabloları karşılaştırdığımızda 2008 yılı Ocak ayında % 8,17 olan tüketim oranının Temmuz ayında %12,6 ile yılın en tepe noktasına yükseldiği krizin ülkemizde etkisini göstermeye başladığı Eylül ayı itibariyle %11,13'e düştüğünü ve 2008 yılı tüketim oranını %10.06 ile kapattığı görülmektedir.

2009 yılının Ocak ayında bu oran %9,50 ye düşmüş, bu oran aynı yıl Ekim ayına kadar düşmeye devam etmiş ve Ekim ayının ortalarında %5,8 olarak yılın en düşük seviyesini yakalamıştır.

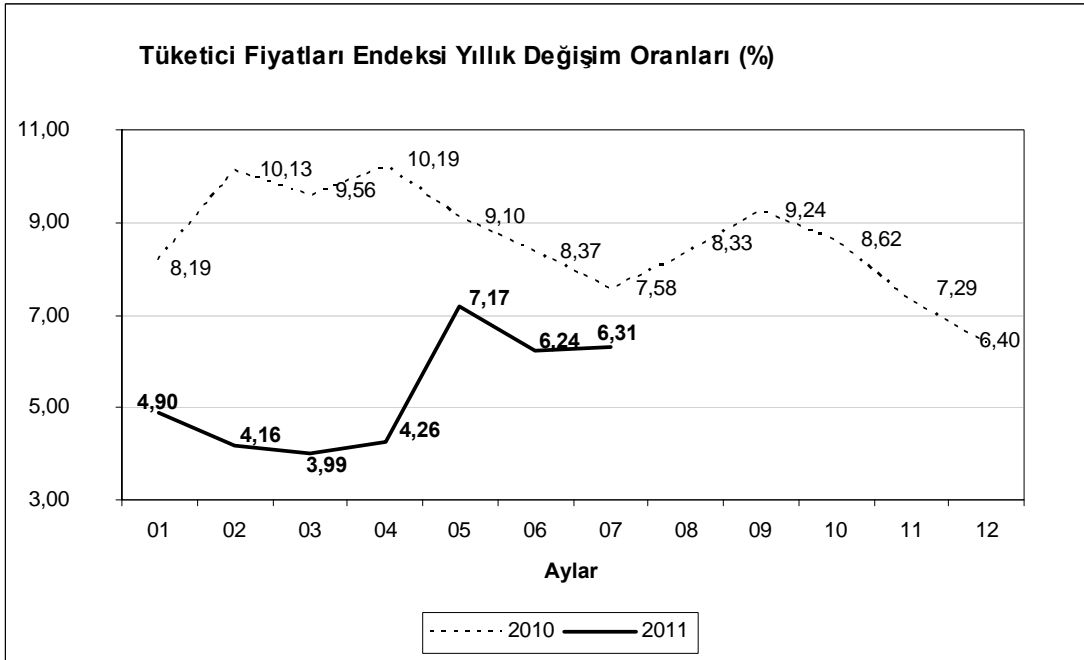
Krizin ülkemizi teğet geçtiği söylemi devam ederken bu oran 2010 yılı Ocak ayında %4,9'a kadar düşmüş ve Mart ayı itibariyle %3,99'u görmüştür. Bu kriz ülkemizi etkilemeden önceki veriler baz alındığında tüketim oranının %40 oranında düştüğünü bununla doğru orantılı olarak düşünürsek yoksulluğun da yine bu oranda arttığını belirtebiliriz.

En son açıklanan 2011 Temmuz ayı Tüketici Fiyatları Endeksi Yıllık Değişim Oranları indeksinde bu oranın %6,31'e yükseldiği görülmektedir ki bu oran da yine krizin patlak verdiği 2008 Eylül ayı itibariyle açıklanan %11,13 oranının oldukça altındadır.

Şekil 3: Tüketici Fiyatları Endeksi Yıllık Değişim Oranları 2008-2009

Şekil 4: Tüketici Fiyatları Endeksi Yıllık Değişim Oranları 2010-2011

Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranlarında ise; 2007 yılında harcama esaslı görelî yoksulluk oranı %14.70 iken 2008 yılında bu oran 15.06'ya 2009 yılında ise 15.12'ye yükseldiği görölmektedir. Bu oranları ÷lke nüfusuna oranladığımızda yoksulluk oranının yaklaşık 24 milyon kişiden yaklaşık 28 milyona yükseldiğini göstermektedir ki bu rakamlar TÜİK'in sayfasından yayınlanan ölçülebilir değerlerdir.²⁸⁸

2009 yılı Mart döneminde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre 241 bin kişi azalarak, 20 milyon 148 bin kişiye düşmüştür. Bu dönemde tarım sektöründe çalışan sayısı 74 bin kişi artarken, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı ise 315 bin kişi azalmıştır.

Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 1 milyon 244 bin kişi artarak 3 milyon 776 bin kişiye yükselmiştir. İşsizlik oranı ise 4,8 puanlık artış ile % 15,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁸⁹

İktisat bilimci Arif Yavuz, bu dönemde işsizlik oranının artmasının nedeninin daha önceki yıllardaki gibi yapısal ya da mevsimsel değil, tamamen krize bağlı küçölmeden kaynaklandığını belirtmekte ve bu %5–6 civarındaki bu işsizlik farkının kriz dışı nedenlere bağlanmasının doğru olmadığını belirtmiştir.²⁹⁰

Eski TÜSİAD başkanı Arzuhan Yanardağ, krizin başladığı ilk günlerde; krize dair gelişmelerin mali piyasalara yansımaları düşünöldüğünde özel sektörün 140 milyon doları bulan dış borcunu da önemli bir risk faktörü olarak dikkate alınması gerektiğini belirtmiş ve özel sektör yatırım finansmanında etkili olan yurt dışı sermaye imkânının

²⁸⁸ http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK, 29.05.2011

²⁸⁹ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8&tk_id=8570, 09.05.2011

²⁹⁰ Arif Yavuz, **Küresel Kriz ve İstihdama Etkisi**, <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/133/134>

bozulmasının sadece finansal bir risk unsuru olarak kalmayacağını aynı zamanda büyüme sürecini de sekteye uğratacağını belirtmiştir.²⁹¹

Keza aynı dönem, TÜİK'in Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) 2009 dördüncü çeyrek ve yıllık geçici sonuçlarına göre kesintisiz 27 çeyrek büyümenin ardından 2008'in son çeyreğinde küresel krizin etkisiyle eksiye geçen Türkiye ekonomisinin, 2009'un birinci çeyreğinde yüzde 14,5'lik bir oranda daraldığını görmekteyiz.²⁹²

Türkiye ekonomisi 2001 yılındaki yüzde 9,5 oranındaki küçülmenin ardından büyüme eğilimine girmiş, 2002'de yüzde 7,9, 2003'de yüzde 5,9, 2004'de yüzde 9,9, 2005'de yüzde 7,6, 2006'da yüzde 6 ve 2007'de yüzde 4,7 büyümüştü. 2008 yılının son çeyreğindeki yüzde 7 daralmaya karşın yılı yüzde 0,7 büyümeyle tamamlamıştı. Türkiye ekonomisi 2009 yılında %4,7 küçüldü. Bu daralma bize ekonominin son sekiz yılda ilk kez küçüldüğünü göstermektedir.²⁹³

Başta da belirttiğimiz gibi 2001 krizinde ekonomisi ağır yara alan Türkiye'de, krize neden olan mortgage ürünlerinin yer almaması ve bankacılık sistemlerinin 2001 krizinden alınan dersle yeniden yapılandırılması ve daha sıkı denetlenmesi nedeniyle, finansal sektörde ABD ve Avrupa'dakine benzer sorunlar görülmedi. Ancak, reel ve özel sektörler ve genel olarak halk, toparlanmaya çalışan ekonomik süreç içinde teğet geçmenin ötesinde keskin bir darbe almıştır.

Krizin başlangıcından şu ana kadar gözlemlenen odur ki, 2001'den 2009 yılı sürecine kadar finansallaşmanın sekiz yılı Türkiye'de arkasında ithalata bağımlı üretim, cari açık, yüksek kamu ve özel sektör dış borcu artan işsizlik ve borçlandırılmış bireyler bırakmıştır.²⁹⁴

²⁹¹ Costas Lapavitsas ,a.g.e s. 328-329

²⁹² http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8&tk_id=8570,09.05.2011

²⁹³ <http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/03/31/ekonomi.8.yil.sonra.ilk.kez.kuculdu/570159.0/>19.05.201

²⁹⁴ Costas Lapavitsas, a.g.e, s.329

Son kertede tüm dünya için ne kadar süreceği, dünya ülkelerinin nasıl etkilenecekleri belli olmayan ve en önemlisi hala devam eden 2007 krizi için teğet geçti demek için de henüz çok erken olduğu açıktır.

3. Medya ve Kriz

Ekonomik krizin medyayı nasıl etkilediğine geçmeden önce medyanın işlevi, geçirdiği dönüşümleri, sorumlulukları ve zorunluluklarını ele almak, medyanın krizden etkileniş yönü ve krizi ele alış şeklini açıklayabilmek için daha faydalı olacaktır.

3.1. İletişim ve Medya

İnsanlar arasında kurulan iletişim, tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak çeşitli biçimler almaktadır. Bu biçimlerden birisi de 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılda geliştirilen teknolojik araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilen kitle iletişimidir.²⁹⁵ 20. yüzyıl ses ve görüntünün elektronik yöntemlerle iletilmesinin, yani kitle iletişiminin altın çağı olmuştur. 20. yüzyıla kadar sınırlı sayıda kişiye ulaşabilen insanoglu, teknolojik gelişmelerinde yardımıyla çok kısa sürede çok fazla kişiye ulaşabilme imkânına sahip olmuştur.²⁹⁶

İletişimin insan ve toplumun var oluşunun her anı ve yerinde olan bir kaçınılmazlık olması yanında kitle iletişimi öncelikle pazarın üretimi ve pazarın bilinç yönetimi içinde yer almaktadır.²⁹⁷ Kitle iletişim araçlarının hedef kitesini oluşturan kitle ise en geniş anlamıyla ne olduğu belli olmayan, niceliksel anlamda çokluğu ve niteliksel anlamda belirsizliği anlatır.

Friedson, kitlenin dört temel karakteristik özelliği bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlar:

²⁹⁵ Levent Yaylagül, **Kitle İletişim Kuramları**, s.7, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006

²⁹⁶ Metin Işık, **Kitle İletişim Teorilerine Giriş**, s.4, Eğitim Kitabevi, İkinci Basım. Konya 2005

²⁹⁷ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **a.g.e**, s. 252.

“a. Kitle heterojen bir yapıya sahiptir. Toplumdaki birçok kesim ve gruptan üyeleri bünyesinde barındırmaktadır.

b. Kitlede bireysel hareket etme yetisi bulunmamaktadır.

c. Kitle üyeleri birbirinden ayrılmıştır. Bireylerin birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde bulunması mümkün olmadığı gibi, her bir bireyin değişik tecrübeleri olduğu da göze çarpmaktadır.

d. Kitlede liderlik yoktur. Seyrek de olsa bir organizasyonun söz konusu olduğu durumlarda ise, bu çok gevşektir.”²⁹⁸

Bu anlamda kitle iletişimi ne olduğu belli olmayan yığın iletişimini anlatır. Kitle iletişiminde “kitle” kavramı izleyicilerin sosyal, siyasal ve ekonomik bakımlardan belirsiz, ayırt edilemeyen kişiler kümesi olduğunu betimler. Kitle, emeği dışında üretim araçlarından yoksun çalışan sınıfların oluşturduğu aile birimleri toplamı demektir.²⁹⁹ Kısaca kitle iletişimi yönetici sınıfların veya egemen güçlerin tek yönlü olarak, yukardan aşağı kitleye doğru yaptıkları iletişim olarak betimlenebilir. “Bir başka deyimle, kitle iletişimi belli bir siyasal ve ekonomik sistemin pazarlaması ve satışıdır.”³⁰⁰ Luciano Gallino, Pazar ideolojisi içinde siyasal sistemin parçaları olarak, siyasetçilerin, işadamları, sermaye sahiplerinin, aydınların, öğretmenlerin vs. bu sistemin devamlılığı açısından ödevlerini aşağıda belirtmiştir:

‘Siyasal sistem içinde profesyonel siyasetçiler sınıfı pazarın gelişmesini engelleyen yasaları kaldırmaya, onu kolaylaştıracak olanı yapmaya, aynı yönde gidecek uluslararası ilişkileri saptamaya bakar. Ekonomik sistem içinde iş adamları, sermaye sahipleri, yöneticiler, Pazar kanalları aracılığıyla mal üretmeye ve dağıtmaya yönelik - sanayi ve ticaret kuruluşu, araştırma merkezleri, kredi kurumları, sigorta ile ilgili olanlar- örgütsel modeller bulurlar. Aydınlar, öğretmenler, ekonomistler toplumsal-kültürel sistem içinde, pazarda kaynak üretimi ve tüketimi arasındaki dengeyi sağlamak için büyük ölçüde etkili düzeni tasarlamaya, onları üst sınıflar için bilimsel, alt sınıflar için gittikçe daha açıklayıcı biçimde yeni kuşaklara öğretmeye, pazarın ahlaken masumluğunu ya da en azından onun düzenli işleyişinin herhangi bir etik kurala - özellikle başlıca dinlerin hiçbir kuralına- zarar vermediğini ortaya koymaya bakarlar. Bu

²⁹⁸ Metin Işık, **a.g.e** s. 15.

²⁹⁹ İrfan Erdoğan, **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**, s.241, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1997

³⁰⁰ Erdoğan, , **a.g.e.**, s. 242.

kültürel süreçler kendi bütünlükleri içinde pazar ideolojisini oluştururlar, çünkü bu, burada, kısmen görgül ve hatta bilimsel temelleri olan, ancak bazen çevresinde onun etkinlik alanını sınırlayan koşulları hesaba katmaksızın olumlanan bir fikirler bütünü olarak tanımlanabilir.³⁰¹

Bu açıdan düşündüğümüzde kitle iletişim aygıtlarını ve bu iletişim aygıtlarını kullananları da devam etmesi gereken düzenli işleyişin birer parçası olarak görmek mümkündür.

Günümüzde kitle iletişimi ticari ve kamu kurumu şeklindeki örgütlenmeleriyle insanların iş dışı zamanlarını değerlendirmelerinde sunduğu haber ve eğlence içeriğiyle temel kurumlar haline gelmiş ve bir endüstri düzeyinde örgütlenmiştir. Medya da denilen kitle iletişim araçları aracılığıyla sunulan içeriğin hazırlanması, büyük sermaye yatırımları ve geniş çaplı işbölümü örgütlenmesine dayanır. Sermayenin denetiminde olan kitle iletişim araçları televizyon, basın, radyo, sinema vb. teknolojik araçlarla belirli iletiler ve görüntüleri, belirli mesajları topluma iletir. Uydu ve bilgisayar teknolojilerinin de kitle iletişim araçlarına eklenmesiyle kitle iletişim araçları daha yaygın bir hale gelmiştir.³⁰²

Kitle iletişim araçları, toplumsal bir kurum olarak içinde yer aldıkları toplumun ekonomik, siyasal ve kültürel yapısı içinde şekillendiğinden dönemin egemen güçleri, iktidar mücadeleleri ve üretim biçimi kitle iletişim araçlarının şekli ve içeriği üzerinde doğrudan etkide bulunmaktadır.³⁰³

Kitle iletişim araçları ürünleri çok seslidir. Bu anlamda İncelikli yıkıcı sembolizmin etkisi, egemen ideolojinin sıkça yinelenen sunumlarından çok daha güçlü olabilmektedir. Kitle iletişim araçlarında belirlenen şeyler zaman zaman diğer toplumsal kurumların ideolojik sunumları ile çelişir. Çoğu zaman resmi olmayan, mali olarak desteklenmeyen medya, resmi statüye sahip ve mali yönden de güçlü olan kanallardan

³⁰¹ Luciano, Gallino, a.g.e s.10

³⁰² Yaylagül, **a.g.e.**, s. 11.

³⁰³ Erdal Dağtaş, **Türkiye’de Magazin Basını**,s.33, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006

daha büyük etkiye sahip olabilmektedir. Ve en önemlisi de ideolojik yorumlar ve toplumsal etkiler, o ortamın yerel ve öznel özelliklerinden çeşitli biçimlerde etkilenebilmektedir.³⁰⁴

Tüm bu dönüşümler ve yeniden yapılanmalar sürecinde medya, kapitalizmin güçlenmesinde ve örgütlü bir şekilde yayılmasında ise önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Kapitalizmin varlığını sürdürmesi, hem ekonomik anlamda üretime devam etmesine hem de var oluş koşullarını toplumsal olarak yeniden üretmesine bağlıdır. Bu bağlamda medya hem ekonomik hem de ideolojik boyutta sistemin sürekliliğini ve kalıcılığını sağlayan bir sektör konumundadır:

Kapitalizmin güçlenmesinde ve örgütlü bir şekilde yayılmasında, medyanın (kültür endüstrilerinin) çok önemli bir rolü bulunmaktadır; çünkü kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi, hem ekonomik anlamda üretime devam etmesine hem de varoluş koşullarını toplumsal olarak yeniden üretmesine bağlıdır. Medya, bu anlamda, hem ekonomik hem de ideolojik ve toplumsal anlamda sistemin sürekliliğini ve kalıcılığını sağlayan bir sektör konumundadır. Bundan dolayıdır ki, 1980 sonrası siyasi ve ekonomik yeniden yapılanma dönemine başladığında; siyaset, sermaye ve medya arasında organik bir ilişkinin varlığı gündeme gelmiştir.³⁰⁵

Sosyal, politik ve ekonomik alanlarda etkisini gösteren yeni sağ politikaların medya alanında da giderek etkisini gösterdiği 1980'li yıllarla beraber pazar koşullarına göre hareket eden kitle iletişim araçlarının mülkiyet sahipliğinde değişimler olmuştur. Bu yıllarla beraber medya, büyük sermaye gruplarının denetimine girmeye başlamıştır.

³⁰⁴James Lull, a.g.e s. 173-174

³⁰⁵Dağtaş, a.g.e., s. 13.

3.2. Yeni Sağ Politikalar Doğrultusunda Medyada Yaşanan Dönüşüm ve Türkiye Medyasındaki Yansımaları

‘Gazete, Batı Avrupa’da ticari kapitalizmin ürünü olan bir kitle iletişim aracıdır. Çağdaş anlamda gazete, kapitalist üretim biçimi ve piyasa ekonomisi içinde, toplumsal bir kurum ve ticari işletme olarak var olabilmiştir. Teknolojiyle gazete ve gazetecinin ilişkisi sürekli olarak makine parkının yenilenmesi için finans kaynağı bulma, yatırım yapma şeklinde görülmektedir.³⁰⁶ Bu bağlamda tarihsel olarak bakıldığında gazetelerin kapitalizmin bir ürünü olarak ortaya çıktığını görürüz. Kapitalizmin gelişimine koşut olarak kitle iletişim araçları da değişimler yaşamışlardır. Bu süreç kapitalizmin içine girdiği krizin sonucu olarak uygulamaya konulan yeni sağ politikalar bağlamında değerlendirilerek; medyanın nasıl bir dönüşüm geçirdiğini incelenecektir.

Endüstrinin mülkiyet kalıpları ve bu anlamdaki ilişkilerin ne olduğu, dolayısıyla medya çalışmalarının belki kurumsal alt yapısının bu kuram çerçevesinde oluşturulması gerektiği söylenmektedir. Elbette ki ekonomi politik yaklaşım, esasında iktidarın ve ileri kapitalizmin en hassas noktasına, mülkiyet ilişkilerine değiniyor.³⁰⁷

Yeni sağ politikalar ekseninde kitle iletişim alanında görülen yeniden yapılanma süreci 1970’li yılların sonunda Türkiye’de de etkili olmuştur. 1980’lerden itibaren Türkiye kapitalizminin yeni stratejik tercihlerine paralel biçimde basın endüstrisi; radyo, televizyon, internet gibi farklı medium’larla ve basın dışı sektörlerle bütünleşerek yapısal bir dönüşüm süreci içine girmiştir. Bu dönüşümlerin önemli sonuçlarından biri, basın sektöründe küçük ölçekli girişimlerin kısa zamanda ömürlerini tüketmeleri ya da daha büyük yapılara katılarak yerlerini büyük sermaye gruplarının egemenliğine bırakmalarındır. Buna bağlı olarak da kontrol kalıplarında belirgin bir farklılaşmanın meydana geldiği betimlenmektedir. Basın, geleneksel işlevlerini büyük ölçüde yitirerek, devlet ve sermaye gruplarından görece özerkliğini yitirmiştir. Bu anlamda, 1980’ler sonrası piyasayı paylaşan birkaç medya grubu, bağlı oldukları

³⁰⁶ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, s97, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara: 2003

³⁰⁷ Erol Mutlu, **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2005

sermaye gruplarının kısa ve uzun vadeli çıkarları doğrultusunda ‘içerik’ üretmekte olup sermaye gruplarıyla yatay ve dikey olarak bütünleşmiştir.³⁰⁸

24 Ocak Kararları sonrasında uygulanan iktisadi politikalar, Türkiye’deki yazılı ve görsel medya üzerinde de etkili olmuş olup çalışan kitleler lehine siyaseti yoksunlaştıran süreç, yazılı ve görsel medyada mülkiyet, biçim ve içerik olarak değişikliğe yol açmıştır. Mülkiyetin, birkaç elde toplanıp, oligopolistik bir özellik arz etmeye başlaması şirketler arası rekabetin artmasına ve medya çalışanlarının sosyal güvence ve haklarının ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Büyük sermaye gruplarının denetiminde olan medya kuruluşlarının ilan, reklam, dağıtım ve yayın politikalarına yönelik egemenliğin olduğu bir medya ortamında, küçük ve orta boy medyanın ayakta durabilmesi gittikçe zorlaşmıştır.³⁰⁹

Türkiye’de medya ortamı, 1990’lara kadar, basın sektöründe özel girişimin, televizyon ve radyo yayıncılığında ise devlet kaynaklı kamusal girişimin egemen olduğu bir yapılanmışlık sergilemektedir. Dönemin ulusal gazete kimliği edinen büyük basın kuruluşları, ulusal ekonominin yapısal dönüşüm sürecine paralel gelişmeler geçirmiştir. Basın sektörü, 1970’li yıllardan başlayarak maliyetli bir sektör olmasının yarattığı sıkıntılarla tekelleşme sürecine girmiş olup 1980’den itibaren ise ülkenin tam liberal yapıya yönelmesiyle birlikte basın sektöründe sermaye yoğunlaşması hızlanmıştır. 1960’lar ve 1970’lerde medyanın holdingleşmesi süreci yaşanırken, 1980 ve 1990’lı yıllarla beraber holdinglerin medyaya girişi evresine geçilmiştir.³¹⁰

Ulusal televizyon kuruluşları ve gazeteler, yavaş yavaş, aile şirketleri tarafından satın alınıyor ve haberin kalitesi ve kapsamlılığı tehlikeye düşüyor. Çeşitli medya merkezlerinin çarpık ilişkileri dolayısıyla, şirketler bağlı oldukları tüzel kişilerle ilgili haber veya eleştiri yapmak konusunda isteksiz davranıyorlardı.³¹¹

³⁰⁸ Gülseren Adaklı, **Türkiye’de Medya Endüstrisi**, s.137, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006.

³⁰⁹ Dağtaş, **a.g.e.**, s. 84.

³¹⁰ Çiler Dursun, **TV Haberlerinde İdeoloji**, s 145–146, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001

³¹¹ Benjamin Radfort, **Medya Nasıl Yanılıyor?**, s.232, İstanbul, Güncel Yayıncılık

1970'lerde yaşanan ekonomik kriz sonucu ortaya çıkan ekonomik yeniden yapılanma, artan tekelleşme ve uluslararasılaşmayı beraberinde getirmiştir.³¹² 24 Ocak kararları ile birlikte ise IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının önerdiği yapısal uyum programlarının en önemli konularından biri, devletin piyasadan başlayarak geleneksel müdahale alanlarından çekilmesi ve telekomünikasyon başta olmak üzere altyapısı sağlamlaştırılan hizmetler sektörünün özelleştirilmesi olmuştur. 24 Ocak kararlarının alınmasının hemen ardından 25 Ocak 1980'de basın sanayinin temel hammaddesi olan gazete kâğıdına devlet tarafından yapılan sübvansiyonlar kaldırılmış ve gazete kâğıdına yüzde 300 zam yapılmıştır. 1980'li yıllar boyunca gazete kâğıdının en fazla zam yapılan temel mallardan biri olması, basının mali yapısının bir anda bozulmasında önemli bir etken olmuştur.³¹³ Bundan dolayı 1980'li yıllara kadar basının şekillenmesinde siyasal ve toplumsal faktörler ön planda olurken, 1980'li yıllarla birlikte belirleyiciliği ekonomik öğeler almıştır. Bu bağlamda bu dönemde, basının içeriği, toplumsal rolü üzerinde ekonomik bağımlılıklar önemli bir rol oynamıştır.³¹⁴ Ayrıca bu dönemde Türkiye'de yaygınlaştırılmaya çalışılan yeni sağ ideolojinin hayata geçirilmesinde de basına daha fazla gereksinim duyulması, basının içeriği ve toplumsal rolünde değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur.

“Yeni sağ hegemonya projesinin hayata geçirilmesinde basın, önemli bir oynamıştır. Siyasi arenada basının desteğine olan talep, 1980'li yıllarda her zamankinden daha fazla artmış ve hâkim basın organları hegemonya projesinin en önemli destekçisi olarak görülmüştür. Bu süreçte Türk basını; tıpkı üniversitesi, sendikası, yargı sistemi, dini ve kültürel kurumları gibi sürece lojistik destek sağlamak üzere yeniden yapılandırılmış; iktisadi krizi aşmak üzere uygulamaya başlanan ekonomi politikalarının açığa çıkardığı meşrutiyet krizini alt etmenin önemli bir unsuru olarak basına özel bir işlev yüklenmiş ve basın gerçeklerden yeteri kadar uzaklaşmıyaya kadar, tabiri caizse terbiye edilmiştir.”³¹⁵

1980'li yılların ortalarından başlayarak tekelleşme eğilimleri ile Türk basınının yüzde 70'i iki grup tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Yayıncılık sektörünün

³¹² Dağtaş, **a.g.e.**, s. 85.

³¹³ Adaklı, **a.g.e.**, ss. 138-140.

³¹⁴ Dağtaş, **a.g.e.**, s. 92.

³¹⁵ Adaklı, **a.g.e.**, s. 146.

maliyetlerinin promosyon ve lotarya ile desteklendiği süreçte, ulusal gazete tirajının dörtte üçünü Dinç Bilgin³¹⁶ ve Aydın Doğan gruplarının gazeteleri arasında paylaşılmıştır. Gazete dağıtım kanallarında da tekelleşmiş büyük basın kuruluşlarının egemenliğiyle birlikte, küçük ve alternatif yayınlara kapanan basın piyasası, 1990'dan itibaren yeni bir görünüm kazanmaya başlamıştır.³¹⁷ 1980'de başlayan, 1990'lı yıllarda da devam eden medyadaki tekelleşme sürecinin arkaplanında yatan nedenler şöyle sıralanmaktadır: “1) Siyasal arenada medya desteğine duyulan gereksinim, 2) Promosyonla büyüme, 3) Özel radyo ve televizyonlara geçiş, 4) 1989–1993 ve 1995–2000 dönemi hızlı büyüme konjonktürü, 5) Dağıtımda ve reklamda gerçekleştirilen kartel anlaşmaları, 6) Medya sektöründe gerçekleştirilen anti-sendikal işbirliği.”³¹⁸ Türkiye’de 1990’lı yıllarla beraber medya sektöründe yoğunlaşma büyük bir hız kazanmış, gerçek anlamda basın dışı sermayenin (holdinglerin) sektöre sızmasından söz edilmiştir.³¹⁹

1980’li yıllarda başlayan hızlı bir süreç sonucunda, gazetecilik dışındaki alanlarda pek yatırımı olmayan geleneksel medya sahipleri sektörden uzaklaşırken, bankacılık, inşaat, turizm, ticaret, vb. pek çok alanda yatırımları olan büyük iş adamları ve holdingler medya sahibi olarak sektöre girdiler.³²⁰

Tekelleşme ile birlikte Türkiye’de medya az sayıda grubun elinde olup, medya patronları aynı zamanda bankacılıktan turizme pek çok farklı sektörde de faaliyet göstermektedir. “Tiraj” ve “reyting” gibi unsurlar ise, medya organlarının başarısını belirler hale gelmiştir. Medyanın neyi, nasıl haberleştirdiği ise önemli oranda bu durumun yarattığı koşullar tarafından belirlenmektedir.³²¹

³¹⁶ Bu gün itibariyle *Dinç Bilgin*, sahibi olduğu Etibank’ta yaşanan yolsuzluktan dolayı medya alanındaki hisselerinin önemli bir bölümünü *Turgay Ciner*’e devretmiş; daha sonra TMSF, *Ciner* grubunun elinde bulunan medya kuruluşlarına el koymuş ve *Bilgin* grubundan *Ciner* grubuna geçen medya kuruluşları TMSF’nin satışa çıkarmasıyla *Çalık* grubunun olmuştur.

³¹⁷ Dursun, **a.g.e.**, s. 146.

³¹⁸ Mustafa Sönmez, **Filler ve Çimenler**, s. 40, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

³¹⁹ Dağtaş, **a.g.e.**, s. 93.

³²⁰ Doğan L. Tılıç, **2000’ler Türkiye’de Gazetecilik ve Medyayı Anlamak**, s. 14, İstanbul, 2001

³²¹ Sinan Gökçen, “Hak Örgütleri ve Medya”, **Medyada Görünür Olmak**, s. 111, Ed.: Gülgün Erdoğan Tosun, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007

Kısacası, Türkiye’deki medya ortamının 1980’li yıllarla birlikte toplumsal yaşamda belirgin hale gelen yeni sağ politikaların ruhu ile uyum sağlaması ve yeniden yapılanması sonucunda, radyo ve televizyon yayıncılığı alanında devlet tekelinin kalkmasıyla başlayan süreci, medya dışı büyük sermayenin sektöre girmesi ve beraberinde medya içerikleri ile gazetecilik anlayışındaki önemli değişimler izlemiştir. Bu bağlamda Bab-ı Alf’deki geleneksel gazetecilik anlayışı dönüşmüş ve endüstrileşen medya plazalara taşınmıştır.³²²

3.3. Medya krizden nasıl etkilendi

İletişim sektöründe gerçekleştirilen yeni sağ politikalara paralel olarak yirminci yüzyılın son çeyreğinde enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, görsel medyanın yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. Bu anlamda yazılı basın da görsel medya ile etkileşimi çerçevesinde, içeriklerinde görsel unsurlara daha fazla yer vermeye başlamıştır. Dünya genelinde, haber kaynağı ve eğlence aracı olarak görsel medyanın geniş yer tutuyor olması; yazılı basının, çok uluslu televizyon şirketlerine uyum sağlamasına ya da medya dışı sermaye ile bağ kurmasına yol açmaktadır.³²³

Böylece medya Althusser ‘in tanımlamasıyla ‘ideolojik bir kurum’ olmanın yanı sıra önemli bir ekonomik alt sektör haline gelmiştir.³²⁴ Gerçekten de, kapitalizmin gelişimine koşul olarak basın sektörünün de ticarileşmesi, mülkiyet yapılarının tekelleşmesi ve reklam unsurunun başatlık kazandığı kârı değerlendirmeye dönük girişimler, medyanın bir endüstri sektörü olduğunu göstermektedir.³²⁵

Bir ticari işletme olarak birincil amacı kar elde etmek olan medya sektöründe, aktarılan kaynaklar, devlet destekleri, v.s. dış getiriler beklenen faydayı sağlayamamaktadır. Dolayısıyla da medya ayakta kalabilmek için reklam gelirlerini kullanmak zorundadır. Bu anlamda medyanın yelkenini dolduran rüzgârdır reklamdır.

³²² Dağtaş, a.g.e., ss. 99-100.

³²³ Dağtaş, a.g.e., s. 39.

³²⁴ Mustafa Sönmez, **Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı**, s.147, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

³²⁵ Dağtaş, a.g.e., s. 42

Reklam gelirlerinden yüzde 52–53 dolayında pay alan TV’ler reklam geliri ile yaşamaya çalışır. Yazılı basında reklamın toplam gelirdeki payı yüzde 80’i bulur, gazete-dergi satış gelirleri ise yüzde 20’lerdedir.³²⁶ Belgesel yönetmeni ve yazar Danny Schechter ise, özel de gazetelerin en önemli gelir kaynaklarından birinin gayrimenkul firmalarının ilan ve reklamlarının bulunduğu hafta sonu ekleri, bunun yanı sıra kredi kartı ve finansman şirketlerinin vermiş olduğu reklamlar olduğunu belirtmektedir.³²⁷ Genel olarak belirtilirse, reklam, medya çarkının dönmesinde yüzde 80 paya sahiptir.

2007 küresel krizi öncesi yaşanan likidite bolluğunun tüm dünyada yarattığı ekonomik genişleme, birçok alanda olduğu gibi, reklamcılık harcamalarına, dolayısıyla medya sektörlerinin genişleyip büyümesine olanak sağlamıştır.

‘Zenithoptimedia’ın verilerine göre, 2006’da 440 milyar dolar dolayında olan dünya reklam harcamaları, büyümenin sürdüğü 2007’de 485 milyar dolara kadar çıkmıştır. İlk yarısı, özellikle Asya’da büyümeyle geçen 2008’de ise reklam harcaması düşmekle birlikte 491,5 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. Bu anlamda, 2006-2007 döneminde % 7’ye yakın artan reklam harcamalarının krizin ABD’de baş gösterip diğer merkez ülkelere ve giderek gelişmekte olan ülkelere yayılmaya başladığı 2008’de ancak % 1,3 arttığı gözlemlenmiştir.

Zenithoptimedia, 2009 için reklam yatırımlarının artmayacağını, hatta % 0,2 daralacağını öngörmektedir. Bu, 2009’da dünya ekonomisinde, daralma öngören IMF tahminleri ile tutarlı bir öngörüdür. Tahminler, reklamda daralmanın en çok Kuzey Amerika’da yaşanacağını ve pazardaki payı % 36’yı bulan Amerika’da 2009 daralmasının % 6’ya yaklaşacağını ortaya koymaktadır.

Reklamlardaki payı dörtte biri bulan diğer Merkez ülkelerin toplandığı Batı Avrupa’da da 2009 daralması % 1 olarak öngörülmektedir.

³²⁶ <http://bianet.org/bianet/medya/112783-kuresel-kriz-ve-medya> (09.02.2010)

³²⁷ <http://www.dailystar.com.lb/Business/Middle-East/Nov/13/Was-the-global-financial-crisis-a-media-failure-as-well.ashx#axzz1WKtJMzMY> (07.02.2011)

Dünyanın tamamında, ama özellikle reklam harcamalarının % 70'inden fazlasının yapıldığı merkez gelişmiş ülkelerde reklamda daralma, tüm medya bileşenlerine de krizi taşıdı. Yazılı medyadan, elektroniğe, matbaacılıktan reklam-pazar araştırma halkla ilişkilere, çeşitli kültür endüstrilerine, hatta futbol endüstrisine kadar, reklam gelirleriyle yaşayan sektörlerde, gelir girişi azalmıştır. Bu gelirin azalmasıyla ve tüketicinin belli tasarruflarını gitmesiyle beraber, tüm dünyada, geniş anlamda medya sektöründe de ciro kayıpları yaşanmaya ve sonuçta da personel azaltmalar, ücretten tasarruflar ve tensikatlar hızlanmaya başlamıştır.

Resesyondan Şubat 2009 sonuna kadar 3,6 milyon istihdam kaybına uğrayan ABD'de, medya alt sektöründe de 100 binden fazla tensikata gidilmiştir. Aynı tablo Avrupa için de geçerlidir. Hem yazılı medyada hem de elektronikte Avrupa'da ciddi işgücü tasarrufları ve emek üstünden kriz azaltıcı uygulamalara gidilmektedir.³²⁸

2008 yılının son ayına kadar ABD'de yayınlanan 507 gazetenin günlük hafta içi tirajı, bir önceki yıla göre yüzde 4,6 gerileyerek 38.1 milyon adede inmiştir.

New York Times'ın ilan gelirleri 3'üncü çeyrekte yüzde 18,5 gerilemiş, net kar yüzde 51,4 azalarak sadece 6,5 milyon dolar olmuştur. Bu süreçte yeni binasından dolayı ödemesi gereken taksidi denkleştiremeyince zora düşmüş. Manhattan'daki görkemli binası için 400 milyon dolar ödeme yapması gereken gazete 8 Aralık tarihinde 225 milyon dolar açığı olduğunu açıklamıştır. Gazete, kriz sonrası, emlak sektöründe yaşanan kriz nedeniyle bankaların borçlanmalarda gösterdiği cimrilik ve sıkı disiplin anlayışından dolayı borç bulmakta zorlanmıştır. Yıl içinde iki defa kâğıt tasarrufu için ebat küçülten New York Times'ın pazar baskısı geçen seneye göre yüzde 4,1 abone kaybemiş, hafta içi satışları da yüzde 3,6 gerilemiştir. En çok satan iki ulusal gazeteden USA Today (2,3 milyon) ve Wall Street Journal (2 milyon) da abone düşüşü yaşamıştır. En büyük 25 gazete içinde en çok abone kaybeden ise The Atlanta Journal (yüzde

³²⁸ <http://www.habervesaire.com/haber/1289/> (27.02.09)

13'ten fazla)olmuştur. Bu gelişmelerin ardından S&, New York Times'ın kredi notunu düşürmüştür.³²⁹

Wall Street Journal'ı bünyesine katan News Corp'un net kârı yüzde 30 eriyerek 515 milyon dolara düşmüş, News Corp'un kurucusu Rupert Murdoch, "Bazı çalışanlarla yollarımızı ayıracağız. 2009 medya için daha zorlu geçecek. Küresel boyutta maliyetler yüzde 30 artarken, reklam pazarı yüzde 30 daralıyor" açıklamasını yapmıştır.

Time, Fortune ve Sports Illustrated gibi dergileri bünyesinde bulunduran Time Inc'in reklam geliri yüzde 8 azalarak 51 milyon dolara gerilemiş, Time Inc 600 kişiyi işten çıkarmıştır.

Bünyesinde ABD'nin en çok satan gazetesi USA Today dahil olmak üzere 85 ulusal ve 800 yerel gazete barındıran The Gannet Company'nin üçüncü çeyrek geliri yüzde 32.5 azalarak 158 milyon dolara düşmüş, Gannet, 3 bin gazeteciyi işten çıkarmıştır.

Los Angeles Times ve Chicago Tribune gazetelerinin çatı şirketi The Tribune Co'nun reklam gelirleri yüzde 19 gerilemiş, zarar 121 milyon dolar olarak açıklanmıştır. Grup, 300 gazeteciyi işten çıkarma kararı almış ve 23 televizyon istasyonu ve 12 gazetenin sahibi olan The Tribune Company krizin ilk büyük kurbanlarından biri olmuş ve Tribune Co'nun 9 milyar olan şirket borcu bu yılın sonunda 11,8 milyar dolara ulaştı. Borç faizlerini ödeyemediği için de Tribune şirketi iflas ettiğini açıklamıştır.

112 yıllık geçmişi olan Seattle Times'ın tirajı 1 ayda yüzde 7,7 düşmüş, çalışan sayısında yüzde 10 daralma kararı verilmiştir ve bu süreçte 150 gazeteci işten çıkarılmıştır.

100 yıllık Christian Science Monitor gazetesi, haftalık olarak yayımlanmaya başlamış, güncel haberlerin sadece internet platformunda yayınlanacağını açıklamıştır.

³²⁹ <http://www.aksiyon.biz/detay.php?id=32055> (05.03.2011)

İngiltere'de durum Amerika'dan farklı değildir. Tabloid boya geçmek de gazetelerin krizden kurtulmaları için çare olmamıştır. The Independent'in günlük tirajı 5 yıl öncesinde 218 bin ortalamaya sahipken 2009 senesinde 144 bin seviyesine düşmüştür. Küçülen The Guardian ve The Times'ın da tirajları da aynı oranda düşmüştür. Daily Mirror'ı çatısı altında barındıran ve 60'a yakın yerel gazetesi olan Trinity Mirror grubu gider bütçesini yüzde 50 daraltma kararı almıştır.³³⁰

3.4. Türkiye Medyası Krizden Nasıl Etkilendi

Her ne kadar medya sektörünün, ana damarı olan reklam harcamalarında azalma olsa da, sektör aynı ölçüde daralmamaktadır. Çünkü medyaya, hem sahiplerinin hem de iktidarın ihtiyacı olmakta ve zararlar tölare edilerek, bu sektör, gücün yettiği oranda kontrol edenler tarafından finanse edilmektedir. Fakat yine de bu dönemde, reklam paylarının dağılım oranları, bu oranların medya sektörüne etkileri ve medyadaki dönüşümler krizin Türkiye medyasına etkisinin incelenebilmesi için göz ardı edilmemesi gereken unsurlardır.

Reklamcılar Derneği ve TÜİK verilerine göre, Türkiye'de, 2002–2007 büyüme döneminde tüketim harcamaları arttıkça reklam harcamaları da yükselmiştir. 2002'de özel tüketim harcamalarının yüzde 0,45'i olan reklam harcamaları 2007'de 3,3 milyar YTL ile yüzde 0,55'e kadar çıkmıştır.

2008 öncesi dünyanın likidite bolluğu ile 2002 sonrası bir büyüme dalgası sayesinde yüzde 7'lik büyüyen Türkiye kapitalizmi de 2008'e kadar reklamda ve medyada alanlarında da büyümekteydi ancak ekonominin tempo kaybetmeye başladığı 2008'in ilk yarısından itibaren, reklam harcamalarının tüketime oranı yüzde 0,52'ye gerilemiş, yılın tamamında oranın yüzde 0,50'nin altına düşmüştür.

³³⁰ <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=766238> (07.06.2011)

2007'de, Türkiye ekonomisinin inişe geçmesine büyük krizin etkilerinin eklenmesiyle, Türkiye'de büyüme, bağlı olarak da reklam yatırımları 2008'in ilk çeyreğinden itibaren azalmaya başlamıştır. Bu durum, anında, gelirlerinin yüzde 80'ini reklamdan sağlayan Türk medya sektöründe de hızlı bir inişi getirmiştir.

2008 reklam yatırımlarını, ilk yarıda 1,7 milyar YTL olarak açıklayan Reklamcılar Derneği'nin bu verisi dikkate alındığında, ikinci yarıda ciddi bir büyüme kaybına uğrayan ekonomide, yıllık harcamaların 3 milyar YTL'nin altına düşmüştür. Bu da, 2008'de Türkiye reklam yatırımlarının ekonomik daralma ile tempo kaybettiğini göstermektedir. 2009 için IMF'in yüzde 1,5 küçülme öngördüğü Türkiye ekonomisinde, reklam yatırımlarının da azalacağını ve bunun bütün etkilerinin medya sektöründe hissedilmeye başladığını, daha çok da hissedileceğini söylememiz mümkündür ki bu dönemde; IAA (Uluslararası Reklamcılar Derneği) raporuna göre, 2009 yılında ise televizyonun mecra pazar payının % 48,2'ye gerilediği görülürken, bunu % 28,6 ile gazeteler, % 7,1 ile internet, % 7 ile açık hava reklamları, % 3,3'er oranla radyo ve sinema, % 2,6 ile dergiler takip etmektedir. Rapora göre Türkiye reklam pastası 2008'in 4. çeyreğinde % 17 küçülürken, en önemli gerileme % 20'lik oran ile gazete, % 17 ile televizyon ve yüzde 16,6 ile dergide görülmüştür.

Sektörlere göre medya yatırımlarına bakıldığında, 2008'in son çeyreğinde ilk 10 reklam veren sektörünün 7'sinin yatırımlarını kısıtıldığı görülmektedir. Finans sektörü % 55'lik düşüşle en keskin daralan sektör olurken, onu sırasıyla % 33 ile inşaat, % 30 ile elektronik ev eşyası sektörü izlemiştir. 2009 yılının ilk çeyreğinde toplam mecra yatırımları % 24,8 azalmıştır. En yüksek düşüş ise % 40 oran ile dergi mecrasında gerçekleşirken, dergiyi % 27,3 ile televizyon ve % 25,6 ile gazete izlemektedir.

Reklamda mecra tercihleri anımsandığında, TV'nin yüzde 53, gazetelerin yüzde 30 pay sahibi olduğu görülmektedir. Bu da krizin, medyanın alt-sektörlerinde nasıl yaşandığını ve yaşanacağını yeterince ifade etmektedir.

Yazılı basında gazete sayfa sayısı ve personel azaltılırken, dergicilikte de büyük büzülmeler yaşanmış, haftalık haber dergileri 15 günlük aralıklarla yayınlanmaya

başlamıştır. Bazı yayın projeleri ise ertelenmiştir. Doğu Grubu özelleştirmeden satın aldığı Kral TV'yi yeni bir popüler kanal yapma niyetini askıya almış, Ciner Grubu da yeni bir gazete projesine ancak Şubat sonunda başlayabilmiştir.³³¹

26 Ocak 2011'de Ahmet Çalık'ın sahibi olduğu Sabah gazetesi ve ATV televizyonunda büyük bir tenkiset başlamıştır. Sabah ve Habertürk Gazetesinden toplu çıkarımlar olmuştur. Sabah gazetesinde reklam dâhil bütün birimlerden toplam 60'a yakın kişinin işine son verilmiş, bu sayının 200'ü bulacağı belirtilmiştir.³³²

TV'lerin en çok izlenen kuşağı olan dizilerde, azalan reklam harcamaları nedeniyle kriz sürecinden etkilendikleri için tasarrufa gidilmiştir. Alıcı TV'ler, yapımcı-tedarikçi firmalara daha dikte edici şartları yakalamış, bütçe daraltmış, dizi firmaları da, daha düşük maliyetle üretmek adına, çalışanlara yükü bindirilen gayri-insani üretim biçimlerine yönelmişlerdir.³³³

Reklam havuzundan, gerek naklen yayınlara gerekse sponsorluklarla en büyük paylardan birini alan futbol endüstrisinin de kısa sürede reklam gelirlerinin azalması ve krizden payına düşeni daha fazla alması kaçınılmazdır. Finans sektöründe olduğu gibi medya sektöründeki ilk toplu işten çıkarma haberi Akşam gazetesinin de bağlı olduğu Türk Medya Grubu'ndan gelmiştir. Akşam Gazetesi, Tercüman Gazetesi, Güneş Gazetesi, Sky Türk televizyonu ve dergilerin bağlı olduğu Türk Medya Grubundan Ekim 2008'de yaklaşık 400 kişinin işine son verilmiştir. Dergilerin ve gazetelerin sayfa sayıları azaltılırken, aynı grup bünyesindeki Digitürk ve Turkmax'dan ise toplam 100 kişi işten çıkartılmıştır. Ciner Grubu'na ait Kanal 1 ve Habertürk televizyonundan Kasım 2008'de aralarında kameraman, montajcı, resim seçici, ışıkçıların da bulunduğu 30 kişinin işine son verimli, Doğu Grubu ise TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu)'den satın aldığı Kral TV'deki 172 kişinin işine son verdiğini açıklamıştır.

³³¹ <http://bianet.org/bianet/medya/112783-kuresel-kriz-ve-medya>

³³² http://www.rotahaber.com/haberturt-sabah-atvde-toplu-cikarim_129584.html (08.07.2010)

³³³ <http://bianet.org/bianet/medya/112783-kuresel-kriz-ve-medya>

Aralık 2008’de ise TV8’in yaklaşık 50 kişinin işine son veridiği medya sitelerinde yer alırken, bu dönemde Fox kanalı da 40 kişinin işine son vermiştir. İpek Koza Grubu’nun Tuncay Özkan’dan satın aldığı Kanaltürk televizyonu da 2008’in Kasım ayında 60 kişiyi işten çıkardığı duyurulmuş, Milliyet tasarruf tedbirleri çerçevesinde İK ve Taktik eklerini kapatmaya karar vermiştir. İnsan kaynakları eki İK ve iddaa-spor eki Taktik eklerinin yayınına son verilmiş, tıpkı Milliyet gibi Doğan Grubu bünyesinde yer alan CNN Türk Televizyonu’ndan da 20’ye yakın kişinin işine son verildiği kaydedilmiştir.³³⁴

3.5. Medya Krizi Nasıl Ele aldı

Günümüz dünyasında “bilgi” en temel ve değerli sermaye araçlarından birisi haline gelmiştir. Bilgi toplumunda bilginin temel özellikleri, sürekli üretilebilmesi ve artış göstermesi; iletişim ağları içinde taşınabilir, bölünebilir ve paylaşılabilir olması ile emek ve sermayeyi ikame edebilmesi şeklinde özetlenebilir.

Bilginin önemi yanında, bilginin ne şekilde elde edildiği ve nasıl kullanıldığı da üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Dünyada olan olayların çoğu hakkında bilgi edinimi ve kanaat oluşumu büyük ölçüde milyonlarca insanın paylaştığı basın ve televizyondaki haber söylemine dayanır. Büyük bir olasılıkla başka hiçbir söylem tipi milyonlarca insan tarafından aşağı yukarı aynı zamanda paylaşılmaz ve okunmaz. Bundan dolayı haber söyleminin sahip olduğu iç dinamiklerin güç potansiyeli oldukça büyüktür. Habere konu olan yazıların içeriklerinin, başlıklarının ve sitilinin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamları, iletilmek istenilen yargıları değerlendirebilmek açısından büyük bir öneme sahiptirler. Sosyoekonomik ve sosyokültürel farklılıklara bağlı olarak insanların haber olaylarını ve haber raporlarını oldukça farklı tarzlarda yorumladıkları, tasarımıladıkları ve değerlendirdikleri ve böylece farklı kanaatler, tutumlar ve ideolojiler oluşturdukları düşünülmektedir.³³⁵

³³⁴ Tolga Kara, **Küresel Ekonomik Kriz ve Medya Sektörüne Yansımalar**, Marmara İletişim Dergisi, sayı 15, İstanbul, Temmuz : 2009

³³⁵ Emine Koyuncu Sayılğan, **Türkiye’de Ekonomik Kriz ve Yazılı Basın Haberlerinin Kriz Etkilerinin Ele Alış Şekli Üzerine Bir Araştırma**,

Bu çerçevede ünlü belgesel yönetmeni Danny Schechter, 2007 krizi öncesinde medyanın milyonlarca insanda farklı kanaatler ve tutumlar yarattığını, reklam ve haber söylemleriyle fakir kesimlerin olmayan sermayelerini finans ve gayrimenkul çevrelerine ikame ettiklerini belirtmektedir. O, medyanın toplu konut kuruluşlarının uyarılarını göz ardı ederek, Amerika'nın en yoksul topluluklarını bazı yırtıcı borç verme uygulamalarıyla karşı karşıya bıraktığını ayrıca buna da teşvik ettiğini belirtmektedir. Schechter, gazetelerin ve genel olarak medyanın temel görevlerinin bilgilendirme, yönlendirme, eğitime, duyguları dile getirme, toplumsal ilişki kurma, eğlendirme ve uyarmak olduğunu bu süreçte medyanın vatandaşlar için bir watchdog (bekçi köpeği) olması gerektiğini ancak medyanın rolünü çıkarları nedeniyle yerine getirmediğini belirtmektedir.

Gazetelerin en önemli gelir kaynaklarının, gayrimenkul hafta sonu ek ve ilanla reklamlarının yanı sıra kredi kartı ve finansman şirketlerin reklamları olduğunu belirtmektedir ki yukarıda da reklam gelirlerinin oranları ve önemi belirtilmiştir.

Sonuç olarak Schechter, gayrimenkul ve gazete endüstrisi arasında bir bağlantı olduğunu savunmakta ve bunların medyanın kendi geleceği ve başarısı için iç içe geçmiş olduğunu belirtmektedir. Schechter, gazete sektörünün gayrimenkul sektörünün pazarlama kolu olduğunu vurgulamaktadır; o, bazı şehirlerde gazetelerin oluşturduğu reklamlar yoluyla satış eyleminin bir parçası olduğunu ve aslında tüm bu ilişkinin yürütülen bu yolsuzluğun bir parçası olduğunu belirtmektedir.

Schechter, reklam ve yaşam tarzı takviyelerinin medya aracılığı ile pazarlandığını ve tüketici için gazetelerin, bir pazarlama aracı olarak yatırım önündeki güven artırıcı bir enstrüman görevini üstendiğini iddia etmektedir Schechter Microsoft sahibi Bill Gates ve Richard Branson Virgin hakkında yazılan makaleleri örnek göstererek, gazetelerin, 'iş adamlarını birer kahraman, evrenin ustaları birer kült olarak

http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:vQuL9QtfX6MJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=0

gösterdiğini belirtmektedir ki Türkiye basınında da mitleştirilmiş Sabancı, Koç, Eczacıbaşı makaleleri bulunmaktadır.

Genel olarak, Schechter krizin bir mali sistem hatası olduğunu ve düzenleyicisinin de özelde Amerikan medyasının genelde de medyanın ta kendisi olduğunu belirtmektedir.³³⁶

Schechter'in bu saptamasının yanı sıra medyanın ülkemiz içinde krizi ele alış şeklini incelerken, Türkiye medyası için her ne kadar 'krizi medya yaratmıştır' şeklinde keskin bir iddia ortaya koymasak da incelediğimiz gazetelerin yayın politikalarına göre kriz hâbetlerini içerik ve analiz olarak birbirinden farklı şekillerde ele aldıklarını ispatlamak mümkündür.

Ülkemizde medyanın krizi nasıl ele aldığını incelerken araştırma kapsamı için yayın çizgileri iktidara mesafeleri ve yaklaşımları farklı üç gazete belirlenmiştir. Bunlardan ilki hükümete yakınlığı ile tanınan ve iktidarı destekleyen Zaman Gazetesi, ikincisi laik ve Cumhuriyetçi bir çizgide yayın yaptığını belirten ve muhalefete daha yakın duran Cumhuriyet Gazetesi üçüncüsü ise daha tarafsız olduğu iddiasında olan internet üzerinde en fazla takip edilme oranına sahip ve krizin Türkiye'de patlak verdiği dönem vergi borcu çıkartılan ve bu süreçten en çok etkilenen eski Doğan Grubu yayını olan Milliyet Gazetesidir. Belirtilen gazetelerin incelenmesinde tarama yöntemi kullanılmış ve gazetelerin ekonomi sayfaları taranarak, ekonomi haberlerinin biçim ve içerik analizleri yapılmıştır.

İnceleme üç gazetenin, krizin dünyada patlak verdiği ve yankılarının Türk medyasına ulaştığı 2008 Eylül ayı da dâhil olmak üzere, gelişimi ve Türkiye'yi etkilemesi açısından, Eylül, Ekim Kasım, Aralık, Ocak ve Şubat olmak üzere altı aylık süreci ele alınmıştır.

³³⁶ <http://www.dailystar.com.lb/Business/Middle-East/Nov/13/Was-the-global-financial-crisis-a-media-failure-as-well.ashx#axzz1WKtJMzMY> (**Was the global financial crisis a media failure as well?**)

Ekonomik kriz 2008'in son çeyreği ve 2009 yılı boyunca, 253 bin 458 haberle, medyanın en çok işlediği konu olmuştur. Ekonomik krize sadece yazılı basında değil, görsel basında da geniş bir şekilde yer verilmiş, yıl boyunca televizyon ekranlarında konuyla ilgili 2 bin 453 saat haber yapılmıştır. Krizin sektörler üzerindeki baskısı ve küçülmeye yönelik etkisi finansal rakamlar ve çıkan haberlerle ele alınmıştır.³³⁷

Eylül ayı itibariyle Zaman Gazetesi, 5 gün (23, 25, 26, 29, 30 Eylül) krize dair ilk sayfadan haber vermiş, 4 haber bir sütunluk yer kaplarken, 30 Eylül'de kriz haberine manşetten, sayfanın yarısını kaplayacak şekilde büyük puntolarla yer verilmiştir.

Milliyet Gazetesi, altı gün (1, 12, 16, 17, 20, 30 Eylül) krize dair ilk sayfadan haber vermiş, dört haber küçük bir sütunda ele alınırken, 29 Eylül'de Güngör Uras'ın krize dair köşe yazısının bir paragrafı ilk sayfada küçük bir yer bulmuş, 16 Eylül'de manşette 2 habere yer verilmiş bunlardan birisini de sayfanın 3/1'ini kapsayacak şekilde kriz haberi oluşturmuştur. Bu dönemde gazetenin gündemini daha çok Doğan Grubuna verilen vergi cezası ve Deniz Feneri davası oluşturmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi, 13 gün (11, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 29, 30 Eylül) krize dair ilk sayfadan haber vermiş, 24, 25, 27 Eylül küçük bir sütun yer kaplayan haberler, 11, 14, 20 ve 30 Eylül'de manşetten diğer günler gazetenin 3/1'ini kaplayacak büyüklükte manşet altından verilmiştir.

Ekim ayı itibariyle, Zaman Gazetesi 10 gün hariç (5, 6, 12,13, 15, 16, 19, 21, 23, 30 Ekim) kalan 21 günde kriz haberlerine ilk sayfada yer vermiş, 4, 18, 25 Ekim'de kriz haberlerini manşete taşımış, diğer günler birer sütunluk, ya da sadece haber başlığının bulunduğu bir şerit olarak yer vermiştir.

³³⁷ Emine Koyuncu Sayılğan, **Türkiye'de Ekonomik Kriz ve Yazılı Basın Haberlerinin Kriz Etkilerinin Ele Alış Şekli Üzerine Bir Araştırma**, http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:vQuL9QtFX6MJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_dt=0

Milliyet Gazetesi, 21 Ekim Hariç 30 gün ilk sayfadan kriz haberlerini görmüş, 8 gün (1, 4, 7, 8, 9, 11, 14, 23 Ekim) kriz haberini manşetten vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi, 19 ve 31 Ekim hariç 29 gün ilk sayfadan kriz haberlerini görmüş, 15 gün (1,2, 3, 4, , 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 23, 27, 28 Ekim) kriz haberini manşetten, 22 Ekim' de gazetenin 3/1'ini kaplayacak büyüklükte manşet altından vermiştir.

Kasım ayı itibariyle, Zaman Gazetesi, 5 gün (22, 23, 25, 27, 29 Kasım) ilk sayfadan kriz haberlerini görmüş, 29 Kasım'da manşetten, 22 ve 27 Kasım'da manşet altından kriz haberlerini vermiştir.

Milliyet Gazetesi, 14 gün (1, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 30 Kasım)) ilk sayfadan kriz haberlerini görmüş, 3 gün (22, 25, 30 Kasım) kız haberlerini manşetten vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi, 12 gün hariç (3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 17, 26, 29 Kasım) 18 gün kriz haberlerini ilk sayfadan görmüş ve 6 gün (2, 16, 18, 21, 22, 27 Kasım) haberleri manşetten iki gün (1, 12 Kasım) manşet altından vermiştir.

Aralık ayı itibariyle Zaman Gazetesi, 12 gün (1, 2, 5, 6, 7, 10, 13, 16, 17, 18, 22, 23 Aralık) tarihlerinde kriz haberlerini ilk sayfada aktarmış ve 3 gün (5, 7, 18 Aralık) haberleri manşetten vermiştir.

Milliyet Gazetesi, 17 gün (1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 25, 28, 29 Aralık) kriz haberlerini ilk sayfadan görmüş, 15 Aralıkta kriz haberini manşetten görmüş, 25 Aralık'ta ise kriz haberine ilk sayfanın 3/1 bölümünü ayırmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi, 7 gün hariç (7, 9, 12, 18, 22, 25, 27 Aralık), 24 gün kriz haberlerini ilk sayfadan görmüş 5 gün (1, 5, 6, 11, 13 Aralık) haberi manşetten vermiş, 23 Aralık'ta ise sayfanın 3/2 sini kaplayan bir haber yayınlamıştır.

Ocak ayı itibariyle Zaman Gazetesi, 6 gün (25, 26, 28, 29, 30, 31 Ocak) kriz haberlerini ilk sayfadan görmüş 25 Ocak'ta ise kriz haberini manşetten vermiştir.

Milliyet Gazetesi, 7 gün (3, 12, 16, 24, 27, 28, 29 Ocak) kriz haberlerini ilk sayfadan vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi, 15 gün (1, 2, 3, 5, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 22, 23, 25, 28, 29 Ocak) kriz haberlerini ilk sayfadan görmüş, 29 Ocak'ta ise kriz haberini manşetten vermiştir.

Şubat ayı itibariyle Zaman Gazetesi, 7 gün (1,3, 7, 20, 23, 24, 28 Şubat) kriz haberlerini ilk sayfadan görmüştür.

Milliyet Gazetesi, 8 gün (3, 4, 6, 11, 16, 18, 21, 24 Şubat) kriz haberlerini ilk vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi, 8 gün (2, 5, 7, 9, 22, 24, 25 Şubat) hariç 20 gün kriz haberlerini ilk sayfadan görmüş, 16 Şubatta manşetten vermiştir.

Bu altı aylık sürede toplamda kriz haberlerini, Zaman Gazetesi 9 gün, Milliyet Gazetesi, 14 gün, Cumhuriyet Gazetesi 34 gün manşetten vermiştir.

Tablo2: İlk sayfadan verilen Kriz Haberleri Sayısı

İlk sayfadan verilen Kriz Haberleri Sayısı	Eylül 2008	Ekim 2008	Kasım 2008	Aralık 2008	Ocak 2009	Şubat 2009
Zaman	5	21	5	12	6	7
Milliyet	6	30	14	17	7	8
Cumhuriyet	13	29	18	24	15	20

Tablo 3: Manşetten verilen Kriz Haberleri Sayısı

Manşetten verilen Kriz Haberleri Sayısı	Eylül 2008	Ekim 2008	Kasım 2008	Aralık 2008	Ocak 2009	Şubat 2009
Zaman	1	3	1	3	1	-
Milliyet	1	8	3	1	-	-
Cumhuriyet	4	15	6	5	1	1

Bu altı aylık dönemde her üç gazetede toplam 8158 ekonomi haberi yer almıştır. Bu haberlerin 2867 tanesini kriz haberleri oluşturmuştur. Ay bazında gazeteleri inceleyecek olursak:

3.5.1 Eylül (2008)

Eylül ayında Zaman Gazetesi'nde toplam 519 ekonomi haberi yer almış bunun 61 tanesini kriz haberleri oluştururken bunun 38 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Milliyet Gazetesi'nde toplam 510 ekonomi haberi yer almış bunun 101 tanesini kriz haberleri oluştururken 67 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi'nde toplam 340 Ekonomi haberi yer almış bunun 120 tanesini kriz haberleri 93 tanesini yurt dışı kriz haberi oluşturmuştur.

3.5.2. Ekim (2008)

Ekim ayında Zaman Gazetesi'nde toplam 572 ekonomi haberi yer almış bunun 207 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 113 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Milliyet Gazetesi'nde toplam 441 ekonomi haberi yer almış, bunun 244 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 105 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi'nde toplam 468 ekonomi haberi yer almış bunun 249 tanesini kriz haberi kriz haberlerinin 267 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

3.5.3. Kasım (2008)

Kasım ayında Zaman Gazetesi, toplam 585 ekonomi haberi yer almış, bunun 223 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 49 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Milliyet Gazetesi'nde toplam 408 ekonomi haberi yer almış, bunun 163 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 38 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi'nde toplam 381 ekonomi haberi yer almış bunun 192 tanesini kriz haberi kriz haberlerinin 49 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

3.5.4. Aralık (2008)

Aralık ayında Zaman Gazetesi, toplam 552 ekonomi haberi yer almış, bunun 161 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 36 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Milliyet Gazetesi'nde toplam 423 ekonomi haberi yer almış, bunun 199 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 54 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi'nde toplam 337 ekonomi haberi yer almış bunun 131 tanesini kriz haberi kriz haberlerinin 44 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

3.5.5. Ocak (2009)

Ocak ayında Zaman Gazetesi, toplam 547 ekonomi haberi yer almış, bunun 143 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 33 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Milliyet Gazetesi'nde toplam 405 ekonomi haberi yer almış, bunun 124 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 39 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi'nde toplam 424 ekonomi haberi yer almış bunun 161 tanesini kriz haberi kriz haberlerinin 61 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

3.5.6. Şubat (2009)

Şubat ayında Zaman Gazetesi, toplam 480 ekonomi haberi yer almış, bunun 123 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 31 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Milliyet Gazetesi'nde toplam 391 ekonomi haberi yer almış, bunun 112 tanesini kriz haberleri, kriz haberlerinin 29 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Cumhuriyet Gazetesi'nde toplam 375 ekonomi haberi yer almış bunun 153 tanesini kriz haberi, kriz haberlerinin 57 tanesini yurt dışı kriz haberleri oluşturmuştur.

Eylül ayında söz konusu gazetelerde yurt dışı kriz haberlerinin daha fazla olduğunu, krize daha dışarıdan bakıldığını, ABD ve Avrupa'nın bir ekonomik kriz yaşadığı ve bu krizin Türkiye'yi etkileyip etkilemeyeceği haberleri yer almaktadır.

Milliyet 02.09.2008

İngiliz ekonomisi krediyle coşacak!

ABD’de başlayan global durgunluğun Avrupa bölgesinde etkileri hissedilmeye başladı.

LONDRA AA

Bu konuda üzerinde yoğun baskı hisseden ülkelerinin başında gelen İngiltere’de, ekonominin canlanması için yeni çözümler aranıyor.

Milliyet 04.09.2008

Kore’den Lehman’a 5.3 milyar dolarlık teklif

Güney Kore’de, devlet kontrolündeki Kore Kalkınma Bankası (KDB), ABD’li yatırım bankası Lehman Brothers’ın yüzde 25 hissesini satın almak için 5.3 milyar dolar teklif etti.

SEULAA

Milliyet 07.09.2008

ABD Hazinesi, Mortgage devlerine el koydu

ABD’de süren gayrimenkul finansmanı krizinde geline en son noktada piyasanın belirleyicisi konumundaki Fannie Mae ve Freddie Mac isimli iki şirket artık devlet kontrolüne geçti.

Washington

Zaman 03.09.2008

İngiliz hükümeti, ilk kez ev alacaklara faizsiz borç verecek

İngiltere hükümeti, durgun emlak piyasasını canlandırmak için ilk kez ev alacak belli bir gelirin altında bulunan kişilere faizsiz kredi verecek.

Bu dönemde Türkiye’de ‘ihracatın 130 milyar dolara ulaştığının, çimento üretiminin 50 milyon tona koştüğünün, 2008 Küresel Araştırma Geliştirme AR-GE

raporunda Türkiye'nin 4,8 milyar dolarlık yatırımla 25. sırada olduğunu haberlerini görmekteyiz.

Ekim ayı itibarıyla yurt içi kriz haberlerinin arttığını görmekteyiz. Ancak, yurt içi haberleri yoğun olarak Cumhuriyet Gazetesi'nde, Cumhuriyet Gazetesi kadar baskın olmasada daha soft bir şekilde Milliyet Gazetesi'nde Türkiye'nin etkilenim yönleri ve sonuçları ele alınırken, Zaman Gazetesi'nde daha çok krizi teğet geçen ya da fırsata dönüştüren firmaların haberlerine, hükümet söylemi ile kriz açıklamalarına ve diğer gazetelerde yayınlanmış olan istatistik verilere yer vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi haberleri daha çok işçinin ve genel olarak halkın gözüyle ele alırken, Milliyet Gazetesi TUSİAD, MUSİAD vs. Kuruluşların gözünden, Zaman ise hükümet ve krizden etkilenmeyen özel şirket ceo'larının ya da hükümete yakın kuruluşların gözüyle ele almıştır.

Bu süreçte Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerinde 'kriz günlüğü' köşelerini oluşturulduğunu ve yurt dışı kriz süreci haberlerinin bu arkası yarın formatında düzenlenmiş haber metinlerine yerleştirildiğini görüyoruz.

KRİZ GÜNLÜĞÜ

* **İngiltere’de** ülkenin en büyükleri arasında yer alan ve hemen hemen bütün büyük alışveriş merkezlerinde şubeleri bulunan 20 mağaza zincirinin geleceğlerinin, hisselerinin büyük bölümlerini elinde tutan İzlanda merkezli Baugur şirketinin iflas noktasına sürüklenmesiyle risk altına girdiği bildirildi. Baugur’un iflası halinde, İngiltere’de yüzlerce şubesi bulunan önemli zincir mağazaların da binlerce işçisini çıkartıp, kapılarına kilit vurma noktasına gelebilecekleri belirtildi.

* **ABD** emlak piyasasındaki krizin dibe vurmaya üzere olduğu kaydedildi. Rejting kuruluşu Moody’s’in raporuna göre, Florida’dan, Kaliforniya’ya kadar, emlak fiyatları, krizin başladığından bu yana yüzde 50’den fazla değer kaybetti.

* **Ford’un** İngiltere’deki tesislerinden 850 işçi çıkartılacağı, bunun için öncelikle gönüllülüğü özendirilecek bir paketin hazırlanmakta olduğu bildirildi.

* Küresel krizin etkisiyle işsizlik çığ gibi büyürken, işsizlere iş yaratma maliyeti de rekor düzeyde artış gösterdi. Bir kişilik iş yaratma maliyeti 2008 yılı ortalamasında önceki yıla göre yüzde 45 artarak 287 bin TL’ye ulaştı.

* **Kuzey** Amerika kıtası ile Kanada’nın en eski firması Hudson’s Bay, 1000 tam gün çalışanını işten çıkaracağını bildirdi. Toplam 60 bin çalışanı bulunan Hudson’s Bay’in çeşitli adlar altında Kanada’da 600’den fazla mağazası bulunuyor.

* **Brisa** Bridgestone Sabancı Lastik Sanayi ve Ticaret AŞ 12 Şubat 2009’a kadar üretime ara verdiğini duyurdu. Bu dönemde izne ayrılacak olan mavi yaka çalışan sayısı yaklaşık 1072, beyaz yaka çalışan sayısı ise yaklaşık 119 kişi olacak.

* **Macaristan’da** otomotiv sektörünün ardından inşaat sektörü de çöktü. Macaristan’da 2008’de inşaat sektörünün çöküşü ile bu sektörde çalışan 300 bin kişinin yarısının işsiz kaldığı, inşaat firmalarının yüzde 70’inin iflas ettiği öğrenildi.

12.12.2008 Milliyet Gazetesi

KRİZ GÜNLÜĞÜ

**AB liderleri 200 milyar euro'luk paketi onayladı...AB'de sanayi üretimi geriledi...
Rusya resesyona girdi**

AB liderleri 200 milyar euro'luk paketi onayladı

AB liderleri, Avrupa ekonomisini canlandırmak için hazırlanan 200 milyar euro'luk teşvik paketini onayladı. Teşvik paketinin 170 milyar euro'su devletlerin ulusal teşvik paketlerinin toplamı anlamına gelirken 30 milyar euro'su AB ortak bütçesinden ve Avrupa Yatırım Bankası kredilerinden aktarılacak.

Japonya'dan 255 milyar dolarlık ikinci paket

Japonya Başbakanı Taro Aso, 255 milyar dolarlık yeni bir teşvik planı açıkladı. Aso, daha önce açıklanan 27 trilyon yen'lik (295 milyar dolar) ekonomiyi teşvik paketini güçlendirmek için yeni bir paket hazırladıklarını, bu paketle istihdamı artırarak, borçlanmayı teşvik ederek ve finansal piyasalara sermaye desteği vererek, ekonomiyi canlandırmayı amaçladıklarını söyledi.

Bank of America 3 yılda 35 bin kişiyi çıkaracak

ABD'de Bank of America 3 yılda 30-35 bin çalışanını işten çıkaracak. Banka 247 bin ve Merrill Lynch 61 bin kişiye istihdam sağlıyor. Banka Eylülde Merrill Lynch'i 50 milyar dolara almıştı.

Finans şirketlerinin açıkladığı işten çıkarmalar 290 bin rakamını aştı. Öte yandan Alcatel-Lucent, 1.000 kişiyi işten çıkaracak.

AB'de sanayi üretimi geriledi

Sanayi üretimi ekim ayında, geçen yılın aynı ayına göre, Euro Bölgesi'nde yüzde 5,3, Avrupa Birliğinde (AB) yüzde 5 geriledi. Ekim ayında sanayi üretimi eylül ayına göre ise yüzde 1.2 geriledi.

Rusya resesyona girdi

2008 yılının son iki çeyreğinde ekonomik göstergelerin olumsuz olduğu Rusya da ekonomik durgunluğa girdi. Rus yetkililer, ekonomik büyümenin tahmin edilen seviyenin altında kalacağını belirtti. Mali kriz nedeniyle Rusya'da sanayi sektörü zor durumda, özellikle inşaat malzemelerine talep ciddi oranda azaldı.

KÜRESEL KRİZ GÜNLÜĞÜ...

BMW'nin İngiltere'de mini modelini ürettiği Oxford'daki Cowley fabrikasından 850 işçi çıkarılacak. Fabrikanın hafta sonu vardiyasının tümüyle iptal edilmesi sonucunda, bu vardiyadaki işçiler de işinden oldu.

Belçika hükümeti, Fortis'in satışı için Fransız BNP Paribas'yla tekrar görüşmelere başlayacak. Mahkeme kararıyla yeniden müzakere edilen satış, geçen hafta hissedarların satışa yüzde 50.3 "hayır" oyuyla, az farkla reddedilmişti.

Macaristan'da otomobil satışları yüzde 52 azaldı. Avrupa Birliği ülkeleri arasında ocakta oto satışlarında yüzde 26'lık bir düşüş yaşanırken, Macaristan'da bu rakam yüzde 52.1 oldu.

Eylül ayı itibariyle genel olarak tüm gazetelerin krizi dışarıdan izleyen bir göz olarak ele aldığı, Türkiye etkilenmemiş gibi bir gözlemci edasıyla aktardıkları görülmektedir. Medya başta olmak üzere işten çıkarım haberlerine bu süreçte rastlanmamıştır.

Zaman Gazetesi kriz boyunca gazetenin genellikle 5, nadiren 6 ve 4 sayfasını ekonomiye ayırmışken Milliyet Gazetesi 4, Zaman ise 2 sayfasını ekonomiye ayırmıştır. Zaman ve Cumhuriyet Gazeteleri kısa haberlere yer verirken, Milliyet Gazetesi çoğu zaman tek bir haberi ele almış ve tek haber üzerinden konuları geliştirmiştir.

Krizin sektörler üzerindeki etkisi üç gazetede de geniş şekilde incelenmiştir. Bu süreçte krizden olumsuz etkilenen sektörler içinde en fazla otomotiv ve sanayi sektörü haberleri hazırlanmıştır.

Zaman gazetesinde olumlu çağrışımlar yapacak kriz haberlerinin çoğu, krizi fırsata çeviren şirket haberleriyle, krizle ilgili ekonomik-siyasi görüşlerin özellikle de hükümet açıklama ya da ilgili bakanların ve hükümete yakın şirketlerin açıklamalarının olumlu bir şekilde aktarıldığını görmekteyiz.

İlerleyen dönemlerde ekonomik kriz haberlerinin sayısında önemli bir düşüş olmasa da Cumhuriyet Gazetesi hariç, içeriğinin değiştiği, olumlanmış kriz haberleri ile olumsuz haberlerin arasındaki farkın da daha azaldığı görülmektedir. Olumlu haber sayısında artış olurken, olumsuzlarda düşüş göze çarpmaktadır.

Ekim ayı itibariyle de özellikle de Zaman Gazetesi'nde kriz haberlerinin 'rağmen, inat'lı versiyonlarını görmekteyiz. İnceleme süresince kriz haberlerinde Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerinde olduğu gibi inkâr edilemeyen genel kriz süreciyle ilgili haberler aktarılmış ancak bu haberlerin yanısıra ve bu haberlerden çok daha fazla oranda krizden etkilenmediğimiz, krizin teğet geçtiğini destekler haberler yayınlanmıştır.

Bu süreçte Zaman Gazetesi'nin kişilerin ağızından naklettikleri haberleri tırnak içine almadan mevcut durummuş gibi verildiği görülmektedir.

Zaman 28.11.2008

Keskinoğlu Şirketler Grubu'nun yönetim kurulu üyesi ve Pazarlama Grup Başkanı Keskin Keskinoğlu'nun açıklaması her hangi bir imleç kullanılmadan haber başlığı olarak verilmiştir.

'Kriz bize vız gelir, yüzde 25 büyüyeceğiz'

Zaman 21.11.2008

Vestel İcra Kurulu Başkanı Ömer Yüngül'ün açıklaması her hangi bir imleç kullanılmadan haber başlığı olarak verilmiştir.

'Bizde kriz yok, ekim ve kasımda rekor kırdık'

Zaman 26.11.2008

Sinpaş Yönetim Kurulu Başkanı Avni Çelik'in açıklaması her hangi bir imleç kullanılmadan haber başlığı olarak verilmiştir.

'Ne krizi, lüks konut satışında hedeflerimizi ikiye katladık'

Zaman 09.01.2009

Krizden hakikaten çok az etkilendik

Küresel ekonomik kriz yüzünden dünyanın birçok yerinde bankaların devlet kontrolüne girdiğini anlatan Türkiye Bankalar Birliği Başkanı ve Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Ersin Özince, Türkiye'nin krizden az etkilendiğini söyledi.

Zaman 06.11.2008

Kriz, İstanbul'un finans merkezi olmasını hızlandırır

Zaman 07.11.2008

Citigroup Avrupa, Ortadoğu ve Afrika Bölgesi Hisse Senedi Piyasası Ekonomisti Dr. Richard Reid'in açıklaması :

'Türk ekonomisi ABD ve Avrupa'dan iyi durumda'

Zaman 16.01.2009

Son tarih 2 Mart, yurtdışında parası olan Allah aşkına getirsin

Hükümet, küresel krize önlem olarak yurtdışında bulunan paraların Türkiye'ye getirilmesi amacıyla Varlık Barışı Yasası'nı çıkardı. 2 Mart'ta sona erecek uygulamayı hatırlatan Maliye Bakanı Kemal Unakıtan, yurtdışındaki paraların bir an önce ülkeye getirilmesi çağrısında bulundu.

Zaman Gazetesi'nin krize dair oldukça objektif verdiği haberlerin yanı sıra azımsanmayacak ölçüde krizi yadsıyan haberlerini de görmekteyiz.

Bunların yanında ‘krize rağmen, krize inat’ söylemlerinin çok fazla kullanıldığını görüyoruz haber metinlerinde.

Zaman 17.11.2008

Kütahya Porselen Yönetim Kurulu Başkanı Nafi Güral Krize rağmen ayağımızı gazdan çekmedik

Zaman 13.11.2008

Bankalar, krize rağmen peş peşe kâr açıklıyor
Türkiye'deki gelişme Avrupa'da bile yok

Zaman 02.11.2008

Krize rağmen Türkiye'deki bankalar yüzde 12 büyüdü

Zaman 07.01.2009

TAV, krize rağmen 2009 kirasını peşin ödedi

TAV Havalimanları Holding, İstanbul Atatürk Havalimanı'nın 140 milyon dolar olan 2009 kirasını, ekonomik krize rağmen Devlet Hava Meydanları İşletmesi'ne (DHMI) peşin ödedi. TAV Havalimanları İcra Kurulu Başkanı Dr. M. Sani Şener, DHMI Genel Müdürlüğü'ne 2009 kira ödemesini Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım'a yaptı.

Zaman 23.11.2008

Dünya krizle boğuşurken Türk müteahhitler Cannes'daki fuarda gövde gösterisi yaptı

Zaman 04.11.2008

Krize inat havalimanı genişletiliyor

Zaman 08.01.2009

Krize rağmen 18,4 milyar dolarlık satın alma

Küresel krize rağmen geçen yıl Türkiye'deki birleşme ve satın alma işlemlerinin toplam hacmi 18,4 milyar dolara ulaştı. Yıl içinde 172 birleşme ve satın alma işlemi gerçekleşirken, bunların içindeki yabancı yatırımcıların payı yüzde 75 oldu.

Zaman 06.01.2009

Üç Aylık Düşüşe Rağmen Otomotivde İhracat Rekoru

Ekonominin lokomotifi konumundaki otomotiv sektörünün 2008 yılı ihracatı, son çeyrekteki düşüşe rağmen bir önceki yıla göre yüzde 14,3'lük artış ile 22 milyar 944 milyon dolara ulaştı.

Zaman 12.01.2009

Krize rağmen Türkiye, yatırım cazibesini koruyor

Küresel kriz sebebiyle dünya ekonomilerinde deprem yaşanırken, Türkiye bu tabloyu fırsata çevirebilmek için harekete geçti. Ekonomi yönetimi ve özel sektör, yatırım ortamının iyileştirilmesi için kampa girdi.

Zaman 05.11.2008

(IMF) başekonomisti Prof. Dr. Kenneth Rogoff 'Türkiye ekonomisi birçok ülkeden daha iyi durumda

Zaman 24.11.2008

Rahmi Koç'un açıklaması 'Kriz Türkiye'yi fazla etkilemez'

Zaman 12.01.2009

Krizi çabuk atlattırız, 'battık' diyerek kendi ayağımıza kurşun sıkmayalım

Dünya piyasalarında küresel krizin etkisi sürerken, Odalar Birliği'nden ekonomiye güven mesajı geldi. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu, ülke olarak küresel krizi çabuk atlatabileceklerini vurguladı ve olumsuz açıklamalardan kaçınılmasını istedi.

Zaman 07.01.2009

Piyasalarda moraller yükseliyor

2008 yılını büyük düşüşle kapatan piyasalarda yeni yılın ilk gününden itibaren başlayan iyimserlik devam ediyor.

Zaman 11.01.2009

Kriz, özel havayollarını teğet geçti

Dünyayı saran küresel finansal kriz, tasarruf tedbirleri uygulayan Türkiye'deki havayolu şirketlerini etkilemedi. Geçen yıl eleman çıkarmayıp aksine alım yapan sektörün çatı kuruluşu Türkiye Özel Sektör Havacılık İşletmeleri Derneği (TÖSHİD) Genel Sekreteri Musa Alioğlu, "Kriz bizi teğet geçti." diyor.

Tüm bu haberlerin yanısıra Zaman Gazetesi, işçi çıkarım haberlerine de değinmiştir.

Zaman 09.01.2009

Otomotiv devi Tofaş, 898 çalışanla yollarını ayırdı

Türkiye'nin en yüksek kapasiteye sahip otomotiv üreticisi Tofaş, global ekonomik durgunluğun sürmesi, ihracat siparişleri ve iç piyasa satışlarının daralması sebebiyle 657 kişiyi işten çıkarttığını, 241 mavi yakalı çalışanın ise kendi isteğiyle ayrılma kararı aldığını açıkladı.

Zaman 22.11.2008

İşsizlik Sigortası Fonu'na başvurular yüzde 55 arttı
Akbank: Personel sayısı 613 kişi azaldı

Zaman 18.11.2008

207 bin kişi daha işsiz

Zaman 11.11.2008

Edip İplik, 378 kişiyi işten çıkaracak

Zaman 16.01.2009

Küresel krizin zirveye çıktığı dönemde 458 bin kişi işsiz kaldı

Küresel krizin dünya piyasalarını etkisi altına aldığı 2008'in son aylarında Türkiye'de işsiz sayısında önemli artış yaşandı. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2,69 milyon mevcut işsizlerin yüzde 17'sine tekabül eden 458 bin kişi krizin etkisini yoğun şekilde hissettirdiği eylül-ekim-kasımda işlerinden ayrıldı

İncelediğimiz gazetelerin özellikle Milliyet ve Zaman Gazetelerinin reklam haberlere oldukça yer verdiğini görmekteyiz.

Zaman 20.11.2008

THY'nin öğretmenler günü öncesi promosyon tanıtım haberi: 'Öğretmenleri yüzde 50 indirimli uçuracak.

Zaman 05.11.2008

Pegasus'un düzenlediği bir kampanya reklam haberi: Her şey dahil 45 YTL'ye uçuş imkânı

Zaman 05.11.2008

THY, yemek menüsünü zenginleştirdi

Milliyet 19.12.2008

Bir fincan altınlı kahve 35, altınlı lolipop şeker 70 YTL!

Çikolatadan şekere, pürodan şampanyaya pek çok "altın"lı ürünü satışa sunan Delafee, Türkiye'nin ilk Gold Coffee mağazasını açıyor. Kafede bir fincan 24 ayar altınlı kahve 35 YTL'den satışa çıkacak

Milliyet 13.12.2008

AnadoluJet yöresel tatlarla uçuracak

Türk Hava Yolları (THY) markası olan AnadoluJet yolcularına yöresel lezzetleri tattırarak.

Zaman 10.01.2009

Her şey dahil 39,99 TL'ye uçak bileti

Pegasus Havayolları yeni kampanyasıyla yurtiçi ve yurtdışındaki tüm uçuş hatlarına her şey dahil 39,99 TL'den başlayan fiyatlarla uçma imkânı sunuyor.

Zaman 15.01.2009

Cepten 10 dakika üstü bedava

Vodafone, kontrollü abonelerini 10 dakikadan sonra ücretsiz konuşTURacak. Her ay 100 kontör yükleyen aboneler, 30 gün boyunca günde 10 dakikadan sonra tüm Vodafone'luları ücretsiz arayabilecek.

Milliyet 24.12.2008

Akmerkez'de yeni yıl hediyesi Jaguar

Akmerkez, Yeni Yıl Şenlikleri kapsamında gerçekleştireceği çekilişle bir ziyaretçisini Jaguar sahibi yapacak.

Zaman 15.01.2009

DeFacto'da ürünler tek fiyat

'Jean Amerika'nın şalvarıdır' adlı reklamlarıyla adından söz ettiren hazır giyim firması DeFacto, tüm ürünlerde tek fiyat kampanyası başlattı. Erkek ve bayan kazak, gömlek ve pantolonlar 19,99, kabanlar ise 39,99 liradan satılıyor. Kampanya, firmanın konsept mağazaları, çok katlı mağazaları ve 'corner shop'larda geçerli olacak.

Zaman ve az da olsa Milliyet Gazeteleri'nde krizin teğet geçtiği söylemleri yer alırken Cumhuriyet Gazetesinin tam tersi bir söylem yürüttüğünü görmekteyiz.

Cumhuriyet 17.02.2009

Ekonomik durgunluk Türkiye'yi vurdu, işsizlik patladı, kasım döneminde işinden olanların sayısı 654 bine ulaştı

Kriz yarım milyonu işsiz bıraktı

Cumhuriyet 16.01.2009

AKP sonunda ‘**krizin Türkiye’yi teğet geçmediğinin**’ farkına varıp önlem alacak

Patrona işsizlik ödeneği

Cumhuriyet 18.01.2009

BAKANLAR HÂLÂ İYİMSER

Önlemler yakında işlerlik kazanır

Ekonomi Servisi - Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Türkiye’nin krize ilişkin olarak, tedbirlerini aldığını ve bundan kimsenin endişesi olmaması gerektiğini belirterek, “Bundan sonraki tedbirler, biraz daha somut halde, zannediyorum önümüzdeki 2-3 hafta içerisinde tamamen işlerlik kazanmış olacak” dedi.

Cumhuriyet 03.02.2009

İhracatçı 2009 yılına kötü başladı. Önceki ayların ihracat şampiyonu otomotivdeki düşüş yüzde 53’e ulaştı

Kriz vuruyor ihracat düşüyor

Cumhuriyet 05.02.2009

OCAKTA YENİ AÇILANLAR YÜZDE 35 AZALDI

Şirketler birer birer kapanıyor

Ekonomi Servisi - Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), ocak ayında geçen yılın aynı ayına göre kurulan şirket sayısında yüzde 35, kurulan kooperatif sayısında yüzde 41.23, gerçek kişi ticari işletme sayısında da yüzde 7.33’lük azalma olduğunu açıkladı.

Cumhuriyet 06.02.2009

İhracat ödüllü Saruhan da battı

Ekonomi Servisi - Saruhanlı'da 1995'te 800 işçi ile faaliyete başlayan ve çok sayıda ihracat ödülü bulunan Saruhan Konservecilik'in iflasına karar verildi. Ekonomik kriz nedeniyle 2 yıldan bu yana üretim yapamaz hale geldiği belirtilen fabrikanın, Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından iflasına karar verildi.

Cumhuriyet 07.02.2009

Kriz vuruyor. Bireysel ve kredi kartı borçları çığ gibi büyüyor

Borç yükü yurttaşı eziyor

© Krizle birlikte kredi kartı ve ferdi kredi borçlarını ödeyemeyenler yüzde 253 arttı. İşsizlik ödeneğine de ocakta 80 bin başvuru yapıldı.

Cumhuriyet 08.02.2009

KÜÇÜK: GEÇİCİ ÖDEMESİ ERTELENSİN

Ekonomi Servisi - İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı **Tanıl Küçük**, krizin, Türkiye'de de başta sanayi olmak üzere reel sektör üzerinde "**yıkıcı bir etkiye yol açtığını**" vurgulayarak, bu döneme ait geçici vergi ödemesinin, en az altı ay ertelenmesini istedi.

Cumhuriyet 08.02.2009

Kamu yatırımları durdu

Ekonomi Servisi - Tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krize bağlı olarak üretim, ihracat ve istihdamın daralmasına yol açtı. Özel sektör yatırımlarını da durdururken, kaynaklarının büyük bölümünü zaten borç ödeme ve cari giderlere ayıran kamunun stokunda yaklaşık yarım asırdır tamamlanamayan projelerin yer aldığı belirlendi.

Cumhuriyet 10.02.2009

Rakamlar krizin göstergesi

DENİZLİ - Hükümet çevreleri ve iş dünyasının bazı kesimleri tarafından gizlenmek istenen kriz, resmi makamlar tarafından açıklanan rakamlarla yalanlanıyor.

Cumhuriyet 01.02.2009

Kurtarma planları da finans devlerine yetmedi, devler ligi gelişen ülkelere kaldı

Türk bankalarının yıldızı parladı

Cumhuriyet 02.02.2009

Ülkelerin toplam borcu 52 trilyon dolara dayandı. Listenin başında 12 trilyon dolarla ABD var

Kriz dünyayı borca batırdı

Cumhuriyet 02.02.2009

KÜRESEL KRİZİN ETKİLERİ...

Dünya kendini oyuna verdi

Cumhuriyet Gazetesinin krize dair başlıklarında çok deyimler, teşbih ve kinayeli bir söylem kullanmıştır, aynı söylem Cumhuriyet Gazetesi kadar olmasa da Milliyet ve Zaman gazetelerinde de görülmektedir.

Cumhuriyet 16.01.2009

Büyük balık küçüğü yutacak

Ekonomi Servisi - Uluslararası danışmanlık ve denetim şirketi Ernst&Young'ın Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporu'na göre, 2008 yılında birleşme ve satın almaları kriz çarptı.

Cumhuriyet 16.01.2009

Son aylardaki durgunlukla işsiz sayısı bir yılda 554 bin arttı, gerçek işsizlik oranı yüzde 20'lere yaklaştı

Krizin faturası yarım milyon işsiz

© Türkiye'deki işsiz sayısı 2.7 milyona yaklaştı ve işsizlik oranı yüzde 10.9'a yükseldi. 458 bin kişi, küresel krizin etkisini yoğun hissettirdiği eylül, ekim, kasımda işsiz kaldı.

Cumhuriyet 21.01.2009

OBAMA'YA 'HOŞ GELDİN' HEDİYESİ:

TL ***gözden düştü*** iki günde yüzde 5 eridi

Cumhuriyet 22.01.2009

Piyasa Obama'ya oynuyor

Ekonomi Servisi - Barack Obama'nın yemin ederek ABD başkanlığı görevine başlamasını tarihi kayıplarla karşılayan ABD borsaları, 2009 yılına durgun giren dünya finans piyasalarını yeniden hareketlendirdi.

Cumhuriyet 25.01.2009

Protestolu senet sayısı ülke genelinin üç katı artan ilde kapanan şirket de fazla

Bursa krize teslim

Milliyet 04.09.2008

Laleli’de kriz sessizliği

Rusya’yla yaşanan gümrük krizi, bavul ticaretini vurdu. Bavul ticaretinin kalbinin attığı Laleli bomboş, tek müşteri yok. Esnaf son bir aydır hi sipariş alamadı, aldıklarınını da yollayamadı

Cumhuriyet 27.01.2009

Ceylan Giyim de hacize kurban

© önce ihracat bağlantısı kesildi, ardından aldığı krediye karşılık haczedildi. İMKB’deki işlemleri de durduruldu.

Cumhuriyet 17.01.2009

KASIMDA BOR 137.2 MİLYAR DOLARA İNDİ

Finansal kriz yüzünden özel sektörün **‘bor iştahtı’** kesildi

© özel sektörün yurtdişı uzun vadeli borcu kasım sonunda 137.2 milyar dolar olarak aımlandı.

Zaman 02.01.2009

Konut Satışı Durdu *İnşaatı Cebinden Yiyor*

Türkiye'nin art arda rekor büyümesinin lokomotifini olan inşaat sektörü zor günler geiriyor. Dünyayı sarsan ekonomik alkantıdan en büyük darbeyi gayrimenkul sektörü yedi.

Cumhuriyet 22.01.2009

Kredi *kartı can* simidi oldu

2007'de 7.4 milyar TL olan kredi kartından nakit çekimi 2008'de 10.7 milyar TL'ye çıktı

Ekonomi Servisi - Geçen yıl etkisini iyice hissettiren ekonomik kriz, özellikle 2008'in son 3 ayında harcamaları azaltsa da kart pazarı büyümesini sürdürüyor. Kredi kartları geçen yıl nakit sıkışıklığında başvuru çözümü oldu.

Zaman 02.01.2009

Otomotivde izinler uzayacak

ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya, İrlanda gibi ülkelerin arka arkaya açtıkları paketler 6 trilyon doları buldu. Ancak etkisiz kalan paketler finansal krizin reel sektöre sıçramasına engel olamadı. Başta otomotiv sektörü olmak üzere birçok şirket derin mali krize girdi, milyonlarca kişi işini kaybetti.

Zaman 09.01.2009

Kriz, kaçakçıları da vurdu!

Küresel krize bağlı olarak iç ve dış pazarlarda yaşanan talep daralması kaçak mallara da rağbeti azalttı. Gümrüklerde yakalanan kaçak ürünlerin miktarında son aylarda düşüş gözleniyor

Cumhuriyet 18.01.2009

Sorunun çok ağırlaştığına dikkat çeken TİSK'e göre işsiz sayısı 5.6 milyon

İşsiz ordumuz gençleşiyor

Cumhuriyet 07.02.2009

Yıllardır ekonomiye kazandırılmasına çalışılan halkın elindeki altın büyük krizde ortaya çıktı

Yastık altının ucu gözüktü

Sendika açıklamalarının ya da haberlerinin Cumhuriyet Gazetesinde daha fazla ele alındığını görmekteyiz.

Cumhuriyet 19.01.2009

Metal-İş: Yoksulun enflasyonu 3 kat fazla

Ekonomi Servisi - Birleşik Metal-İş, “enflasyonun geçen yıl en yoksul kesim için yüzde 13’lük oranla, resmi enflasyonun yaklaşık 3 puan üstünde gerçekleştiğini” vurguladı.

Cumhuriyet 25.01.2009

Hak-İş bile Tüzmen’i eleştirdi

Ekonomi Servisi - Hükümete yakınlığıyla eleştirilen Hak-İş Konfederasyonu’na bağlı Öz İplik-İş Sendikası Genel Başkanı Yusuf Engin,Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen’in çok sayıda işadamının Mısır’a yatırım yapma çalışmalarını sert bir dille eleştirdi.

Cumhuriyet 02.02.2009

İşverene var, işçiye yok

ANKARA (AA) - Liman-İş Sendikası’nca hazırlanan raporda, “özel sektör limancılık işletmeleri dernek çatısı altında örgütlenirken, özel sektörde çalışan kayıtlı işçilerin yüzde 99’unun örgütsüz durumda olduğu” belirtildi.

Cumhuriyet 06.02.2009

ESK toplantısında işverenler hükümete ‘Biz ölüyoruz’ diyerek tepki gösterdi

‘Bıçak kemiğe dayandı’

© Başbakanlık’taki toplantı işverenlerin sert tepkisine sahne oldu. TİSK Yönetim Kurulu Başkanı Tuğrul Kudatgobilik, “Hükümet bu krizi iyi idare edemedi ve edemiyor. Biz ölüyoruz. Lütfen tedbir alın” dedi.

Cumhuriyet 11.02.2009

Hükümeti sert bir dille eleştiren TİSK, ‘işletmeler oksijen çadırına alınmadan’ kapsamlı paket çağrısı yaptı

Cumhuriyet 11.02.2009

Petkim işçisi iş bıraktı

ALİAĞA - Aliğa Petkim’de çalışan işçiler, toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin sürdüğü dönemde işverenin bazı keyfi uygulamalarını protesto etmek amacıyla dün eylem başlattılar. İşyeri kapısında buluşan yaklaşık 1000 çalışana seslenen Petrol-İş Sendikası Aliğa Şube Başkanı **Salih Mehmet Aydın**, özelleştirmeye birlikte 500’e yakın işçinin Petkim’le ilişkisinin kesildiğini söyledi.

Cumhuriyet 12.02.2009

TİSK’nin zehir zemberek açıklamalarından sonra taşımacılar da hükümete ateş püskürdü

Üç ayda eridik, önlem alın

© Sektörün üç ayda yüzde 25 küçüldüğünü söyleyen UND başkanı, geçiş belgesi, akaryakıt fiyat farkı ve ÖTV’siz akaryakıt satışının sınırlandırılması gibi engellerin nakliyecileri krizin kucağına ittiğini söyledi.

Türkiye Kamu-Sen'in anketine göre çalışanların yüzde 83'ü düzenli taksit ödüyor

Borç memurun kamçısı

© Araştırmaya göre memurların yüzde 70'inin zorunlu giderleri 1250 TL civarında. Ancak memurların yüzde 43'ü 1000 - 1250 TL maaş alıyor.

Kanaat önderi olarak adlandırdığımız köşe yazarlarının yazı ve yorumları, ekonomi haberlerinin kendisi kadar önem taşımaktadırlar.

Zaman Gazetesinde 5 ekonomi yazarı, Milliyet Gazetesi'nde 6 Cumhuriyet Gazetesi'nde 5 köşe yazarı kriz üzerine yazılar yazmışlardır. Yazıları, doğrudan “ekonomik krizi açıklayan yorumlar”, “Türkiye ve dünya ekonomisi yorumları” ve “diğer” yorumlar şeklinde üç ayrı gruba ayırmak mümkündür. İncelenen dönemlerde özellikle Eylül ayının ikinci döneminden itibaren ekonomik kriz yorumlarına yer verilmeye başlanmış, Ekim ayından itibaren özellikle Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerinde kriz tüm yönleriyle ele alınmıştır. Zaman Gazetesi'nde ise köşe yazarı yorumlarında krizin daha çok yurt dışı gelişimi ve etkileri ele alınırken bunun yanı sıra çokça Türkiye ekonomisi yorumları yer almaktadır.

Zaman 28.12.2008

Selim Işıklar

2009 borsaların toparlanma yılı olabilir

2008 borsalar açısından tam anlamıyla hüsrarla sonuçlandı. Yakın tarihte bizim daha ağır yaşadığımız ekonomik krizlerin benzerini bu defa tüm dünya birlikte hissederken borsaların tamamı değer kaybetti. 2008 yılını iki ayrı ekonomik süreç olarak incelemeliyiz.

Emtia ve enerji fiyatlarının ABD konut ve bankacılık sektörlerinden gelen olumsuz sinyallere rağmen rekorlar kırmasının ardından oluşan yüksek maliyet enflasyonu, ekonomik daralma ve durgunluk sinyalleri yılın ilk yarısında borsaları Türkiye hariç çok etkilememişti. Türkiye hariç diyorum, zira kapatma davası piyasaları ve ekonomiyi zora sokarken borsada da ciddi bir tahribat yapmıştı. Hem de dış borsaların toparlandığı sıralarda. Yılın ikinci yarısında ise özellikle 15 Eylül 'de dünyanın en önemli yatırım bankalarından Lehman Brothers'in iflasının açıklanmasıyla borsalar tam anlamıyla şoka girdi. Banka iflasları ABD'den Avrupa'ya doğru sıçrayınca, eşzamanlı büyük canlanma paketleri açıklanmaya başlandı. ABD başkanlık seçimleri öncesi 700 milyar dolarlık paket Kongre'den geçti...

Zaman 15.02.2009

Selim Işıklar

Piyasa ne zaman normale döner?

Hisse senedi piyasalarında bir süredir beklenti oluşturan ABD'deki paket kabul edilmesine rağmen tatminkar bulunmadı. Önceki hafta canlandırma paketinin büyüklüğünün 937 milyar dolara kadar çıkabileceği bekleniyordu. Ancak paketin tehlikeye girmemesi için Cumhuriyetçilerin istediği gibi tırpanlanmasına müsaade edildi.

Ayrıca yeni Hazine Bakanı Timothy Geithner'in merakla beklenen banka kurtarma paketi ise tam olarak anlaşılamadı. Kısaca hem bu yöndeki beklentilerin sona ermesi hem de yeni belirsizliklerin ortaya çıkması, borsaların lokomotifini aşağı döndürdü. ABD, Avrupa ve Japon borsaları son kayıplar sonrası haftayı öyle kritik bir yerde kapattılar ki, hem teknik göstergeleri bozuldu hem de yeni dip arayışlarına başlayabileceği kuşkuvarının artmasına yol açtı. Dow Jones 2008 yılı içinde 14 bin puanındaki zirveyi ikinci kez gördükten sonra Eylül 2008'de Lehmann'ın iflasıyla 10 bin 500 puandaki destek noktasını kırarak Kasım 2008'de 7 bin 450 puana kadar gerilemişti. Bu borsanın en önemli destek noktası en son 2002 yılında gördüğü 7 bin 200 puanda bulunuyor. Bu kapsamda borsalarda belirgin bir ayrışmadan bahsetmek istiyorum...

Zaman 08.11.2008

M. Ali Yıldırım Türk

İş dünyası, sıkıntıları moral motivasyonla aşacak

2001 yılından bu yana Türkiye'de ekonomik gelişmeler konusunda toplumun davranışları açısından birçok alışkanlıkların değiştiği gözleniyor.

O tarihlerde ekonominin temelini oluşturan yasaların yeniden güncellenmesiyle bugün dünyayı kasıp kavuran finansal kriz karşısında; ekonomi yönetimi, iş dünyası ve onun temsilcisi sivil toplum örgütleri, dimdik ayakta durma azmini ve cesaretini gösteriyor.

MARİFED (Marmara İş Hayatı Dernekleri Federasyonu) tarafından bu yıl ikincisi düzenlenen "MARİFED İş Geliştirme Platformu'08" programı, Sanayi ve Ticaret Bakanı Zafer Çağlayan ve Bayındırlık ve İskan Bakanı Faruk Nafiz Özak'ın katılımıyla 31 Ekim 2008 Cuma günü açıldı. CNR Expo 5. Hall'de gerçekleştirilen platformda söz konusu federasyonu oluşturan dernek başkan ve üyeleriyle birlikte seçkin bir davetli topluluğu açılışa katıldı...

Zaman 26.09.2008

Kadir Dikbaş

Sermaye el değiştirirken

Amerikan mali sistemi çatırıyor. Dev bankalar batıyor, el değiştiriyor ya da devlet kontrolüne alınıyor. En büyük batık Lehman Brothers'in çöküşüne ses çıkarılmadı. Halkın parasıyla hesabını-kitabını bilmeyen bir bankanın kurtarılması riskliydi. Ama aynı şey dünyanın en büyük sigorta şirketi AIG için yapılamadı. Çünkü buna müsaade etmek demek, bu şirket tarafından sigortalanmış pek çok banka ve mali kuruluşun da peşe peşe dökülmesi demektir.

ABD hükümetinin 700 milyar dolarlık paketi henüz Kongre'den geçmedi. Başkan George Bush,

paketin bir an evvel çıkması gerektiği, aksi takdirde ekonominin tamamıyla tehlikeye gireceği uyarısında bulunuyor. Bazı uzmanlar, bu paketi Amerikan mali sistemini çöküşten kurtaracak son şans olarak görüyor...

Cumhuriyet Gazetesi'nde krize dair yorumların haberlerinde olduğu kadar fazla olmadığını görüyoruz. Bu süreçte kriz yorumlarıyla eşit hatta daha fazla sayıda 'laiklik', 'seçim', 'insan hakları' 'sendika' yorumları yer almaktadır. Köşe yazarları krizi daha çok kuramsal olarak ele almışlardır, anlaşılması zor ekonomi politik jargon bir dil kullanmışlardır.

Cumhuriyet 13.02.2008

EKONOMİ POLİTİK

ERİNÇ YELDAN

Küresel Durgunluk Karşısında Türkiye'nin Seçenekleri

"Küresel çapta bir durgunluk derinleşiyor; ABD konut piyasasındaki sorunlar devam etmekte; Amerika ve Avrupa'nın finansal sistemleri baskı altında ve dünya ekonomisinin diğer bölgelerinde de büyüme hızı yavaşlamakta."

Yukarıdaki satırlar IMF İcra Direktörü **Dominique Strauss-Kahn** 'a ait. Sayın Strauss-Kahn'ın *Financial Times* gazetesinde yer alan "*öngörü ve temennilerinin*" IMF'nin doğrudan resmi görüşünü dile getirmedeği açıklanmış olsa da, icra direktörünün ağzından kaleme alınmış olması nedeniyle söz konusu satırları biz "*IMF'nin küresel durgunluğa bakışı*" şeklinde yorumlamaktayız. Yazı şu cümlelerle devam ediyor:

"(IMF'nin) yayınlamış olduğu son öngörüler ABD ekonomisinde belirgin bir durgunluğun yaşanacağını; diğer sanayileşmiş ülkelerde de orta ölçekte, ancak gene de hissedilir bir yavaşlama olacağını göstermektedir. Yükselen piyasa ekonomilerinde yaşanması beklenen durgunluğun zamanlaması tam olarak bilinmemesine karşın, bu ülkelerin sanayileşmiş ülkeler grubu ile olan sıkı bağlantıları nedeniyle, daha önceleri tahmin edilenden daha kısa sürede durgunluğa gireceği düşünülmektedir."

Dolayısıyla, IMF durgunluğun sadece Amerikan ekonomisi ile sınırlı kalmayacağını ve kısa bir süre içerisinde gerek Avrupa ekonomilerine, gerekse de -aralarında Türkiye'nin de bulunduğu- yükselen piyasa ekonomilerine bulaşmasının beklendiğini vurgulamaktadır. Ancak IMF'nin küresel ekonomiye bakışı sadece "*öngörü sunmakla*" kalmamakta, aynı zamanda durgunluğa karşı geliştirilmesi gerekli "*ekonomi politikası tavsiyelerini*" de içermektedir...

Cumhuriyet 20.02.2008

EKONOMİ POLİTİK

ERİNÇ YELDAN

Sanayileşme Politikalarında 'Mikro Reform' Aldatmacası

Son günlerin yeni türetme sözcüklerinden birisi de "*mikro-ekonomik reform*" kavramı. "*15 günde 15 yasa*" telaşıyla hız verdiğimiz reform süreci, dönüp dolaşp "*mikro*" düzeyde yapılması gereken atılımlara dayanmış gibi duruyor.

"*Mikro-ekonomi*" kavramı, iktisat yazınında tek tek bireylerin ve işletmelerin davranış biçimlerinin bireysel bazda incelenmesini öngörüyor. Türk iktisat siyasasında bu kavram ile anlatılmak istenen olgu da, artık kurumsal ve genel düzeydeki "*makro*" reformların geride kaldığı; bundan böyle atılması gereken adımların tek tek sektörler ve işletmeler bazında üretim tekniklerini etkilemeye yönelik, "*rekabeti arttırıcı*" ve "*verimliliği özendirici*", daha detaylı ve "*özel*" reformların uygulamaya konulması olduğu savına dayanıyor. Dolayısıyla, Türkiye'nin son 5-6 yıldır vermekte olduğu "*makro reform*" sınavının artık başarıyla tamamlandığı, bundan sonraki aşamanın daha özel ve teknik düzeydeki mikro reformlara yönelmesi gereği ima ediliyor.

Cumhuriyet 17.02.2008

YORUM

ÖZTİN AKGÜÇ

Kötü İyiyi Kovar

İktisatta İngiliz maliyeci **Gresham** 'ın adıyla bilinen "*Kötü para iyi parayı dolanımdan kovar*" kuralı ya da kanununun mantığını algılamak kolaydır. Dolanımda biri değer kazanması, diğeri değer yitirmesi beklenen iki ödeme aracı varsa, insanlar değer kazanması beklenen ödeme aracını biriktirir, tasarruf eder; değer yitirmesini beklediklerini ise ellerinde tutmaz, kullanırlar. Enflasyon, devalüasyon beklentisinde ulusal paradan kaçış, yabancı paraya, dövize yöneliş, döviz cinsinden tasarrufların, birikimlerin artması, Gresham Kanunu'nun bir görüntüsüdür...

İŞÇİNİN EVRENİNDEN

ŞÜKRAN SONER

Küçülürken...

Krizin, en çok öngörebilmiş olanların bile itiraf ettikleri gibi “*Bekliyorduk ama bu kadar büyük olacağını, derinleşeceğini asla öngörmemiştik*” boyutuna ulaşması, dünya çapında alınan onca önlemden sonra, piyasaların her yerde düşmeye devam etmesi, dünyanın her yerinde paniğin reel ekonomiye, milyarların yaşamına yönelmesine yol açtı. Bizde de en büyük kor-ku, reel ekonomiye nasıl, ne boyutlarda yansıtacağı üzerinden...

Sağduyu, vicdan sahibi olanlar şimdiden uyarıya başladılar: “*Piyasaların krizi bir günde reel ekonomiye yansımaz. Henüz ortada ekonomik bir gerekçe yokken işyerlerinde üretim düşürmek, işçi çıkarmak vicdansızlık olur*” diye. Reel ekonominin büyüklerinin örgütü TÜSİAD’ın çıkışı kaygılı. Dünkü, TÜSİAD ile Koç Üniversitesi’nin ortaklaşa düzenledikleri “*Küresel kapitalizmin geleceği*” başlıklı uluslararası toplantının başlığı bile kaygının boyutları için işaret sayılabilir.

YORUM

ÖZTİN AKGÜÇ

2008 Yılı Ekonomik Öngörülleri

Ekonomide sağlıklı kararlar alabilmek, yerinde gerekli politikalar izleyebilmek, düzeltici önlemleri de zamanında uygulamaya koyabilmek için, gerçekçi öngörülerde bulunmak gerekir. Ekonomi yanlış, taraflı, yönlendirici öngörülerde bulunup, sonra öngörüler gerçekleşmediğinde yanlışlara mazeret arama, bahane bulma, gerekçe uydurma sanatı değildir.

2008 yılına ilişkin resmi ekonomik hedefler veya öngörüler şöyle özetlenebilir:

2008 yılına ilişkin resmi ekonomik hedefler, dış ticaret açığı dışında gerçekçi, gerçekleştirilebilir görülmektedir.

2007 yılında yüzde 4.0 dolayına değin gerileyen ekonomik büyüme hızının 2008 yılında yüzde 5.5'e yükseleceği öngörüsünü irdelemek gerekir. Harcama yönünden büyüme nereden kaynaklanacaktır?

Milliyet Gazetesi'nin köşe yazarları yorumunun en anlaşılır ve açıklayıcı olduğu görülmektedir. Köşe yazarlarının dili oldukça sade ve her kesimin anlayacağı kadar basittir. Kriz tüm yönleriyle ele alınmış genellikle Türkiye ekseninde krizden etkilenme yönü ele alınmış bu süreçte küresel etkilenim yönünde unutulmamıştır, bu konuda en fazla yorum Güngör Uras ve Hurşit Güneş'e aittir. İncelenilen dönemde 274 köşe yazısıyla en fazla kriz yorumu Milliyet Gazetesi'nde yer almıştır.

Milliyet 25.02.2009

Türkiye ekonomisi çıkmazda

Hurşit Güneş

Tüm veriler Türkiye ekonomisinin derin bir “daralmaya” (durgunluk değil) girdiğini gösteriyor. Ticaret daralıyor, sanayi üretimi düşüyor, işsizlik hızla büyüyor. Ne yapılabileceği konusunda da, tıpkı ABD’de olduğu gibi, netlik yok. Çoğu meslektaşımız da dünya düzelmedikçe Türkiye ekonomisinin de toparlanamayacağı kanısında. Malum, bir ekonomi durgunluğa girdiği zaman önünde iki seçenek vardır. Biri iç talebi canlandırmak, diğeri de ihracat yoluyla büyümeyi sağlamak. İhracatı hızlandırmak için o ülkenin elindeki en önemli silah devalüasyondur. Bu aynı zamanda ithalatı da pahalılaştırarak yerli üretime destek verir. 2001 krizden çıkarken devalüasyon silahıyla ihracat hızla artmaya başladı ve ekonomik faaliyetler toparlandı. Ancak son 6 ayda devalüasyon oranı sepet bazında yüzde 30 arttı, fakat ihracat artmıyor. Çünkü dünya ekonomisi daralıyor. Demek ki, böylesi bir konjonktürde kura dayanarak çıkış olanaklı değil. En azından kısa vadede...

Milliyet 20.12.2008

Osman Ulugay

Türkiye'nin krizi öncelikle AKP'nin eseri

Türkiye ekonomisinin içine sürüklendiği çıkmazdan, “kriz bizi teğet geçti” ya da “IMF’ye ümüğümüzü sıktırmayız” türünden laf cambazlıklarıyla çıkması olanaksız ama Başbakan Erdoğan ve ona akıl verenler ne yazık ki hâlâ durumun vahametini kavramış değil sanki. Sayın Başbakan’ın bütçe konuşmasında tekrarladığı, “Bu kriz Türkiye’nin krizi değildir, hükümeti sorumlu göstermek yanlıştır” lafi da çoğu kimseye inandırıcı gelmiyor.

Ayşe Teyzem, ‘kriz bazılarını ezdi bazıları farkında bile değil’ diyor

Bayramdan önce Ayşe Hanım Teyzem’in elini öpmeye gittim. “Kriz bazılarını ezdi... Ama bakıyorum bazıları krizin farkında değil” dedi.

Çayımızı içerken, kriz kimi ezdi, kimler farkında değil diyerek başladık konu komşunun durumunu değerlendirmeye

Ayşe Hanım Teyzem henüz krizden etkilenmedi. Çünkü onun gelirinde de durumunda da şimdilik bir değişiklik yok. Ama korku içinde.

Bir korkusu damadının işten çıkarılması. ‘O zaman kızımın durumu ne olur’ diye dertli. Bir diğer korkusu evin altındaki dükkânı kiralayan Bakkal Coşkun’un kirasını zamanın da ödeyip ödeyemeyeceği. Ayşe Hanım Teyze biliyor ki, Bakkal Coşkun iş yapamazsa, kira ödemekte zorlanır.

Ayşe Hanım Teyze az da olsa bankadaki mevduat hesabından faiz alıyor. Şu günlerde faiz yükseldi. Mevduat hesabını bir ay vadeyle yeniledi. Çok az da doları varmış. Dolar 1.65 YTL’lerde dolarken bozdurmuş. ‘Daha fazla yükselir mi? Acaba acele mi ettim?’ diye soruyor.

Demir-çelikte görülmemiş çılgın dönem

Dünya finans krizi demir çelik sektörünü altüst etti.

Cevher fiyatlarında, üretimde, mamul fiyatlarında ve navlunda baş döndürücü düşüşler yaşanıyor.

Dün konuştuğum bir demir-çelikçi “navlun fiyatları o kadar düştü ki malı gemide tutmak ambarda muhafaza etmekten daha ucuz” dedi.

Geçen mayısta 120 milyon ton olan dünya çelik üretimi eylülde 108, ekimde 100 milyon tona düştü. Uzmanlardan aldığım bilgiye göre, denge, muhtemelen yılda 80-85 milyon ton düzeyinde kurulacak.

“Bu, cevher talebi aylık 30 milyon ton düşüyor demektir” diye konuştu bir uzman.

“Cevherde arz ile talep arasında yıllık 20 milyon tonluk fark varken, dünya çelik fiyatları astronomik bir şekilde yukarı fırlamıştı. Yıllık 20 milyon ton nerede, aylık 30 milyon ton nerede, diye düşünürseniz kargaşanın büyüklüğünü anlarsınız.”

Gazete taraması yöntemiyle yapılan bu araştırmada genel olarak her üç gazetenin de krize yaklaşımında birçok farklılık olduğu görölmüştür.

Amerika'da baş gösteren ve dalga dalga tüm dünyaya yayılan 2007-2009 dünya ekonomik krizi, özellikle krizin ilk başlangıç dönemlerinde dış piyasa haberleri Türkiye piyasası haberlerinden daha çok ele alınmıştır. Özellikle Zaman Gazetesi dünya piyasaları ve krizden bağımsız Türkiye piyasalarına ilişkin çok sayıda haber yapmıştır. Devam eden süreçte tüm gazetelerin krize duyarsız kalamadıkları görölmektedir.

Haberler değerleri ve sayıları incelenen 6 aylık süreçte çok fazla değişmemiştir. Kullanılan dil Milliyet Gazetesi'nde daha sade ve tarafsızken, Zaman Gazetesi'nde daha örtölü ve kontrollü, Cumhuriyet Gazetesi'nde ise daha kuramsal, muhalif ve provakatiftir.

Milliyet ve Cumhuriyet Gazetesi'nin daha geniş kapsamlı ve istatistikî bilgiler aktardığı Zaman Gazetesi'nin ise kısa kısa gelişmeleri ve Türkiye'nin etkilenim yönünü daha yüzeysel ele aldığı tespit edilmiştir. Zaman Gazetesi hükümet yetkilileri, iktidara yakın şirket sahipleri ve yetkililerini kaynak gösterirken, Milliyet Gazetesi istatistik kurumlarının açıkladıkları verileri, TUSİAD açıklamalarını ve dış kaynakları kullanmış Cumhuriyet Gazetesi Milliyet'ten farklı olarak artı sendika açıklamalarını ve yorumlarını kaynak göstermiştir.

Milliyet ve Zaman Gazetelerinde çoğu zaman ekonomi sayfalarını reklam haberleri ya da direkt reklamlar kaplıyorken Cumhuriyet Gazetesinde ekstrem durumlar dışında reklama ayrılmış ekonomi sayfası bulunmamaktadır.

Cumhuriyet ve Milliyet Gazetelerinde köşe yazarları kısmen kötümser ve çokça eleştirel bir üslup kullanırken Zaman Gazetesi daha iyimser, dünya gözlemcisi rolünde yorumlarda bulunmuşlardır.

Sonuç:

İçinde bulunduğumuz ekonomik sistem ekonomistler tarafından kapitalizm olarak adlandırılmaktadır, insan elinin değdiği (gelişen teknolojiyle artık değmediği) ve günlük hayatımızı devam ettirmemizi sağlayan herşey bu sistemin kapsamı içindedir ve kapitalizm, kuramsal olarak kısaca, emek gücünün kendisinin meta haline gelme gelişiminin en yüksek aşamasındaki meta üretimi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla kapitalizm kendini büyüten üretkenliğinin ve bu üretkenliği güdüleyen dinamiklerin toplamıdır. Ancak bu dinamiklerde kendi içsel çelişkileri ve birbirini asla tamamlayamayacak, birbirini negatif etkileyecek zıtlık bulunmaktadır. Çünkü kapitalizmin, kendisini geliştiren kapitalist üretkenliğin kesin sonucunun yine kapitalin yani toplumsal değiş tokuş aracının kendisidir. Dolayısıyla kapitalizm bir yandan sürekli üretkenliği arttırmak bir yandan bu üretilen hizmet ya da metalar için pazar yaratmak zorundadır. Ancak daha fazla kar için meta haline getirdiği emek gücünü ucuzlatma çabası ve başarısı zamanla üretilen mal ve hizmetin satın alınamaması sonucunu doğurur ve üretilen ürün fazlası belli bir süre sonra patlamaya hazır bir balon haline gelir. Bundan dolayı Marx, kapitalizmi üretkenliği arttıran ve zamanla üretkenliğinin kendi gücünü kesen, içsel çelişkilerinden dolayı kendisinden kaçmasını sağlayan sarmal bir yapı olarak betimler.

Kapitalist sistem içersinde üretim kapasitesinin hızla artması, artan ve yığılan bu üretime karşın, talebin, piyasa koşullarının artması, gelir dağılımlarındaki eşitsizlik ya da psikolojik ihtiyacın yaratılamaması gibi etkilerle, üretimle aynı hızla artmaması, geleceğe ilişkin belirsizlikler, dönem dönem ekonomik krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Örneğin, etrafınızda birbirinden farklı binlerce renk balon olduğunu, bunların her birinin fiyatlarının her geçen gün düştüğünü, tüm aile bireylerine yetecek kadar balon aldığınızı ve ihtiyacınızın kalmadığını ya da balon almaktan temel geçim maddelerini alamayacak hale geldiğinizden dolayı balon yerine ekmek aldığınızı bu sırada da balon üretiminin doruk noktasına çıktığını düşünün. Farklı nedenlerle balon almaktan vazgeçen ya da alamayan pazar, 'balon'un üretici müteşebbisin elinde patlamasına bu patlamada balon üretiminden geçinen aynı zamanda potansiyel alıcı olan

işçinin zor durumda kalmasına neden olur. Müteşebbis ya da müteşebbisin ekonomi içindeki önemini kavrayan bürokrasi balon satışını tekrar canlandırmak için bir zaman sonra size balon alabilecek bir bütçe ayarlayacak, ardından bir ‘balon’ ihtiyacı yaratacak ve balon satışları aynı döngü içinde bir dahaki patlamaya kadar devam edecektir. İşte bu açıdan bakıldığında rahatlıkla krizlerin kapitalist düzenin doğal ekonomik sonucu olduğunu belirtebiliriz.

Bu sonuç bize son yaşanan ve hala devam eden sonucu da henüz kestirilemeyen küresel krizin bir son olmadığına göstergesi aynı zamanda ve en önemlisi son yaşanan kriz, ‘tarihin sonu’ tezini de çürüten önemli kanıt niteliğindedir.

Krizlerin kapitalizmi yenileyen bir semptom olduğunu belirtmiştik, tüm bu yenilenme ve yinelenme sürecinde kapitalizmin kullandığı birçok araç vardır. Hükümetler, ordu, okul, din bunlardan bazılarıdır. Bu anlamda kapitalizmin varlığını sürdürmesi, hem ekonomik anlamda üretime devam etmesine hem de var oluş koşullarını toplumsal olarak yeniden üretmesine bağlıdır, medya hem ekonomik hem de ideolojik boyutta sistemin sürekliliğini ve kalıcılığını sağlayan çok önemli bir sektör konumundadır.

Kapitalizmin yeniden üretilmesi ve yayılmasında, medyanın (kültür endüstrilerinin) çok önemli bir rolü bulunmaktadır; çünkü kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi, hem ekonomik anlamda üretime devam etmesine hem de varoluş koşullarını toplumsal olarak yeniden üretmesine bağlıdır. Medya, bu anlamda, hem ekonomik hem de ideolojik ve toplumsal anlamda sistemin sürekliliğini ve kalıcılığını sağlayan bir sektör konumundadır.

2007 yılının son çeyreğinde Amerika’da ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkileyen küresel kriz sürecinde, Türkiye ekonomisinin gidişatını, işsizlik, kapanan ya da iflas eden banka, fabrika, şirketleri, dünya ve Türkiye piyasalarındaki gelişmeleri kamuoyu ile paylaşan, kamuoyunu bilgilendiren ve bir kanaat geliştirmesini sağlayan endüstri sektörü haber ve yorumlarıyla gazetelerdir.

Medyanın bu özelliğine istinaden son yaşanan krizde ‘Türkiye Kapitalizmi’ içinde yazılı medyanın nasıl konumlandığını ve krize ve kapitalizme karşı duruşunu tespit etmek aynı zamanda yaşanan semptomdan nasıl etkilendiğini belirleyebilmek için üç gazete incelenmiştir.

Bu açıdan Zaman, Milliyet ve Cumhuriyet Gazeteleri sahip oldukları kitle iletişim aracı misyonlarıyla sahip oldukları okur profilleri ve yayın politikaları açısından oldukça önemli birer kaynak olmuşlardır.

Belirlenen bu üç gazetenin, küresel krizi algılama ve iletme biçimleri, aynı zamanda dünya’da ve Türkiye’de reel ve finans sektörlerin krizden etkilenme yönlerinin haberlerde ne şekilde ele alındığının incelenmesi ve verilen haberlerin, krizin yıkıcı gücünü göstermesi ya da gizlemesi yönünde, medyanın işlevinin incelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu incelemede genel olarak krizin patlak verdiği Eylül ayında söz konusu gazetelerde yurt dışı kriz haberlerinin daha fazla olduğunu, krize daha dışarıdan bakıldığını, ABD ve Avrupa’nın bir ekonomik kriz yaşadığı ve bu krizin Türkiye’yi etkileyip etkilemeyeceği haberleri yerinin yer aldığı, Ekim ayı itibarıyla yurt içi kriz haberlerinin arttığı, ancak, yurt içi haberleri yoğun olarak Cumhuriyet Gazetesi’nde, Cumhuriyet Gazetesi kadar baskın olmasada daha soft bir şekilde Milliyet Gazetesi’nde Türkiye’nin etkilenim yönleri ve sonuçları ele alınırken, Zaman Gazetesi’nde daha çok krizi teğet geçen ya da fırsata dönüştüren firmaların haberlerine, hükümet söylemi ile kriz açıklamalarına ve diğer gazetelerde yayınlanmış olan istatistik verilere yer verdiğini, Cumhuriyet Gazetesi’nin haberleri daha çok işçinin ve genel olarak halkın gözüyle ele alırken, Milliyet Gazetesi TUSİAD, MUSİAD vs. Kuruluşların, Zaman ise hükümet ve krizden etkilenmeyen özel şirket ceo’larının ya da hükümete yakın kuruluşların gözüyle ele aldığını tespit edilmiştir.

Gazete tarama yöntemiyle yapılan araştırmada kapitalizmin kendini sağaltma ve yenileme yönündeki eyleminde medyanın çok önemli bir konuma sahip olduğu bir kez daha görölmektedir. İnceleme sonucunda her gazetenin yayın politikası ve hükümete olan uzaklıklarına göre kriz haberlerini farklı dil ve içerikle aktardıkları tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ADAKLI, Gülseren: **Türkiye’de Medya Endüstrisi**, Ütopya Yayınevi, İstanbul, 2006
- AKDİŞ, Muhammet: **Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler Beklentiler**, Dış Ticaret Dergisi, Sayı:26, Ekim, İstanbul, 2002
- ALANKUŞ, Sevda: **Demokrasi ve “Başka -Medya” İlişkisi**: Türkiye’deki Yaygın-Dışı Medya Ortamını Anlamak Üzere teorik Bir Çerçeve, Uluslararası Bağımsız Medya Forumu-Başka Bir Medya Mümkün-Bildiriler içinde, İstanbul IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006
- ALTHUSSER, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006
- AKTAN Coşkun Can: **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T Yayınları, İstanbul, 1994
- ATABEK, Nejdet ve DAĞTAŞ, Erdal: **Kamuoyu ve İletişim**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998
- AKŞİT, Bahattin: **“Küreselleşme, Kültür ve Uygarlık: Karşılaştırmalı Sosyolojik Araştırmalar İçin Bir Kuramsal Çerçeve Denemesi”** Uluslararası Küreselleşme ve Türk Uygarlığı içinde, Bişkek, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2006
- BELEK, İlker: **“Postkapitalist” Paradigmalar**, İkinci Baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, 1999
- BAUMAN Zygmunt: **Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995
- DAĞTAŞ, Erdal: **Türkiye’de Magazin Basını**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006
- DURMUŞ, Mustafa: **Kapitalizmin Krizi, 2008 Krizinin Eleştirel bir Çözümlemesi**, Tan Yayınları, Ankara, 2010
- Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray R. Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, **Kapitalizmi Anlamak**, DİPNOT YAYINLARI, Ankara, 2006
- DURSUN, Çiler: **TV Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001
- EMİROĞLU, Kudret, DANIŞOĞLU, Bülent, BERBNEROĞLU Binnur: **Ekonomi Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara , 2006

- ERDAĞ, M. Eser: **Finansal Krizler:Kuramsal Yaklaşımlar ve Yaşanan Örnekler**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslar arası İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,
- ERDOĞAN,İrfan: **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997
- ERDEM, M. Burhan: **İktisat Tarihi**, ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesisleri, Eskişehir, 2004
- ERGÜN, Hakan: **Televizyonda Haberin Magazinleşmesi**, İletişim Yayınları, İSTANBUL, 2000
- FOSTER, John Bellamy: **Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz**, Kalkedon yayıncılık, İstanbul, 2008
- FOUCAULT, Michel: **Kelimeler ve Şeyler**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İMGE KİTABEVİ, Ankara, 2006
- FRIEDMAN Jonathan: **Globalization, Class and Culture in Global Systems**, Journal of World-Systems Research,V1,3,Fall/Winter , Special Issue Festschrift for Immanuel Wallerstein-PartII, 2000
- FUKUYAMA Francis: **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli,Gün Yayıncılık, İstanbul, 1998
- GALLİONO,Luciano: **Küreselleşme ve Eşitsizlik**, Dost Kitabevi, Ankara, 2007
- GERAY, Haluk : **“Birlik Düzenleri, Yeniden Yapılanma ve Küreselleşme,”** İletişim Ağlarının Ekonomisi. Ed.: Funda Başaran ve Haluk Geray, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005
- GİDDENS Anthony: **Sağ ve Solun Ötesinde**, Çev: Sabir Yücesoy, Müge Sözen, Metis Yayınları,İstanbul, 2009
- GÜLLENMauro: **Is Globalization Civilizing, Destructive or Feeble? A Critique of Five Key Debates in the Social Science Literature**, Annual Review of Sociology, 2001
- GOKÇEN,Sinan: **“Hak Örgütleri ve Medya”**, Medyada Görünür Olmak, Ed.: Gülgün Erdoğan Tosun, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007
- GORDON, Marshall: **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim Ve Sanat, Ankara, 1999
- GÜLER, Birgül Ayman: **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005

- İŞİK, Metin: **Kitle İletişim Teorilerine Giriş**, Eğitim Kitabevi, İkinci Basım, Konya, 2005
- İYİBOZKURT, M. Erol: **Küreselleşme ve Ekonomimiz**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993
- JESSUA, Claude Jessua: **Kapitalizm**, çev. Işık Ergüden, Dost Yayınları Ankara, 2005
- KABAL, A. Korhan, Yüksek Lisans Tezi, **1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar Ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum. 2007
- KAZGAN Gülten: **Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, , II. Baskı, İstanbul, 2002
- KAZGAN, Gülten: **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991
- KEROV Zubritski Mitropolski, **Kapitalist Toplum**, Sol Yayınları,
- KUMCU, Ercan: **Krizler, Para ve İktisatçılar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008
- LAPAVİTSAS, Costas: **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2010
- LENİN, V.İ. : **Emperyalizm Kapitalizmin En yüksek Aşaması**, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara, 1998
- MARX, Karl: **Grundrisse Ekonomi Politigin Eleştirisi İçin Ön Çalışma**, BİRİKİM YAYINLARI, I. Baskı, İstanbul, 1979
- MARX, Karl: **Kapital** I. Cilt, Sol yayınları Ankara, 2004
- MARX Karl, ENGELS F.: **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, SOL Yayınları, Ankara, 2009
- MARX Karl, ENGELS F.: **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri**, çev. Mihri Belli, SOL Yayınları, Ankara , 1992
- MCLUHAN, Marshall, POVERS, Bruce R. : **Global Köy**, çev. Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2001
- MCNEİLL William H. : **Dünya Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007
- MOGGRİDGE, D.E.: **Keynes**, çev. Umur Talu, Yavuz Güney, AFA Yayınları, İstanbul, 1985
- MUTLU Erol, **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005

- OKÇUOĞLU, İbrahim: **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi İç Pazarın Oluşma Süreci**, Ceylan Yayıncılık, İstanbul, 1999
- ÖZATAY, Fatih: **Finansal Krizler ve Türkiye**, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2009
- ÖZEROL, Hakan: **Kriz Geliyorum Der**, Elma Yayınevi, İstanbul, 2009
- RADFORD, Benjamin: **Medya Nasıl Yanılıyor?**, Güncel yayıncılık, İstanbul, 2004
- TILIÇ, L. Doğan: **2000'ler Türkiyesinde Gazetecilik ve Medyayı Anlamak**, Su Yayınları, İstanbul, 2001
- SANDER, Oral: **Siyasi Tarih ilk çağlardan 1918'e** İmge Yayınları, Ankara, 2008
- SMİTH, Adam: **Milletlerin Zenginliği**, çev. Haldun Derin, Sunuş Gülten Kazgan, Kültür Yayınları, İstanbul, 2009
- SMİTH, Philip: **Cultural Theory**, Blackwell Publishing Ltd., 2001
- SÖNMEZ, Mustafa: **Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010
- ŞENEL Alaeddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, 8. basım, Ankara, 1999
- ŞERAITİ, Ali: **Marksizm**, çev. Yakup Arslan, Kenan Çamurcu, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004
- THOMSON, George: **Kapitalizm ve Sonrası Meta Üretiminin Yükselişi ve Çöküşü**, Kaynak Yayınları, 2. Basım, 1997, İstanbul
- TOKGÖZ, Oya: **Temel Gazetecilik**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2003
- TÖREN, Tolga, **KAPİTALİZMİ ANLAMAK**, DİPNOT YAYINLARI, Ankara, 2006
- TUNA, İ. Özer: **Kapitalizmin Son Direnişi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005
- WALLERSTEİN, İmmanuel: **Tarihsel Kapitalizm**, çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, İstanbul, 2006
- WATERS, M: **Globalization**, Routledge, New York, 2001
- YAYLAGÜL, Levent, **Kitle İletişim Kuramları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006
- ZİZEK, Slavoj: **Kırılan Mutlak**, çev. Mehmet Öznur, Encore, İstanbul, 2001

MAKALELER:

AKDIŞ, Muhammet: **Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler Beklentiler**, Dış Ticaret Dergisi, Sayı:26, Ekim 2002

KARA, TOLGA: **Küresel Ekonomik Kriz ve Medya Sektörüne Yansımaları**,sayı,15, s.67, Marmara İletişim Dergisi, İstanbul, Temmuz 2009

AKTAN, Coşkun Can, ŞEN,Hüseyin: **Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri**, Yeni Türkiye Dergisi, 2002,

ARACIOĞLU, Burcu, DEMİRHAN, Dilek: **Kriz Öncesi Ve Kriz Sonrası Dönemler İtibariyle Finansal Hizmetler Sektöründe Faaliyet Gösteren**

İşletmelerinEtkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi, s.23, Dayanışma Dergisi, Nisan, 2011

AYDOĞANOĞLU, Erkan: **Kapitalizm ve Kriz, Kültür Sanat**, Sen Yayınları (Eğitim Dizisi:3), 2009

COŞKUN, Yener: **Küresel Kriz Sürecinde Yatırım Bankaları ile Diğer Finansal Araçlarda Yaşanan Finansal Başarısızlıklar ve Kamusal Müdahalele**, Bankacılar Dergisi, s.23, Sayı 71, Aralık 2009,

DELİCE, Güven: **Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif**,

Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, ss. 57-58

ECEVİT, Yıldız: **“Yoksulluğa Karşı Feminist Strateji İçin...”**, Amargi Dergisi, Sayı:6, Güz- İstanbul, 2007

GENÇ, İlhami, **Neoliberal İktisat Politikaları ve Uluslar arası Sermaye Hareketleri Arasındaki ilişkilerin Analizi ve Piyasa Ekonomisinin Geleceği**, Makale, Genç-bandirma.balikesir.edu.tr

ÖNDER, İzzettin: **Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi**, Muhasebe ve Finansman Dergisi, s. 12-25, İSTANBUL, 2009

ÖZKAZANÇ, Alev: **“Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler”**, Mürekkep Dergisi, (Sayı: 7, 1997)

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&c=google&ano=99341_cb6baf7e9d2dd81da1e546eb2853c7d

ÖZBEK, Nadir: “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, **Toplum ve Bilim**, (Sayı: 92, Bahar 2002)

SUSAM, Nazan, BAKKAL, Ufuk: **Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?**, s.72, Maliye Dergisi • Sayı 155 • Temmuz-Aralık 2008

SUĞUR, Nadir: “Fordizm, Postfordizm ve Ötesi”, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, Eskişehir, 1999

TAYLAN, Ahmet: **Çok Uluslu Fast-Food Restoranlarının“Ramazan Menüleri” Örneğinde Küresel-Yerel Kültür Etkileşimi**, Kültür ve İletişim • Culture & Communication 11(1) kış/winter, s.73-109, 2008

T.C Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, sayı 31, 3 Mart 2009
Yaz-Güz 2007 Dergisi, s. 199-228, Sayı 25,

GAZETELER:

“**AKP kamu yararını unuttu**”, Birgün Gazetesi, (Pazartesi Sohbeti, Erdal Dağtaş ile yapılan söyleşi), (Sayı: 1180, 9 Temmuz 2007),

Cumhuriyet

Zaman

Milliyet

İNTERNET KAYNAKLARI:

<http://www.irfanerdogan.com/makalelerson/marxinsan.pdf>

Ali Balcı, Roland Robertson: Küreselleşme ve Kültür,

<http://www.sakli.info/Fordizm.pdf>, (10 Aralık 2007)

ACAR,GökmenTarık: T,

http://74.125.155.132/scholar?q=cache:ZxgezclEk7oJ:scholar.google.com/+sanayi+devrimi+sonras%C4%B1&hl=tr&as_sdt=0 (03.09.2010)

http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf, 04.02.2011

DULUPÇU, Murat Ali, DEMİREL Onur: **Küreselleşme ve Uluslararasılaşma**, 2005, www.phil.muni.cz/.../internationalization-and-globalization-theory.doc, (16.10.2009)

www.uli.sakarya.edu.tr/ali/robertson.pdf, (20.10.2009)
<http://izsmmmo.org.tr/DergiResimler/Dayanisma%20111.pdf#page=24>
AKGÜÇ, Öztin: **Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları**,
http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS&ano=99381_e9bc1458df0c582a1f6100af314c1e04
CELASUN, Merih: **2001 Krizi Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme**, <http://www.econ.utah.edu/~ehrbare/erc2002/pdf/i053.pdf> (23.05.2010)
ONARAN, Özlem Toplum ve Bilim Dergisi, s.168, 2000,
SAYILGAN KOYUNCU: Emine, **Türkiye’de Ekonomik Kriz ve Yazılı Basın Haberlerinin Kriz Etkilerinin Ele Alış Şekli Üzerine Bir Araştırma**,
http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:vQuL9QtfX6MJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=0
SAKLI, Ali Rıza. “Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post Fordizm”. <http://www.sakli.info/Fordizm.pdf>. (10 Aralık 2007), s. 8.
<http://www.dailystar.com.lb/Business/Middle-East/Nov/13/Was-the-global-financial-crisis-a-media-failure-as-well.ashx#axzz1WKtJMzMY>
(Was the global financial crisis a media failure as well?)
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Feodalizm>, (01.12.2010)
http://www.rotahaber.com/haberturt-sabah-atvde-toplu-cikarim_129584.html
(08.07.2010)
<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=766238> (07.06.2011)
<http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Dergiler/Dokumanlar/sayi71.pdf#page=25>
MATTELART, Armand: **Şebekelerin Küreselleşmesinin Getirdikleri**,
www.genbilim.com/content/view/1667/86/, (18.01.2010)
<http://toplanti.iletisim.com.tr/wpcontent/uploads/2007/12/86.pdf#page=195>
(09.02.2011)
KAR, Muhsin, KARA, Akif : **Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler**,
http://74.125.155.132/scholar?q=cache:IyZeMPwTS1AJ:scholar.google.com/+%C3%B Crkiyenin+krizleri&hl=tr&as_sdt=0,5 (22.11.2009)
<http://haber.gazetevatan.com/Haber/209498/1/Gundem> (05.03.2010)
WASSERRAB, Jutta: / Çeviri: Ahmet Günaltay, **Bir Krizin Öyküsü**, Deutsche Welle Türkçe, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5001075,00.html> (30.07.2010)

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TPRJ%2CTTAR%2CTTIP%2CTMUH%2CTSOS%2CTHUK&ano=99381_e9bc1458df0c582a1f6100af314c1e04

(04.10.2010)

http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf (06.05.2010)

ŞENSES, Fikret: **Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?**,

<http://erc.metu.edu/menu/series04/0409.pdf> (01.03.2010)

ERKUL, Hüseyin, ARPACI, Işıl: **Küresel Krizler Türkiye'nin Küresel Sisteme**

Eklemlenmesinin Bir Aracı mıdır? <http://ozal.congress.inonu.edu.tr/pdf/96.pdf>

(06.11.2010)

Kapitalizmin krizi üzerine Alex Callinicos ile söyleşi (Socialist Worker),

http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=36696 , (29.04.2011)

http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-sen-ekonomik-kriz.pdf

http://tr.wikipedia.org/wiki/1873_ekonomik_krizi (21.02.2011)

ÜNAL, Ali, KAYA, Hüseyin: **Küresel Kriz ve Türkiye,**

http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090210164909.pdf (06.04.2010)

Milliyet Gazetesi, 13 Ekim 2008, Ekonomi Servisi, s.6

<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=80062> , 03.12.2010

ÖZDEMİR, Süleyman: “Refah Devleti ve Üstlendiği Görevler Üstüne Bir İnceleme”,

http://www.sosyalsiyaset.com/documents/refah_devleti_ustlendigi_gorvler.htm#_ftn9, (10 Ocak 2007).

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7 , 2009 Yoksulluk Çalışması

Sonuçları, TÜİK, 29.05.2011

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8&tk_id=8570 ,09.05.2011

<http://www.aksiyon.biz/detay.php?id=32055> (05.03.2011)

<http://www.dailystar.com.lb/Business/Middle-East/Nov/13/Was-the-global-financial-crisis-a-media-failure-as-well.ashx#axzz1WKtJMzMY> (07.02.2011)

<http://bianet.org/bianet/medya/112783-kuresel-kriz-ve-medya> (09.02.2010)

YAVUZ, Arif : **Küresel Kriz ve İstihdama Etkisi,**

<http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/133/134>

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8&tk_id=8570 , 09.05.2011

<http://sbe.dpu.edu.tr/10/33-53.pdf> (03.09.2009)

<http://www.mfa.gov.tr/data/>

Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf

http://iibf.marmara.edu.tr/dosya/fakulte/iibfdergi_2006/10-Neoliberal-Ekonomi-Politikalari-ZEYNEP-ZAFIR-ZEKI-ILKE.pdf (11.01.2011)

<http://calismatoplum.org/sayi24/ozturk.pdf>

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=kriz&ayn=tam>

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2004/12/IBAKIRTAS-ATEKINSEN.PDF (08.07.2010)

http://toplumsalozgurluk.com/index.php?option=com_content&task=view&id=264&Itemid=74 (02.11.2009)